

บทที่ 3

บทบาทสตรีในสังคมอินเดียและไทย : กรณีนางสีดา

การศึกษามหาภารตในรามเกียรติ์ : ศึกษาเปรียบเทียบนางสีดาของอินเดียและไทย
ไม่ว่าวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามหาภารตของนางสีดาในฐานะบุตร ภรรยาและมารดาจาก
วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์และมหากาพย์รามายณะ สำหรับขอบเขตในงานวิจัยผู้วิจัยต้องการ
วิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทสตรีของนางสีดาโดยใช้วรรณกรรม 2 เล่มประกอบการวิเคราะห์ คือ

1. รามายณะของฤาษีวาลมิกิ เรียบเรียงเป็นโคลงตันโดย สุภร ผลชีวิน
2. รามเกียรติ์ ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1

เล่ม 1 - 4

ดังนั้นในการวิเคราะห์ผลการศึกษานางสีดาเปรียบเทียบบทบาทสตรีในงานวิจัยฉบับนี้
จึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษาเปรียบเทียบตัวละครนางสีดาในเรื่องรามเกียรติ์และมหากาพย์รามายณะ
เกี่ยวกับประเด็น "บทบาทความเป็นสตรี" ของตัวละครนางสีดาดังกล่าว คือ บทบาทความเป็น
บุตร ภรรยาและมารดาจากวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ของไทยและรามายณะของประเทศอินเดีย
ภายใต้บริบทของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม วรรณกรรมกับสังคมและสตรีนิยม ระบบ
ปิตาธิปไตย บทบาทเพศ ดังนี้

บทบาทสตรีของนางสีดา ในรามายณะ(ประเทศอินเดีย)	บทบาทสตรีของนางสีดา ในรามเกียรติ์ (ประเทศไทย)
1. บทบาทความเป็นบุตร	1. บทบาทความเป็นบุตร
2. บทบาทความเป็นภรรยา	2. บทบาทความเป็นภรรยา
3. บทบาทความเป็นมารดา	3. บทบาทความเป็นมารดา

1 นางสีดา

1.1 ประวัติความเป็นมา

นางสีดา คือ พระลักษมีชายาของพระนารายณ์รับเทวโองการของพระศิวะให้มา
จุติเป็นนางสีดา มีวรกายสีขาว รูปร่างงดงามยิ่ง เป็นธิดาของทศกัณฐ์และนางมณฑา เมื่อคลอด

จากครมรมารดาร้องว่า "ผลาญราพณ์" 3 ครั้ง เป็นที่ประหลาดใจกับคนที่ได้ยิน พิภกอนุชาของ ทศกัณฐ์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านโหราศาสตร์และเหล่าโหราจารย์ทั้งหลายต่างทำนายตรงกันว่า พระธิดาเป็นกาลกนิจะทำร้ายบิดามารดาตลอดจนวงศ์ญาติและกรุงลงกาจนพินาศสิ้น ทศกัณฐ์จึงตัดสินใจนำพระธิดาใส่ผอบลอยน้ำไป

ท้าวชนกพระมหากษัตริย์ของกรุงมิลิลาออกผนวชเป็นดาบส พบผอบนางสีดา ลอยตามน้ำมาจึงเก็บมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมจนอายุได้ 16 ปี จึงลาผนวชพานางสีดากลับสู่เมือง มิถิลา จัดพิธียกศร "รัตนธนู" พระราชาองค์ใดสามารถยกศรรัตนธนูได้จะยกนางสีดาให้เป็นมเหสี มีพระรามองค์เดียวเท่านั้นที่ยกศรนี้ได้ ทั้งนี้เป็นไปโดยเทวโองการของพระศิวะท้าวชนกจึงตรัสว่า สีดาจะเป็นมเหสีของพระรามจากนั้นจึงจัดพิธีอภิเษกให้ ต่อมาพระรามรักษาสัจย์ที่ท้าวทศพรพระ บิดาให้กับนางไทยเก็จะออกผนวช 14 ปี นางสีดาในฐานะจึงขอติดตามไปด้วยโดยไม่เกรง กลัวต่อความลำบาก และเกิดเหตุการณ์วุ่นวายขึ้นเมื่อนางถูกทศกัณฐ์ลักไปกรุงลงกาเพื่อให้เป็น มเหสีเนื่องจากความงามเป็นเลิศของนาง ทศกัณฐ์หลงรักนางสีดาในทันทีที่ได้ฟังนางสุรปนาชาม โฉมนางสีดา จึงวางแผนลักพาตัวนางจากอาศรมพระรามไปยังกรุงลงกา โดยไม่ว่าทศกัณฐ์จะ ปลอบประโลม ช่มชู้ด้วยวิธีการอย่างไรก็ตาม นางสีดาก็ไม่ยอมเป็นมเหสีของทศกัณฐ์ จึงเกิดการ กระทบกระทั่งระหว่างฝ่ายพระรามและทศกัณฐ์ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นและเป็นเหตุให้ นางสีดาต้องทำพิธีลุยไฟเพื่อทำการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนาง

นางสีดาเป็นสตรีที่มีความงามยิ่งกว่านางฟ้าในสวรรค์ ผู้ใดพบเห็นก็ต่างพากัน ตะลึงในความงามของนาง เช่น เมื่อพระรามเดินทางมาเมืองมิถิลาเพื่อร่วมพิธียกศร ซึ่งท้าวชนก โปรดให้จัดขึ้นเพื่อหาคู่ให้นางสีดา ครั้นพระรามได้เห็นนางสีดาก็เกิดความรักขึ้นทันที จนลืมองค์ ชั่วขณะหรือแม้แต่ท้าวมาลีวราช เมื่อได้เห็นนางสีดาก็ยังชื่นชมในความงามของนาง

1.2 ลักษณะนิสัย

1. นางสีดาเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามีอย่างเป็นเลิศ เช่น ในตอนที่ พระรามต้องออกเดินป่า นางก็ขอตามเสด็จไปด้วยโดยไปเกรงกลัวต่อความยากลำบากที่จะต้องพบ นางสีดานั้นรักนวลสงวนตัว รักในเกียรติยศของตนเองเป็นอย่างมาก เช่น ในตอนที่หนุมานอาสา จะพานางกลับไปหาพระรามโดยให้นั่งบนมือของหนุมานนั้น นางก็ปฏิเสธทั้งที่มีโอกาสหนี ออกจากกรุงลงกาแต่ด้วยเหตุที่ไม่อยากให้ใครมาถูกเนื้อต้องตัวอีกเป็นครั้งที่ 3 นางจึงยอมทนทุกข์ อยู่ในกรุงลงกาต่อเพื่อรอให้พระรามติดตามมาช่วย
2. มีความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เช่น ตอนที่นางสีดายอมลุยไฟเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ ของตน เป็นต้น

3. นางสีดามีความกตัญญูรู้คุณต่อพระชนกและนางรัตนมณีเป็นอย่างมากแสดงให้เห็นในตอนนางสีดาครวญลาไปกรุงอโยธยากับพระรามภายหลังพิธีอภิเษก เป็นต้น
4. เมื่อรู้ว่าตนทำผิดก็รู้จักขอโทษ เช่น ในตอนที่รู้ว่าตนทำผิดที่ไม่เชื่อคำของพระรามว่าเป็นกลลวงของยักษ์ที่แปลงกายเป็นกวางเพื่อหลอกล่อนาง แต่นางก็ไม่ฟังจนเกิดเหตุการณ์วุ่นวายขึ้น ภายหลังจากที่นางได้ประกอบพิธีลุยไฟจึงได้กล่าวขอพระราชทานอภัยโทษจากพระรามที่ได้กระทำผิดไป
5. นางเป็นคนใจแข็ง ไม่ยอมเชื่อใครโดยง่าย ทั้งยังปกป้องศักดิ์ศรีของตน เช่น ในตอนที่พระรามตามง้อขอคืนดี นางก็ปฏิเสธไปเพราะยังมีทิฐิ เป็นต้น

1.3 บทบาทสตรีของนางสีดา

1.3.1 **ฐานะลูกและลูกสะใภ้** นางสีดาไม่ทราบว่่าพ่อแม่ที่แท้จริงของนางคือใคร แต่ก็รักและกตัญญูต่อพระชนกและแม่เสียดังบิดามารดาของตน ในขณะที่อภิเษกสมรสอยู่กับพระรามก็มีความเคารพนับถือ ต่อบิดามารดาตลอดจนมารดาเลี้ยงจนได้รับความเอ็นดูจากทุกคน

1.3.2 **ฐานะภรรยา** มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามีเมื่อพระรามถูกเนรเทศเดินป่าเป็นเวลา 14 ปี ก็ขอตามเสด็จด้วย เนื่องจากมีความห่วงใยในความปลอดภัยของสามียกย่องเทิดทูนสามีไม่ยอมให้ใครว่าร้าย โดยมี ยอมตายดีกว่าหากต้องตกเป็นชายาของทศกัณฐ์ในตอนนางสีดาผูกศอ มีความรักนวลสงวนตัวและรักษาเกียรติยศของสามี ตลอดจนมีความหยิ่งในเกียรติของตน

1.3.3 **ฐานะมารดา** มีความรักและห่วงใยลูกมาก ขณะที่ลูกอยู่ในครรภ์นางต้องโทษถูกฆ่าแต่ไม่ตาย ก็ต้อง เดินป่าคนเดียวเกิดความท้อใจและอยากตาย แต่นึกถึงลูกก็หึกใจและทำการเลี้ยงดูลูกอย่างใกล้ชิด

1.3.4 **ฐานะพี่สะใภ้** ถึงแม้นางสีดาอ่อนกว่าพระลักษณผู้เป็นน้องสามี แต่ก็วางตนเป็นพี่สะใภ้ ได้อย่างเหมาะสม จนพระลักษณมีความเคารพรักอย่างยิ่ง

กล่าวคือ จากพฤติกรรมของนางสีดา แสดงให้เห็นว่าเป็นหญิงที่มีคุณความดีเพียบพร้อม เป็นลูกที่ดีเป็นภรรยาที่ดี แม่ที่ดีและลูกสะใภ้ที่ดี จะทำสิ่งใดก็ทำไปด้วยความสัตย์ซื่อถือธรรมะเป็นที่ตั้ง ดังนั้น พลังความสัตย์ สุจริตของนางสีดา จึงช่วยนางได้เสมอความจงรักภักดีต่อสามีอย่างเป็นเลิศ เช่น ในตอนที่พระรามต้องออกเดินป่า นางก็ขอตามเสด็จไปด้วยโดยไปเกรงกลัวต่อความยากลำบากที่จะต้องพบ

2. บทบาทสตรีในบริบทรามายณะของอินเดีย

ในราว 2000 ปีก่อนพุทธกาล อิทธิพลจากเมโสโปเตเมียได้แพร่เข้ามายังแถบลุ่มแม่น้ำสินธุก่อให้เกิดมีอารยธรรมแถบลุ่มแม่น้ำสินธุขึ้น อารยธรรมรูปแบบนี้ได้คงอยู่จนกระทั่งราว 1,000 ปีก่อนพุทธกาล เป็นระยะเวลาที่ชาวอารยันได้บุกรุกเข้ามายังดินแดนในประเทศอินเดีย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุลทรงกล่าวไว้ว่าพวกอารยันได้ทำลายอารยธรรมของพวกสินธุลงและขับไล่ชาวดราวิเดียนซึ่งอาจเป็นเจ้าของอารยธรรมแถบลุ่มแม่น้ำสินธุเดิมให้ลงไปอยู่ทางทิศใต้ของอินเดีย จากนั้นพวกอารยันได้เข้าผสมผสานกับชาวพื้นเมืองเดิมและขยายอิทธิพลไปยังทิศตะวันออก¹ จึงทำให้นักวิชาการหลายท่าน เช่น พระยาอนุมานราชธนและเปลื้อง ณ นครเชื่อว่าการรบพุ่งของชาวอารยันและดราวิเดียนต่อมาได้กลายเป็นต้นกำเนิดของมหากาพย์รามายณะ เพราะภายหลังจากที่พวกอารยันสามารถตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งได้สถาปนาอาณาจักรของตนขึ้น ต่อมาเมื่อมีความมั่นคงเข้มแข็งจึงขยายตัวไปทางตะวันออกเข้าไปตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคาและสถาปนาอาณาจักรต่างๆที่มีขนาดใหญ่และซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิม เรื่องราวของชาวอารยันในช่วงนี้ปรากฏหลักฐานมากขึ้น เช่น หลักฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนาและศาสนาเชน แต่หลักฐานสำคัญที่นักโบราณคดีใช้ศึกษาเรื่องราวของชาวอารยันมาก ได้แก่ มหากาพย์ภารตะและมหากาพย์รามายณะจึงเรียกยุคนี้ว่า "ยุคมหากาพย์"² ซึ่งมหากาพย์รามายณะมีแก่นของเรื่องคือ ธรรมะรบกับฝ่ายอธรรม³

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 3-16 ในขณะที่ประเทศอินเดียได้รับอิทธิพลของศาสนาอิสลามแต่ก็มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้นำในการเผยแผ่พุทธศาสนาในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ด้วย ซึ่งในยุคนี้สตรีของอินเดียมีบทบาทในมิติของศาสนาดังจะเห็นได้จากการอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีและเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ศาสนาได้ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 16 พวกมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามได้เริ่มรุกรานเข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะนับถือศาสนาอิสลามแต่ก็มีกวีและนักปราชญ์มากมายในราชวงศ์โมกุลได้ทำการสร้างสรรค์เรื่อง

¹ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย : อินเดีย ลังกา ขวาม พม่า ลาว ไทย. (กรุงเทพมหานคร : มติชน,2538), หน้า 3-5.

² ธีรยุทธ บุญมี, ความหลากหลายของชีวิตและความหลากหลายทางวัฒนธรรม, หน้า 201 – 203.

³ บุญเดือน ศรีวรพงษ์, คันช่องสองวรรณคดี. (กรุงเทพมหานคร : ทิปมีพับลิเคชัน,2544), หน้า 30.

รามายณะเพิ่มเติมขึ้นหลายฉบับ ที่สำคัญได้แก่รามายณะฉบับกาลิทาส⁴ ซึ่งเนื้อเรื่องก็ไม่มี ความแตกต่างจากรามายณะของวาลมิกิเท่าไรนัก

ศิลปวิทยาการต่างๆของอินเดียได้มีความเจริญถึงขีดสุดในสมัยของราชวงศ์คุปตะราวพุทธศตวรรษที่ 9-11 และสมัยหลังราวพุทธศตวรรษ 11-13 ซึ่งในสมัยนี้สถานภาพและบทบาทของสตรีนั้นสูงขึ้น เนื่องจากในราชวงศ์คุปตะสตรีสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองและเข้าร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ในสังคมได้อย่างเสรี⁵ อีกทั้งในระหว่างราชวงศ์คุปตะนี้เอง ศิลปะและวัฒนธรรมอินเดียได้แพร่กระจายออกไปภายนอกอาณาจักร โดยมีผลก่อให้เกิดอาณาจักรต่างๆขึ้นในแหลมอินโดจีนและหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งอาณาจักรเหล่านี้ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา⁶

ถึงแม้ประเทศอินเดียจะเปลี่ยนการปกครองหลายยุคหลายสมัย มีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการปกครอง สังคม ศิลปวิทยาการต่างๆ แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงและยังคงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ ระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) ซึ่งปรากฏในค่านิยมในเรื่องความประพฤติที่ดั่งงามของสตรีซึ่งสังคมได้วางมาตรฐานไว้ควบคุมสตรี โดยกำหนดถึงคุณลักษณะของผู้หญิงซึ่งถือว่าเป็นเบญจกัลยาณี ตัวอย่างเช่น เคารพเชื่อฟังและกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ จงรักภักดีต่อสามี เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในพฤติกรรมของตัวละครสตรี เช่น นางสีดา และนางเบญจกาย เป็นต้น

จากยุคพระเวทที่อาจถือได้ว่าเป็นยุคแห่งความเฟื่องฟูของสตรีอินเดียในแง่ของสิทธิและความเสมอภาคที่สตรีเท่าเทียมกับบุรุษ แต่หลังจากนั้น สมัยธรรมศาสตร์และลัทธิเวทมาถึงปัจจุบันสตรีอินเดียมีสถานภาพที่ตกต่ำลงเรื่อยๆ ซึ่งมีสาเหตุจากทบัพญูติทางศาสนาที่มีข้อห้ามเกี่ยวกับการสวดมนต์และบวงสรวงของสตรี รวมทั้งค่านิยมของสังคมที่ต้องการให้สตรีอินเดียแต่งงานตั้งแต่เยาว์วัย เพียงเพื่อให้เกิดความแน่ใจว่าเจ้าสาวยังคงเป็นสาวบริสุทธิ์ แม้ในปัจจุบันประเทศอินเดียก็ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับความต่ำต้อยของสตรีนี้อยู่ ซึ่งกระแสวัฒนธรรม

⁴ ประณต นันทิยะกุล, การเมืองการปกครองอินเดีย. (กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมการเขียนตำราพื้นฐาน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 39-43.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

⁶ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย : อินเดีย ลังกา ขวามอม พม่า ลาว ไทย. หน้า 6.

ความเชื่อเหล่านี้ก็คงไหลเวียนมาสู่ประเทศไทยด้วย เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศอยู่ใกล้แหลมอินโดจีนท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมหลักของโลกทั้ง 2 กระแส ได้แก่ อินเดียและจีน ดังนั้นวัฒนธรรมของประเทศทั้งสองจึงมีอิทธิพลต่อไทยเป็นอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากในส่วนของศาสนาและกฎหมาย สำหรับทางด้านวรรณกรรมก็สามารถหาได้จากคำสอนในวรรณกรรมอินเดีย ซึ่งจะเห็นได้ว่าวีได้สร้างสรรค์บทบาทของนางเอกในวรรณกรรมมีทั้งที่เป็นนางเอกประเภทเทวี นางอัปสร ชายาของเทวะและนางมนุษย์ อีกทั้งยังตั้งชื่อยกย่องสตรีตามธรรมชาติต่างๆ เช่น พระแม่คงคา พระแม่ธรณี โดยการกล่าวถึงบทบาทสตรีในฐานะต่างๆ เช่น ในฐานะลูกต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดา และพูดถึงสตรีในฐานะภรรยาว่า

“ภรรยาเป็นทรัพย์มีค่ายิ่งของสามี ภรรยาเป็นยารักษาโรคที่ดีที่สุดที่สามีจะต้องมี ในยามเจ็บไข้และยามทุกข์ ไม่มีมิตรคนใดดูจภรรยา ไม่มีที่พึ่งใดดีกว่าภรรยา ภรรยาเป็นรากฐานแห่งศาสนา และเป็นรากฐานของการช่วยเหลือวิญญูณให้พ้นจากอบายมุข ภรรยาที่พูดด้วยเสียงอ่อนหวานเป็นมิตรที่ก่อให้เกิดความสุข ภรรยาดูจิตตาในทางศาสนา และเป็นมารดาเมื่อยามเจ็บป่วยและยามทุกข์”⁷

ศานติบรรพ บทที่ 1144 ได้บรรยายไว้อย่างชัดเจนว่าภรรยามีความสำคัญยิ่งต่อครอบครัว คือ “ถึงแม้ว่าในบ้านของพ่อบ้านจะมีบุตร มีหลานมากมาย รวมทั้งลูกสะใภ้ และคนใช้ทั้งหลาย แต่ถ้าขาดแม่บ้าน (ภรรยา) เสียแล้ว ถือว่าบ้านมีแต่ความว่างเปล่า บ้านก็จะไม่เป็นบ้าน บ้านที่ขาดภรรยาจะอ้างว้างเหงาหงอยเหมือนป่าพง” หรือแม้แต่บทโคลงที่ เจรู มัวร์ (J.Muir) ได้คัดเลือกจากวรรณคดีสันสกฤตแปลไว้ในหนังสือชื่อ *Metrical Translation from Sanskrit writers* โคลงบทหนึ่งแปลโดยสรุปว่า

“หญิงใดก็ตาม ที่มีสามีแล้วต้องถือว่าสามีเป็นคนสำคัญที่สุดในชีวิต เธอจะต้องขยันขันแข็งในการบ้านการเรือน เป็นแม่เรือนที่ดีพร้อม ทำให้สามีวางใจได้ นอกจากนี้หญิงนั้น ต้องเป็นแม่ที่ดีของลูกๆ สามสิ่งนี้ หญิงใดทำได้ก็จะได้ชื่อว่าเป็นภรรยา”⁸

⁷ ภิญโญ บุญทอง, “บทบาทและฐานะสตรีในมหาภารตะ” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522 หน้า 88.

⁸ พรพิไล ถ่มังรักษ์สัตย์, *ปรัชญาหญิง*. หน้า 42 – 43

จะเห็นได้ว่าสตรีได้รับการยกย่องว่าสำคัญต่อบุรุษ แต่สำคัญในลักษณะเป็นทรัพย์สินสมบัติ ผู้ปรนนิบัติรับใช้ และชีวิตจิตใจของเธอต้องขึ้นอยู่กับผู้ชายตลอด ทั้งชีวิตในโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าสตรีไม่สามารถบรรลุความเป็นตัวของตัวเองได้เลย โดยไม่ผ่านบุรุษงานและโลกภายนอกจะถูกตัดขาดจากสตรีทำให้ต้องจมปลักอยู่กับชีวิตครอบครัว และคำสอนที่หล่อหลอมให้ดูแลเอาใจใส่ผู้ชายเกือบจะอย่างเดียวเป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิต การมีสามีและดูแลเลี้ยงดูบุตรนั้นจะทำให้เวลาทั้งชีวิตไม่ให้มีโอกาสได้พัฒนาในด้านอื่นเลย ดังนั้นภรรยาที่ได้รับยกย่องว่าดีเลิศ ต้องใช้ชีวิตทุกอย่างเพื่อปรนนิบัติสามีและดูแลครอบครัวโดยไม่มีการพูดถึงเรื่องการช่วยทำงานนอกบ้าน การศึกษาหาความรู้ใส่ตัว หรือการที่บุรุษจะช่วยแบ่งเบาภาระงานครอบครัว เพราะไปถือว่าเป็นหน้าที่สตรีทั้งหมดคนเดียว

2.1 วิวัฒนาการบทบาทและสถานภาพของสตรีไทย

พระมณูได้กล่าวไว้ว่า “ในเรื่องการควรแก่ความเคารวะและในเรื่องจัดการศึกษานั้น มารดาหนึ่งคนมีสิทธิมากกว่าบิดาตั้งพันคน” นักกฎหมายของอินเดียโบราณอีกท่านหนึ่งได้ให้เกียรติแต่สตรีเพศ โดยวางเป็นบทบัญญัติไว้ว่าทุกคนควรหลีกเลี่ยงให้ในเมื่อเห็นสตรีเดินมา พระมณูเองได้กำหนดฐานะของสตรีไว้ว่าเป็นเสมือนหนึ่งพระประธานในครอบครัว ในเรื่องนี้ถึงกับมีการกล่าวไว้ว่า ครอบครัวใดที่สตรีหาความสุขมิได้ครอบครัวนั้นย่อมมีแต่ความพินาศหายนะ และตรงกันข้ามหากครอบครัวใดสตรีได้รับความสุขกายสบายใจ ครอบครัวนั้นย่อมถึงพร้อมด้วยความรุ่งเรืองไพบุลย์ ในอีกลักษณะหนึ่งพระมณูได้กล่าวไว้ว่า ณ ที่ใดที่สตรีได้รับการยกย่องนับถือ ณ ที่นั้นทวยเทพเทวัญย่อมมีแต่ความชื่นชมสรรชา และที่ใดที่สตรีได้รับการเหยียดหยามดูแคลน ที่นั้นแม้การประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ก็จะไม่ยังผลดีให้เกิดขึ้นได้⁹

คัมภีร์ธรรมศาสตร์สุดุติสตรีไว้ว่า เป็นที่รวมคุณงามความดีทั้งหมดของสวรรค์บนพื้นพิภพ กล่าวกันว่า พระโสม หรือพระจันทร์¹⁰ ได้ประทานความบริสุทธิ์ทั้งหมดให้ไว้แก่สตรี

⁹ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย. วัฒนธรรมสัมพันธ์ : ไทย-อินเดีย. หน้า 308.

¹⁰ ส.พลายน้อย, อมนุษย์นิยาย. หน้า 241.

คนธรรมดา กล่าวกันว่าเป็นชาวสวรรค์ มีเสียงไพเราะ มีความชำนาญในวิชาดนตรีและการขับร้อง¹¹ ก็ได้มอบเสียงอันเสนาะของตนให้แก่สตรีเหมือนกัน อัครีเทพพระผู้เป็นเจ้าของไฟ¹² ก็ได้ประทานความรุ่งโรจน์โชติช่วงทั้งหมดให้แก่สตรีเพศเพื่อจะได้เป็นที่ดึงดูดและควรแก่เกียรติยศอย่างสูง¹³

แม้ในยุคมหากาพย์ต่อมาอุดมคติอันสูงส่งเกี่ยวกับสตรีเพศเช่นนี้ก็ยังคงมีอยู่ให้เห็น กล่าวคือ ยังนิยมนับถือกันว่าสตรีเป็นเทพีของความสมบูรณ์พูนสุข ในรามายณะก็มีตัวอย่างของนางสีดาผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกประการของสตรีอย่างหาที่เปรียบมิได้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ผุดผ่อง มีความสุภาพอ่อนโยน ซื่อสัตย์และจงรักภักดีและมีความงดงามเป็นเลิศ

จะเห็นได้ว่าในประเทศอินเดียระยะแรกนั้นสถานภาพของสตรีถือว่าสูงพอสมควร แต่กลับตกต่ำลงในยุคต่อมาในคัมภีร์พระเวท มีข้อความตอนหนึ่งอ้างถึงคำพูดของพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในทวยเทพยดาว่า “จิตใจของสตรีนั้นยอมหาระเบียบวินัยมิได้ สติปัญญาของเธอก็มีน้ำหนักน้อย”¹⁴

เริ่มปรากฏมีการลักพาผู้หญิงกันในพระเวท แม้ว่าในยุคนั้นก็ได้มีการใช้ผู้หญิงเป็นรางวัลเครื่องล่อใจในการทำสงครามกันแล้ว ตลอดจนการแจกจ่ายผู้หญิงในฐานะเป็นทรัพย์สินที่ได้มาจากการปล้นสดมภ์ในระยะต่อมา ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์เราจะพบเห็นหลักฐานที่แสดงอย่างชัดแจ้งถึงฐานะของสตรีที่ได้ตกต่ำลงอย่างน่าอนาถ เพราะพระมนูเชื่อว่าสตรีเกิดมาโดยไม่มีวัตถุประสงค์อะไรอย่างอื่นนอกเหนือไปจากเพื่อนำความพินาศหายนะมาสู่บุรุษเพศ พระมนูเห็นว่าโดยธรรมชาติแล้วสตรีมีความสามารถที่จะทำให้ผู้ชายเสียคน จึงเป็นสิ่งที่ชายพึงระวังให้มาก และผู้ชายไม่ควรเปิดโอกาสให้ตนต้องอยู่ตามลำพังแม้กับมารดา น้องสาว หรือลูกสาว เพราะกามกิเลสนั้นอาจทำลายได้แม้คนที่มีการศึกษาอบรมมาดี โดยธรรมชาติแล้ว สตรีนั้นไม่มีความรักชายได้อย่างแท้จริง และพร้อมที่จะนอกใจสามีเสมอแม้สามีจะคอยปกป้องดูแลเธอเป็นอย่างดี สตรีพอใจในเพชรนิลจินดา เต็มไปด้วยกามราคะ เต็มไปด้วยความโกรธ ขี้จ้อ และมีความเลวร้าย

¹¹ ส.พลายน้อย, อมนุษย์นิยาย, หน้า 70.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

¹³ วาสนา, ไอยราวัตน์, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์”, หน้า 45.

¹⁴ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, วัฒนธรรมสัมพันธ์ : ไทย-อินเดีย, หน้า 310-311.

ดังนั้นสตรีจึงทำพิธีกรรมที่สำคัญ คือ สวดคัมภีร์พระเวทไม่ได้เพราะเธอมีธรรมชาติอันไม่บริสุทธิ์¹⁵ นอกเหนือจากที่สตรีต้องมีความภักดีต่อสามีเป็นที่ตั้งแล้ว สตรียังถูกสร้างขึ้นมาเป็นเครื่องมือผลิตลูกเพื่อจะได้สืบตระกูลของฝ่ายชาย สตรีในที่นี้จึงถูกมองว่าเป็นเพียงอุปกรณ์ เพื่อปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ชาตินี้ดำเนินไปได้ โดยที่ตัวของเธอเองไม่มีสิทธิไม่มีเสียงในฐานะปัจเจกบุคคลสักเท่าใดนัก

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการง่ายพอที่จะเข้าใจได้ว่าทำไมพ่อแม่จึงมักจะไม่ค่อยดีใจเมื่อมีลูกผู้หญิงเกิดขึ้นในครอบครัว ซึ่งตรงกันข้ามกับเมื่อได้ลูกผู้ชาย พ่อและแม่โดยเฉพาะผู้เป็นพ่อจะดีใจอย่างออกหน้าออกตา ตามคติทางศาสนาก็เชื่อกันว่าลูกผู้ชายเท่านั้นที่จะช่วยให้พ่อแม่บรรลุถึงมรรคผลได้ นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่าลูกผู้ชายจะเป็นที่พึ่งของบิดามารดาได้ในยามชรา ตรงกันข้ามลูกสาวนั้นจะเป็นภาระแก่พ่อแม่ไปจนกว่าพ่อแม่จะจัดหาสินสอดให้ลูกสาวออกเรือนไปได้

ในยุคพุทธศาสนา ฐานะของสตรีในอินเดียนับว่าดีขึ้นชั่วระยะเวลาหนึ่ง พระพุทธองค์เองได้ทรงประทานเกียรติแก่สตรีเพศมากดังจะเห็นได้จากพุทธวจนะที่ตรัสไว้แก่ภคินีศรีขององค์หนึ่งว่า "ดูกรภคินี ลูกหญิงนั้นอาจจะประเสริฐกว่าลูกชายก็เป็นได้" ทั้งนี้ เนื่องจากคติธรรมทางพระพุทธศาสนาถือว่า แม้ไม่มีลูกชาย คนเราก็อาจบรรลุถึงนิพพานได้¹⁶ เพราะฉะนั้น ความคิดที่ว่าลูกชายเป็นสิ่งจะขาดเสียมิได้นั้น ก็ค่อยๆ คลายความศักดิ์สิทธิ์ลงไปเป็นลำดับ จนถึงในระยะต่อมา พระพุทธองค์เองถึงกับทรงประทานพุทธาณุญาตให้สตรีอุปสมบทได้เช่นเดียวกับบุรุษ แต่เมื่อพระพุทธศาสนาต้องคลายอิทธิพลไปจากอินเดีย ผู้หญิงก็ถูกจำกัดวงล้อมให้อยู่ภายในขอบเขตแห่งกิจการของแม่บ้านเท่านั้น สตรีอินเดียในยุคที่กล่าวถึงนี้ได้มีฐานะทางกฎหมายแต่ประการใดไม่ เธอไม่มีสิทธิที่จะสืบสมบัติของบิดามารดา ไม่มีอิสรภาพทางเศรษฐกิจ หากโชคร้ายบังเอิญต้องเป็นม่าย เธอก็แต่งงานใหม่อีกไม่ได้เพราะสังคมสร้างประเพณี "สะตี" ที่ให้ภรรยากระโจนเข้ากองไฟตายตามสามีไปด้วย ซึ่งประเพณีดังกล่าวมีประเพณีปฏิบัติอยู่จนกระทั่งถึงสมัยที่อังกฤษเข้าไปมีอำนาจปกครองจึงสั่งให้เลิกเสียโดยตราเป็นกฎหมายออกมาบังคับ อนึ่งยังปรากฏว่ามีการ

¹⁵ ปรีชา ช่างขวัญเย็น, "ความตกต่ำของสตรีอินเดียโบราณ," ในวารสารอินเดียศึกษาปีที่ 4(2542), หน้า 27.

¹⁶ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, วัฒนธรรมสัมพันธ์ : ไทย-อินเดีย, หน้า 310-311.

ทำลายชีวิตทารกที่เป็นหญิงด้วย¹⁷ ในด้านการศึกษาสตรีก็ถูกกีดกันอย่างหนัก เช่นเดียวกับที่ชนบทรรมนิยมประเพณีต่างๆ ไปไม่เชื่ออารีต่อฐานะและศักดิ์ศรีของสตรี

จากตัวอย่างในศาสนา กฎหมายและวรรณคดีอินเดีย อันเป็นกระแสวัฒนธรรมหลักของอินเดียที่มีอิทธิพลต่อคติความเชื่อและค่านิยมของไทย ซึ่งทำให้เห็นถึงความเข้มข้นของการถือระบบชายเป็นใหญ่ การแบ่งโลกออกเป็น 2 ส่วนคือ ภายในบ้านและโลกนอกบ้านอย่างชัดเจน และมาตรฐานที่ผูกชีวิตจิตใจหญิงไว้กับชายทั้งในโลกนี้และโลกหน้าอย่างเป็นภาระที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งยังคงส่งอิทธิพลและผลถึงโลกปัจจุบันและฐานะสตรีปัจจุบันอยู่

3. บทบาทสตรีในบริบทรามเกียรติ์ของประเทศไทย

บทบาทและสิทธิของสตรีในประเทศไทยที่มีมากนั้น ได้สะท้อนให้เห็นอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับของพระบาทสมเด็จพระยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในเรื่องของความหยิ่งในศักดิ์ศรีไม่ยอมคืนดีกับพระรามของนางสีดาจึงได้หนีไปเมืองนาคในบาดาล จากตัวอย่างเมื่อเปรียบเทียบกับสิทธิสตรีของสตรีไทยกับประเทศอื่นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงสันนิษฐานว่ามีความเหนือกว่าสตรีในประเทศอื่นที่อยู่ร่วมสมัยกัน แต่หลังจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เป็นต้นไปสตรีจึงถูกรีดรอนสิทธิลง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าต้องศึกษาตีความต่อไปว่าเพราะเหตุใด อย่างไรก็ดี ธาวิต สุขพานิช ได้กล่าวว่าหญิงไทยมีสิทธิเสรีภาพมากกว่าหญิงใดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาจดูได้จากสิทธิเสรีภาพของชนชั้นที่ถือว่าอยู่ล่างสุดของสังคมอย่าง “ทาส” ซึ่งทาสสตรีในประเทศไทยก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มีทั้งประเพณีและกฎหมายคุ้มครองถึงขนาดที่สามีไม่สามารถบังคับให้ขายตัวได้เป็นอันขาด แต่สิทธิดังกล่าวได้ถูกรีดรอนไปเมื่อคตินิยมของจีนเข้ามาในไทย ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทั้งการเข้ามาของอิทธิพลตะวันตกตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสิทธิเสรีภาพของสตรีในประเทศไทย¹⁸

¹⁷ สิทธา (นามแฝง), สลาวแขก, หน้า 163.

¹⁸ ธาวิต สุขพานิช, 108 เรื่องที่ผู้หญิงไทยควรรู้. (กรุงเทพมหานคร : พ็อกเก็ตบุ๊ก, 2544), หน้า 70-72.

ในสมัยอยุธยา นั้น สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสตรีสามัญโดยทั่วไป ลาลูแบร์ กล่าวว่ามีภาระหน้าที่ต้องกระทำมากจนไม่มีเวลาหยุดพักผ่อน ซึ่งผิดกับชายมีแต่ความสบาย หลังจากพ้นเกณฑ์งานหลวง ชายไทยเป็นคนเกียจคร้าน รักความสนุกสนาน ใช้ชีวิตให้หมดไปเพียงวัน ๆ หนึ่ง โดยไม่รับผิดชอบเป็นธุระกิจในครอบครัว ตรงกันข้ามกับสตรีซึ่งนอกจากจะต้องมีภารกิจรับผิดชอบทั้งกิจการในและนอกครอบครัวอย่างมากมายแล้ว การกินอยู่ภายในครอบครัวยังมีระบบอีกด้วย เช่น ไม่มีสิทธิจะร่วมรับประทานอาหารพร้อมสามีและบุตร

“...ภายในครอบครัวนั้น มีระเบียบการบริโภคอาหารดังนี้ สามีเป็นผู้กินก่อนแต่ลำพังคนเดียว ต่อเมื่ออิ่มแล้วภรรยาจึงเข้านั่งกิน และหลังจากมารดาแล้วจึงจะถึงเวรพวกลูก ๆ ซึ่งมีสำหรับของตนต่างหาก ไม่ว่าจะมีส่วน 10 หรือ 15 คน ในหลังคาเดียวกัน อาหารที่เหลือจากสำหรับเหล่านั้นก็จะแจกจ่ายให้บ่าวไพร่ไป...”¹⁹

ฐานะของสตรีในสมัยอยุธยานี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท โดยพิจารณาจากจดหมายเหตุของนิโกลาส์ แชรเวส ดังนี้

1. สตรีฐานะดี ซึ่งอาจเป็นภรรยาขุนนางข้าราชการชั้นสูงจะรู้ว่าฐานะดีอย่างไรนั้นสังเกตได้จากจำนวนบริวารที่ติดตาม จากความมั่งคั่งของพาหนะเรือที่ใช้และความหรูหราของเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเครื่องประดับ ตลอดจนหนีบหมากที่ให้คนเชิญไปข้างหน้าภารกิจของสตรีประเภทนี้ คือต้องจัดหาอาหารเลี้ยงดูสามีและบุตรธิดาตลอดจนข้าทาสบริวารคนในบ้าน เวลาที่มีเหลืออยู่บ้างก็ปักสะดึงกรั้งไหม
2. สตรีที่มีฐานะปานกลาง นอกจากจะมีภารกิจในครอบครัว เรื่องจัดหาอาหารดูแลที่อยู่อาศัย ให้บริการปรนนิบัติสามีแล้ว ยังต้องปั่นฝ้าย ทอผ้าทำเครื่องนุ่งห่มให้สามี
3. สตรีที่มีฐานะยากจน นอกจากมีภารกิจเหมือนสตรีที่มีฐานะปานกลางแล้วยังต้องไปรับจ้างทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยเลี้ยงดูครอบครัว เช่นทำไร่ ทำสวน นวดข้าว ฝัดข้าว²⁰

¹⁹ นิโกลาส์ แชรเวส, ประวัติศาสตร์ประเทศไทยและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล). (พระนคร : ก้าวหน้า, 2506), หน้า 99.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108-109.

สภาพภาพของสตรีชั้นสูงในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนั้นถือว่าตกต่ำมาก มีสภาพเป็นเพียงนางบำเรอในของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เป็นเพราะค่านิยมของสังคมทำให้คนในเวลานั้นเห็นว่าเป็นเกียรติยศที่มีโอกาสได้ถวายตัวต่อพระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย และเป็นสิ่งที่ทำให้ได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นอย่างดี ส่วนสตรีธรรมดาจะต้องปรนนิบัติสามีอย่างเคร่งครัด ในด้านครอบครัวสตรีทุกคนไม่ว่าจะเป็นสตรีชั้นสูงหรือสตรีชาวบ้านจะต้องปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดี รู้จักภาระหน้าที่โดยเฉพาะการปรนนิบัติสามี สตรีเมื่อมีสามีแล้ว ต้องรับภาระหนักมีหน้าที่เพิ่มขึ้นมากมายจนหาเวลาเป็นของตัวเองไม่ได้เลย แตกต่างกับเมื่อครั้งอยู่ในครอบครัวของบิดามารดา ซึ่งมีอิสระเสรีภาพมากกว่า สตรีจะรู้สึกอิสรภาพทันทีหลังจากมารดาสั่งสอนเสร็จ และถึงเวลาส่งตัวเข้าหอกับชายผู้ที่จะเป็นสามี ถึงแม้ว่าจะต้องรับภาระหน้าที่มากกว่าเมื่อตอนเป็นโสดก็ตาม แต่สตรีไทยก็กระทำด้วยความเต็มใจและพอใจ จะเห็นได้ว่าตั้งแต่เข้าจดค่าเกือบไม่ได้มีเวลาพักผ่อนเลย ดังคำกลอนในเรื่องขุนช้างขุนแผน ความว่า

“ศรีมาลาตื่นตาล้างหน้าพลัน	แล้วจัดสรรของไว้ให้สามี
ตั้งขันล้างหน้าไว้ทำผ้าผืน	เครื่องแป้งแต่งตัวกระหวี
.....
ทั้งพานผ้านุ่งผลัดจัดติดบิ	แล้วลูกรื้อออกเรียกข้าไท
สายสว่างตื่นบ้างเกิดเด็กเอ๋ย	กระไรเลยช่างนอนนิ่งเสียได้
บ่าวลูกล้างหน้ามาทันใด	เข้าครัวไฟข้าวปลาหาครันครบ” ²¹

สำหรับนางศรีมาลานั้นถือเป็นภรรยาขุนนางข้าราชการ ซึ่งมีคนรับใช้คอยช่วยเหลือ อยู่บ้างถ้าเป็นภรรยาของคนธรรมดาย่อมจะต้องรับภาระหนักขึ้นอีก เนื่องจากไม่มีใครช่วยเหลือ นอกจากนี้ในเรื่องเดียวกันนี้ พระเจ้าหลานช้างและนางเกสรได้ยกอุทาหรณ์มาแสดงให้เห็นนาง

²¹ กรมศิลปากร, ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดวชิรญาณ, (พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2461), 54-55.

สร้อยทองเห็นว่าเกณฑ์กำหนดของโบราณเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของสตรีที่มีสามีว่า ลักษณะภรรยาดี 7 ประเภทแยกเป็นภรรยาชั่วเสีย 4 ประเภท และภรรยาที่ดี 4 ประเภท ดังนี้

"คำโบราณท่านมาแต่ก่อน	สำหรับสอนสตรีที่มีผัว
ว่าวิสัยภรรยาประพติดัด	ดีชั่วเจ็ดอย่างต่างต่างกัน
อย่างหนึ่งทุจริตคิดร้ายผัว	อีกอย่างมีวโลภโมโทสัน
อย่างหนึ่งการงานคร้านทั้งนั้น	ทันว่ามีอุปาทวีชาติกาล
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา	กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่
หนึ่งเลี้ยงดูภัสดาด้วยปราณี	หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งนั้นเคารพนบนอบผัว	หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เดียดฉันท์
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน	ด้วยผัวนั้นวางใจที่ในตัว" ²²

จากบทกลอนดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสตรีที่มีฐานะดีต้องมีหน้าที่ในการปรนนิบัติสามี อบรมเลี้ยงดูบุตรและควบคุมดูแลบ่าวไพร่ ส่วนครอบครัวที่มีฐานะยากจนสตรีชาวบ้านต้องรับภาระหนักมากเพราะนอกจากต้องดูแลภายในครัวเรือนแล้วสตรียังต้องทำกิจการงานทุกอย่างโดยไม่มีผู้ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระ²³ อย่างไรก็ตามสตรีทุกประเภทที่กล่าวมานี้จะอยู่ในอำนาจของผู้ชายโดยสิ้นเชิง เนื่องจากผู้ชายเป็น "ผู้นำ" หรือ "หัวหน้า" ตลอดจนเป็นผู้บังคับบัญชา อีกประการหนึ่งอาจเนื่องมาจากระบบการสมรสที่ชายได้เปรียบหญิง กล่าวคือ ชายอาจได้หญิงมาเป็นภรรยาโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น อาจใช้เงินซื้อมาจากการไถ่ตัว เป็นรางวัลความดีความชอบ เป็นบรรณาการทางการเมือง ซึ่งวิธีการที่ได้มานั้นทำให้สตรีมีค่าเป็นเพียงทรัพย์สินและเป็นเครื่องมือในการบำบัดความต้องการทางเพศของบุรุษเท่านั้น จะเห็นได้ว่าระบบการแต่งงานตามประเพณีของไทยสมัยโบราณไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมหรือเสมอภาคของสตรีเลย โดย

²² กรมศิลปากร. ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดวชิรญาณ. หน้า 61.

²³ บุญยงค์ เกตุเทศ, สถานภาพสตรีไทย. (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522), หน้า 136.

สามารถพิจารณาได้จากคำสอนหรือคำพังเพยหรือสุภาษิตซึ่งหลักฐานที่บ่งบอกชัดเจนว่าภรรยาจะต้องเคารพยกย่องเทิดทูนสามีตลอดไป

บทบาทสตรีในสมัยรัตนโกสินทร์ต้องรับภาระหนักในครอบครัว ต้องปรนนิบัติดูแลเอาใจใส่สามีทุกด้าน ซึ่งสตรีชั้นสูงถือว่าโชคดียังมีผู้ช่วยแบ่งเบาภาระแต่สำหรับสตรีชาวบ้านนอกจากจะต้องมีภาระกิจภายในครัวเรือนที่มากมายแล้ว ยังต้องออกทำงานนอกบ้าน เช่นทำนาทำไร่ หรือรับจ้าง เพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัวและเป็นการแบ่งเบาภาระของสามีอีกด้วย เนื่องจากผู้ชายเป็น "ผู้นำ" หรือ "หัวหน้า" ของครอบครัว สตรีจึงต้องอยู่ในอำนาจของชายโดยสิ้นเชิง ต้องเชื่อฟังและให้ความเคารพยกย่องสามี ทั้งนี้เพราะสมัยก่อนฝ่ายชายจะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ผู้หญิงอยู่ทำงานบ้านทุกอย่างตลอดจนอบรมเลี้ยงดูลูก ต่อมาเมื่อเราเริ่มติดต่อกับต่างประเทศ อารยธรรมทางตะวันตกเริ่มหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทยมากขึ้น ผู้หญิงมีความคล่องตัว ต้องการความเป็นอิสระ อยากออกทำงานนอกบ้านบ้าง ประกอบกับค่าครองชีพในสมัยต่อมาเริ่มถีบตัวสูงขึ้น สามีหาเงินไม่พอมันจุนเจือครอบครัว ภรรยาจึงต้องหาหางานเพื่อช่วยเหลือสามี

เมื่อสตรีมีโอกาสได้รับการศึกษาสูงเท่าเทียมชาย ฉะนั้นจึงอยากแสดงความรู้ความสามารถให้ปรากฏเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติจนเป็นที่ยอมรับในสังคมว่าสตรีมีความรู้ความสามารถทัดเทียมชาย ไม่ต้องให้ฝ่ายชายหาเลี้ยงแต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไปแล้ว สตรีจึงมีสถานภาพทางครอบครัวเกือบเท่าเทียมชายเพราะต้องช่วยกันทำมาหากิน อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้สังคมไทยก็ยังยอมรับว่าชายเป็นใหญ่กว่าหญิงเสมอ ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายออกมาว่าหญิงไม่ต้องใช้นามสกุลของชายก็ได้ภายหลังการสมรสแล้ว แต่อาจเป็นเพราะค่านิยมของสังคมไทยที่ยกย่องเทิดทูนชายตลอดมา จึงทำให้คนไทยยังมีความคิดว่าบิดาเป็นใหญ่หรือสามีมีอำนาจ สตรีที่สมรสโดยการจดทะเบียนสมรสจึงต้องใช้นามสกุลสามี ลูกที่เกิดมาก็ใช้นามสกุลบิดา สามีมีหน้าที่เลี้ยงดูภรรยาและบุตรมีมีอำนาจในการจัดการทรัพย์สินทุกอย่างในครอบครัว

ภรรยาจะไปทำนิติกรรมใดๆ โดยสามีไม่ยินยอมไม่ได้เพราะจะกลายเป็นโมฆียะสามารถบอกล้างได้²⁴

และในปัจจุบันสตรีในฐานะภรรยาก็ยังคงถือคติที่ว่าต้องรักและซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามีคนเดียว ห้ามแบ่งความรักหรือไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่น เพราะถือว่าผิดศีลธรรมอย่างร้ายแรง กฎข้อนี้ไม่ได้รวมถึงสามี เพราะสามีมีสิทธิในการหาประสบการณ์ในเรื่องเพศและถือว่าไม่เสียหายอะไร แม้กฎหมายไทยจะระบุไว้ว่าการจดทะเบียนสมรสจะถูกต้องตามกฎหมายได้ต่อเมื่อจดทะเบียนเพียงคนเดียวเท่านั้น คือแบบสามีหนึ่ง ภรรยาหนึ่ง (Monogamy)²⁵ แต่ในทางปฏิบัติก็มีภริยาน้อยได้เพราะไม่มีระบุเป็นข้อห้ามในกฎหมายอีกทั้งยังถือว่าเป็นเรื่องของบุรุษแสดงให้เห็นถึงอำนาจวาสนาดังนั้นบุรุษจึงมีอิทธิพลโดยไม่มีผิดกฎหมาย

3.1 วิวัฒนาการบทบาทและสถานภาพของสตรีไทย

สรุปได้ว่าบทบาทของสตรีในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านครอบครัว ด้านสังคม ด้านกฎหมาย และด้านประกอบอาชีพ แต่ในระยะแรกๆ คือตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา ธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ดังกล่าวนั้นน้อยมาก คือ สตรียังเสียเปรียบบุรุษอย่างมากในทุกๆ ด้าน เช่นทางด้านการศึกษาบุรุษก็มีโอกาสได้รับการศึกษาเล่าเรียนมากกว่า เพราะถือว่าบุรุษจะต้องหามาเลี้ยงครอบครัว ส่วนสตรีก็ยังไม่ได้รับการศึกษาไม่เท่าเทียมกันอีก สตรีชั้นสูงและพนักงานชาววังมีโอกาสได้รับการศึกษาเล่าเรียนมากกว่า เพราะถือว่าบุรุษจะต้องหามาเลี้ยงครอบครัว ส่วนสตรีก็ยังได้รับการศึกษาไม่เท่าเทียมกันอีก สตรีชั้นสูงและพนักงานชาววังมีโอกาสได้รับการศึกษาอบรมมากกว่าสตรีสามัญ สตรีจะต้องมีหน้าที่ปรนนิบัติสามีในทุกๆ เรื่อง นอกจากนี้สตรีสามัญยังต้องออกทำงานนอกบ้านเพื่อ

²⁴ ประกอบ ว่องไวทวิวงศ์ และไตรภพ สุวรรณสุภา, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และประมวลกฎหมายอาญา ฉบับแก้ไขใหม่ พ.ศ.2544. (กรุงเทพมหานคร :แพรวพิตทยา, 2545)

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 495

ช่วยฐานะของครอบครัวด้วยจะเห็นได้ว่าสตรีจะต้องรับภาระอันหนัก และถูกกดขี่ในทุกด้านตามรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว

การเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในประเทศไทย มีเหตุมาจากอิทธิพลของการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตก เช่น การศึกษาที่เป็นสากลมาถึงเมืองไทยในปี พ.ศ. 2475 การบริโภคสินค้าเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างความเจริญรุ่งเรืองที่เป็นผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการนำเครื่องจักร เครื่องยนต์เข้ามาใช้แทนแรงงาน หัตถกรรมในครัวเรือน การทอเสื้อ เสื้อผ้า กระจก ราว กระจก น้ำปลา และความสะอาดสบายอื่นๆ ถูกแทนที่โดยการซื้อจากตลาดเพื่อนบ้าน มีการทำอาหารกระป๋อง และอาหารสำเร็จรูปจำหน่ายเพื่อประหยัดเวลาในการประกอบอาหาร ปริมาณงานได้มากขึ้นเนื่องจากมีเครื่องมือ เครื่องมือที่ทันสมัย เช่น เครื่องคิดเลข เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่างๆ เครื่องคอมพิวเตอร์ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากยิ่งขึ้นด้วยแสงสว่างจากไฟฟ้าในยามค่ำคืน เสื้อผ้า เครื่องสำอาง เครื่องประดับ ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าเชื้อโรค ชนิดต่างๆ สบู่ เป็นต้น เหล่านี้ทำให้สตรีมีเวลาว่างมากขึ้นแต่ความต้องการเงินมาใช้จ่ายก็เพิ่มสูงขึ้น เมื่อสตรีมีอิสระจากงานบ้านก็หันมาทำการค้าเล็กๆ น้อยๆ ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน หางานพิเศษทำในวันหยุดราชการหรือประกอบธุรกิจส่วนตัว เพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว²⁶ จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้จึงทำให้บทบาทของสตรีในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

4. รามายณะของอินเดียและรามเกียรติ์ของไทย

4.1 ที่มาของเรื่องรามายณะ

ปรากฏหลักฐานจากเรื่องรามายณะ พาลกัณฑ์ บทที่ 5 ว่าเรื่องรามายณะนั้นมีจุดเริ่มต้นที่อโยธยา เมืองหลวงของแคว้นโกศล ตัวเมืองตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ "สรย" นอกจากนี้ยังมีข้อความพรรณนาความเจริญรุ่งเรืองและความร่มเย็นเป็นสุขของชาวเมืองอโยธยา ในรัชสมัยของทศรถเชื้อสาย "อิกษวาหุ" ดังความตอนหนึ่งว่า

²⁶ มหาวิทยาลัยมหิดล, "ความเสมอภาคระหว่างเพศที่กำลังเปลี่ยนแปลง" ใน จุลสารสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กันยายน - ธันวาคม 2520)

“สมัยหนึ่งเหนือฝั่งน้ำ	นามา
“สรยู” มีเมืองสี่	เลื่องกว้าง
“โกศล” ย่อมสมญา	เรียกอยู่
นาไร่ผลได้สร้าง	รื่นรมย์
นครินสมญาศ่าง	“อโยธยา”
พระมนูสร้างสม	ก่อนก็
ล้ำศัพท์พลกสา	ธกเทิด
ชมชื่นครีกครื้นฉี่	เรื่องหมอง
ราชาธานีคนั้น	นามกร
“ทศรถ” นำกรุงผยอง	ยศกล้า
พระวิจสฤกษ์นคร	เขตทั่ว
เทือมเทพไทสร่างฟ้า	สร้างสวรรค
หทัยธโอบเอื้อ	อารี
ทรงทศพิธราชธรรม	เที่ยงทั้ง
ทรงชัยไคร์จักมี	โอรส
สืบราชวงศ์ยังยืน	อยู่นิรันดร ²⁷

จากลักษณะที่กวีบรรยายถึงอโยธยาซึ่งเป็นเมืองหลวงของกษัตริย์สุริยวงศ์นั้น จะเห็นได้ว่ามีลักษณะพ้องกับเมืองในประวัติศาสตร์สมัยที่พวกอารยันได้เข้ามาครอบครองแถบลุ่มน้ำคงคา กล่าวคือในระยะนั้นแคว้นที่ใหญ่และมีความสำคัญมาก ได้แก่ แคว้นมครและโกศล ซึ่งเมืองหลวงของแคว้นโกศล คือ อโยธยาเป็นเมืองใหญ่ มั่งคั่ง มีเงินตราใช้ มีความเจริญก้าวหน้าในทางหัตถกรรมและพานิชยกรรมทั้งที่เมืองใกล้เคียงยังป่าเถื่อนอยู่²⁸ พิจารณาจากข้อความในวรรณกรรมและประวัติศาสตร์แล้ว จะพบว่าเมืองอโยธยาแห่งแคว้นโกศล มีลักษณะสภาพ

²⁷ สุนทร ผลชีวิน, รามายณะ. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรี หม่อมทวีวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ (ม.ร.ว.เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอังคารที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2514, หน้า 7

²⁸ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชธน), ลัทธิของเพื่อน. (พระนคร : แพร์พิทยา 2500), หน้า 98.

บ้านเมืองและผู้คนอยู่ในขั้นที่มีอารยธรรมสูง แต่เหตุการณ์ทั้งหลายไม่ได้เกิดในอโยธยาทั้งหมด โดยมีการกล่าวถึงเมืองใกล้เคียง เช่น มิถิลาแห่งแคว้นวิเทหะด้วย จากส่วนใหญ่เป็นป่าเขาตั้งแต่ มัชฌิมประเทศเรื่อยลงไปทางใต้ คือ แถบภูเขาวิณธัย ที่ราบสูง เดคคาน แม่น้ำโคทาวรี และเกาะลังกา²⁹

นักปราชญ์และผู้รู้หลายท่านได้สันนิษฐานที่มาของมหากาพย์รามายณะว่า “เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการรุกรานของชนชาติอารยันที่เข้ามาในอินเดีย” ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงสันนิษฐานที่มาของเรื่องรามายณะไว้ในลิลิตนารายณ์สิบปางว่า เป็นเรื่องการสงครามซึ่งกระทำแก่กันจริง ๆ ว่า

“เรื่องรามจันทราวตาร มีอยู่พิสดารในคัมภีร์ “รามายณะ” ซึ่งไทยเราคงได้มาจากพราหมณ์ในโบราณสมัยแล้วมาแต่งใหม่เรียกว่า “รามเกียรติ์” เป็นเรื่องเกี่ยวกับสงครามระหว่างพระรามจันทร์กับพลวานรฝ่าย 1 ราพณาสูตรกับรากษสฝ่าย 1 นั้น สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องแถลงการสงครามที่ได้กระทำแก่กันจริงๆ ระหว่างคนจริงๆ เช่น พระรามชาวอโยธยา เป็นต้น ที่เรียกว่า “มนุษย์” คงเป็นเชื้อสายชนผิวขาวที่เรียกว่า “อารย” หรือ “วานร” สันนิษฐานว่าเป็นชนที่อยู่ในดินแดนแถบเทือกเขาวิณธัย ซึ่งจนกาลบัดนี้ก็ยังมียุทธ์อยู่เป็นชนผิวดำ ผมหงอก และริมฝีปากหนา ใกล้เคียงเงาะป่าของเราและชนเหล่านี้มิได้ถือพราหมณ์เลย แต่ก็มีตำนานเล่าต่อๆ กันมาหลายชั่วคนในพวกนั้นเนื่องด้วยประวัติการของพระรามจันทร์ ซึ่งทำให้น่าสันนิษฐานว่าคงเคยเกี่ยวข้องมาในโบราณสมัยจริง ส่วน “รากษส” นั้นคือชนชาวเกาะลังกา, ซึ่งเป็นชนผิวดำ, ผมหงอก และร่างใหญ่ อย่างคนดำในทวีปอาฟริกาในกาลบัดนี้ พวกอารยชนเกลียดชังจึงตั้งชื่อว่า “รากษส” หรือยักษ์”³⁰

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงมีความเห็นว่ารามายณะเป็นเรื่องการสงครามระหว่างชนผิวขาวชาวเผ่าอารยัน กับชนผิวดำในเกาะลังกา โดยมีชาวเขาในภาคใต้เป็นผู้ช่วยพวกอารยันสำหรับสาเหตุที่กวีสมมติตัวละครในเรื่องเป็น

²⁹ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์, หน้า 55

³⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตนารายณ์สิบปาง (พระนคร : บรรณการ, 2514), หน้า 15-16.

มนุษย์ ยักษ์ ลิง นั้นอาจเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งบางอย่าง สมพร สิงห์โต ได้ศึกษาถึงเรื่องนี้ในงานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ว่า”³¹

“เกี่ยวกับการสมมุติให้พวกอารยันเป็นฝ่ายมนุษย์ พวกชาวพื้นเมืองทางใต้เป็นลิง และชาวเกาะลังกาเป็นยักษ์นั้น กล่าวคือในระหว่างคน ลิง และยักษ์นั้น คนเป็นสัตว์ที่มีอารยธรรมสูงกว่าเพื่อน ในเมื่อชาวอารยันเชื่อว่าตนเป็นผู้มีอารยธรรมหรือผู้เจริญก็ย่อมเป็นการเหมาะสมที่จะสมมุติให้ฝ่ายพระราม หรือฝ่ายอารยันเป็นคน ส่วนชาวภาคใต้ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมให้เป็น “ลิง” เนื่องจาก “ลิง” เป็นสัตว์ที่ฉลาดและเป็นสัตว์ที่ใกล้เคียงกับคนที่สุดถึงแม้จะมีลักษณะด้อยกว่าคนก็ตาม พวกชาวพื้นเมืองดั้งเดิมเป็นพวกที่มีอารยธรรมอยู่บ้างแล้ว ดังนั้นการสมมุติให้เป็นลิงก็ยังมีเค้าความเจริญอยู่บ้างทั้งยังเป็นที่ยกมาให้ทราบว่ามีอะไรที่ต่างกับชาวอารยัน ทั้งนี้เป็นธรรมดาของบทกวีนิพนธ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเชิดชูชาติของผู้สร้างสรรค์เองย่อมต้องมีลักษณะของการยกตนข่มท่านอยู่บ้าง อีกประการหนึ่งลิงยังเป็นสัตว์ที่มีความว่องไว กระฉับกระเฉงเหมาะสมกับบุคลิกลักษณะของทหารเพื่อช่วยทำสงครามได้ หากจะพิจารณาอย่างละเอียดจะพบว่ากวีหรือนิทานอินเดียโดยทั่วไปมักจะมีการพึ่งพาอาศัยกันเสมอระหว่างคนกับสัตว์หรือแม้แต่เทพเจ้ากับสัตว์ก็มีอยู่ไม่น้อย ดังนั้นถ้าจะสมมุติให้สัตว์ชนิดหนึ่งมาช่วยมนุษย์ในการทำสงครามก็ไม่น่าจะเป็นเรื่องแปลกและลิงก็เป็นสัตว์ที่จะเหมาะสม

ในขณะที่พวกยักษ์มีลักษณะโหดร้าย กักขฬะ มีอำนาจ อิทธิฤทธิ์ มีพลัง การที่สมมุติให้ฝ่ายศัตรูเป็นผู้มีอำนาจ มีกำลัง มีความเข้มแข็ง นำเกรงขามนั้นย่อมเป็นการยกย่อง และเชิดชูความสามารถของฝ่ายตนไปด้วยเพราะท้ายที่สุดตนก็สามารถเอาชนะได้ การชนะผู้เข้มแข็งกว่าย่อมแสดงว่าผู้ชนะนั้นต้องเป็นผู้มีความสามารถ กล่าวหาญ เหมาะสมกับคำว่า “วีรบุรุษ”

³¹ สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1. (กทม. : หน่วยศึกษานิตยสาร กรมการฝึกหัดครู, 2520) หน้า 18-19

สำหรับการสันนิษฐานเรื่องรามายณะไปในรูปของสัญลักษณ์ (symbol) มีนักปราชญ์อีกหลายท่านที่มีความเห็นคล้ายคลึงกับเสฐียรโกเศศได้รวบรวมความคิดดังกล่าวไว้ในหนังสือเรื่องอุปกรณัมรามเกียรติ์ ดังนี้³²

ศาสตราจารย์ จาโคบี (Jacobi) นักปราชญ์ชาวเยอรมันกล่าวว่า "รามายณะเป็นเรื่องจำลองจากเรื่องทวยเทพปรัมปราของอินเดีย" ซึ่งเรื่องเหล่านี้อยู่ในคัมภีร์ฤคเวท แล้วนำมาแต่งให้เป็นเรื่องของมนุษย์ เรื่องราวในรามายณะหลายตอนมีเค้าจากคัมภีร์ฤคเวท เช่น

1. ตัวนางสีดา กับพระรามนั้นปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท คือ สีดาเป็นเทวีประจำไร้ เป็นชายาของพระประชนัยซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งฝน ส่วนพระรามนั้นศาสตราจารย์จาโคบีเข้าใจว่าเป็นตัวพระอินทร์นั่นเอง เพราะมีสีเขียวอย่างพระอินทร์ อีกทั้งพระอินทร์ เป็นเทวดาผู้ใหญ่เหนือเทพทั้งปวง ในสมัยพระเวทมีหน้าที่ขับไล่ธนูที่ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง วิชาธนูเป็นเครื่องทำลาย แล้วทำให้ฝนตก และคอยให้ความสว่างชุ่มชื้น เป็นประโยชน์แก่การกสิกรรม
2. เรื่องพระรามทำสงครามกับราพณ์ เพราะราพณ์แย่งสีดาไปนั้น มีเค้าคล้ายเรื่องพระอินทร์ทำสงครามกับวฤตาสูร (ผู้ทำให้เกิดความแห้งแล้ง) เพราะวฤตาสูรแย่งเอาโคของพระอินทร์ไป
3. เรื่องพระรามเป็นพันธมิตรกับหนุมาน (ลูกพระพาย) ก็คล้ายกับเรื่องพระอินทร์ผูกมิตรกับมรุต (ลม) เพื่อช่วยรบกับวฤตาสูร
4. นางสรมมาในรามายณะเป็นนางยักษ์ผู้คอยดูแลสีดาขณะอยู่ในลงกานั้น ชื่อเดียวกับนางสุนัขของพระอินทร์ซึ่งถูกใช้ให้ไปตามโค

ศาสตราจารย์ ปิกฟอร์ด (Pickford) ได้กล่าวไว้ในคำนำเรื่อง มหาวิโรจิต ของภวภูติฉบับแปลของเขาว่า³³ "เรื่องพระรามตั้งแต่ตอนทศกัณฐ์ลักพาสีดาไปเป็นเรื่องเปรียบเทียบกับธรรมชาติ" กล่าวคือ ผู้สร้างสรรค์ผูกเรื่องขึ้นสมมุติให้ธรรมชาติมีตัวตน "ทศกัณฐ์" และพวก รากษส คือ ความมืด กลางคืน หรือฤดูหนาว ส่วน "พระราม" นั่นคือ กลางวัน ความสว่าง หรือฤดูร้อนและตามประวัติพระรามนั้นสืบเชื้อสายมาจากสุริยวงศ์ซึ่งเป็นเค้าให้เห็นอยู่ สำหรับ "นางสี

³² เสฐียรโกเศศ, อุปกรณัมรามเกียรติ์. หน้า 97-103.

³³ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณัมรามเกียรติ์. หน้า 98-99.

ดา” คือ การกสิกรรม เพราะคำว่าสีดาแปลว่ารอยไถ และตามประวัติของนางนั้นทำวชนกได้นาง มาจากการไถ การที่ทศกัณฐ์ลักสีดา หมายถึงการไถนาหรือการกสิกรรมต้องชะงักเพราะความมืด ความหนาวเข้าครอบงำ พระรามสังหารทศกัณฐ์และได้สีดาคืน หมายถึงความสว่างที่เข้ามาขับไล่ ความมืดให้หมดไป การกสิกรรมจึงเริ่มต้นใหม่

นายทีเนศ จันทรเสน นักปราชญ์ชาวเบงกอลผู้นี้ได้วินิจฉัยปัญหาไว้ใน หมายเหตุเบงกอลว่า เรื่องที่จะไปเป็นของโบราณคงแยกกันอยู่เป็น 3 ตอนคือ

1. เหตุการณ์ตอนต้นที่ทำให้พระรามถูกเนรเทศ พระลักษมณ์ นางสีดา ขอดติดตามไปเหมือนในทศรถชาติซึ่งเก่ากว่า เป็นนิยายของฝ่ายเหนือ
2. เรื่องราชนิพนธ์ปัญหาปะจนได้รับพรให้มีฤทธิ์เดชยิ่งใหญ่ เรื่องนี้เป็นตำนาน ปรัมปราของพวกทวารวดี ดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ลัทธิมหายานชื่อ “คัมภีร์ลัทธิดาวตารสูตร” ราชนิพนธ์ เป็นวีรบุรุษ เป็นธรรมมิกราชในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ชาวอารยัน เรื่องราชนิพนธ์นี้เป็นที่นิยมของพวก ภาคใต้เช่นเดียวกับเรื่องทศรถชาติของพวกภาคเหนือ
3. เรื่องหนุมาน มีเค้าจากการนับถือบูชาลึงอันเป็นลัทธิดั้งเดิมในอินเดีย และชาติอื่น ๆ เหตุที่ชาวอินเดียนับถือลึงถึงกับมีศาลไว้พลีบูชานั้น พระยาอนุমানราชธนอธิบายไว้ว่า “เห็นจะเป็นเพราะในชั้นเดิมซึ่งคงไม่เกี่ยวกับสาเหตุที่ลึงเคยเป็นทหารพระรามมาก่อน แต่เป็นเพราะว่า ลึงมีลักษณะคล้ายคลึงมนุษย์มาก ต่อมาสมัยเมื่อมีการสร้างสรรคัมหากาพย์รามายณะขึ้น หนุมานได้เป็นทหารเอกของพระรามการนับถือลึงจึงยิ่งแน่นแฟ้นจนมีศาลหนุมานนับจำนวนได้ ร้อยๆ อยู่ทั่วไปในอินเดีย... ดังนั้นการนับถือหนุมานคงเนื่องมาจากนับถือบูชาลึงซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่ กาลก่อน...”³⁴

เรื่องทั้งสามตอนนี้ถูกนำมาเชื่อมให้เป็นเรื่องเดียวกันดังนี้คือ พระราม พระลักษมณ์ นางสีดาออกป่า ราชนิพนธ์ลักสีดา พระรามออกติดตาม ได้สุครีพและหนุมานเป็นมิตรช่วยชิง นางสีดาคืนมา เมื่อเอาเรื่องทั้งสามมาติดต่อกันดังนี้แล้วกวีย่อมจะต้องหาเรื่องอื่นมาแทรกเพื่อ เชื่อมรอยต่อให้เข้ากัน ดังนั้นเรื่องแทรกต่างๆ ย่อมแตกต่างกันตามความเห็นของกวีซึ่งไม่น่าจะใช่ วาลมิกิตแต่เพียงผู้เดียว

³⁴ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์. หน้า 43-44.

กล่าวโดยสรุป คือ นักปราชญ์และผู้รู้ต่างเห็นพ้องกันว่ารามายณะเดิมนั้นมีเพียง 5 กัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่ 2-6 ส่วนกัณฑ์ต้น คือ พาลกัณฑ์หรืออาทิกัณฑ์กับกัณฑ์ท้าย คือ อุตตรกัณฑ์ นั้นมาแต่งเพิ่มเติมในภายหลัง สำหรับแหล่งที่มาของความในพาลกัณฑ์โดยมากเป็นตำนาน ปรัมปราของพราหมณ์เช่นเดียวกับคัมภีร์ปุราณะ เรื่องราวเหล่านั้นมีจุดประสงค์ที่ยกย่องพระราม ให้เป็นพระวิษณุอวตารและเพื่อให้พราหมณ์มีเกียรติยศและความวิเศษยิ่งขึ้น ส่วนในอุตตรกัณฑ์ นั้นมีเรื่องราวของราชนิเวศที่เก็บเอามาจากตำนานนิยามและจากความนึกคิดของชาวทวารวิทหรือ ดราวิเดียนทำให้เติมไปด้วยเรื่องราวอันประหลาดมหัศจรรย์ ทั้งยังเติมไปด้วยคติลัทธิความเชื่อ ตามหลักของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งพวกพราหมณ์ได้เพิ่มเติมเข้าไปให้รามายณะมีความวิเศษและ พิสดารดังที่เป็นอยู่³⁵

อาจสรุปความเห็นของนักปราชญ์ทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วข้างต้นดังนี้

1. พวกที่เห็นว่ารามายณะมีเค้าจากประวัติศาสตร์เรื่องการบุกรุกของชนชาติ อารยัน
2. พวกที่เห็นว่ารามายณะเป็นเรื่องที่มีเค้ามาจากคัมภีร์พระเวท อันเป็นเรื่องทวย เทพปรัมปรา
3. พวกที่เห็นว่ารามายณะเป็นเรื่องเปรียบเทียบจากภาวะของธรรมชาติ
4. พวกที่เห็นว่ารามายณะเป็นเรื่องเปรียบเทียบจากคตินิยม
5. พวกที่เห็นว่ารามายณะมีเค้าจากชาดกต่าง ๆ เช่น ทศรถชาดก สุวรรณสาม ชาดก เวสสันดรชาดก ลังกาวตารสูตร คติการนับถือลิง คตินิยมของพราหมณ์ กล่าวคือ รามายณะเป็นที่รวบรวมคติเชื่อถือและตำนานปรัมปราต่าง ๆ
6. มีเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่กล่าวว่ารามายณะไม่มีเค้าความจริงเป็นเพียงตำนาน ปรัมปราหาค่าทางพงศาวดารมิได้เลย

เสฐียรโกเศศ ได้ประมวลมูลที่มาเรื่องรามายณะวาลมีกีโดยสรุปจากความเห็นของ นักปราชญ์ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว และเรียบเรียงใหม่ตามความคิดเห็นส่วนตัวคือ³⁶

³⁵ เสฐียรโกเศศ, อุปกณ์รามเกียรติ์. หน้า 102-104.

³⁶ เรื่องเดียวกัน.

ในสมัยก่อนพุทธกาล ก่อนที่จะมีมหากาพย์รามายณะของวาลมิกิและทศรทในนิบาตชาดกนั้นน่าจะจะมีเรื่องพระรามซึ่งมีเค้าเรื่องทำนองเดียวกับทศรทชาดกมาก่อน โดยแต่งเป็นกาพย์สำหรับเล่าเป็นทำนองขับร้องและมีลักษณะแบบนิยาย คือ มีเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ความมหัศจรรย์แทรกอยู่แต่จบเพียงตอนพระรามกลับจากป่ามาครองเมือง ซึ่งอาจมีจริงในประวัติศาสตร์ได้ แต่ตัวบุคคลอาจไม่ได้ชื่อ รามหรือสีดา เสฐียรโกเศศกล่าวว่า “อนึ่งคำว่า สีดา ก็แปลว่า รอยไถ ถ้าไม่รวมถึงเหตุที่ชาวชนกไถได้มากก็ยังไม่เห็นว่าทำไมเลือกตั้งชื่อเช่นนั้น ซึ่งอาจจะเอาเรื่องในคัมภีร์ฤคเวทตั้งที่ศาสตราจารย์ จาโคบี กล่าวไปปนเข้าด้วยก็ได้ เพราะชื่อบุคคล เช่น อิกษวากุ ทศรท และราม เป็นต้น เป็นพระนามพระมหากษัตริย์โบราณมีปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทแล้ว แต่ไม่ปรากฏเกี่ยวข้องเป็นพี่น้องลูกหลาน เครือญาติกันเหมือนในมหากาพย์รามายณะ และเรื่องที่ถูกกล่าวถึงพิธีอัสวเมธ พิธีสมพร ก็ล้วนเป็นพิธีมีอยู่ในคัมภีร์พระเวทแล้วทั้งสิ้น อนึ่งถ้าจะย้อนขึ้นไปอีกว่าเรื่องในคัมภีร์พระเวทเอามาจากไหนนั้นก็อาจจะเป็นอย่างที่ว่าศาสตราจารย์ ปิกฟอร์ดออกความเห็น คือ เป็นเรื่องเปรียบเทียบ แสดงอำนาจความเป็นไปแห่งธรรมชาติที่ชาวตะวันตกให้ชื่อว่า (Nature Myth) เรื่องชนิดนี้กล่าวถึงความเป็นไปแห่งธรรมชาติซึ่งคนในสมัยโบราณสมมุติให้มีตัวตนขึ้นเป็นเทวดาบ้าง ยักษ์มารบ้าง แล้วผูกเป็นเรื่องราว ทำนองเป็นประวัติศาสตร์กลาย ๆ ถึงแม้เรื่องชนิดนี้จะไม่มีจริงในประวัติศาสตร์ แต่ก็ไม่ควรจะถือว่าเป็นเรื่องเลอะเทอะเหลวไหล เพราะธรรมดาเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นก็ย่อมนำความคิดเห็นและขนบธรรมเนียมประเพณีในสมัยนั้นเข้าไปแทรกไว้ในเรื่อง เป็นหลักฐานสำหรับวินิจฉัยประวัติศาสตร์ โบราณคดีได้อีกทางหนึ่ง

ดังนั้น ถ้าชีวาลมิกิน่าจะเก็บเรื่องเหล่านี้มารจนาขึ้นและน่าจะเอาเรื่องมาผสมด้วยเพื่อแสดงการแผ่อำนาจชนชาติอารยันที่รุกรานลงไปยังภาคใต้อินเดีย และอาจจะมีหลายยุคหลายสมัยที่เคยรบพุ่งกับชนดั้งเดิมจนสามารถได้รับชัยชนะเข้าครอบครองเป็นใหญ่ในดินแดนที่ได้ใหม่ ถือเป็นการสร้างชื่อเสียงเกียรติคุณจนเล่าเป็นตำนานติดปากสืบกันมา ผู้เป็นแม่ทัพอาจชื่อรามก็เป็นได้ แต่ไม่ใช่พระรามในรามายณะ หรือจะไม่ได้ชื่อนั้นก็เป็นได้ทั้ง 2 ประการ³⁷

อีกประการหนึ่งที่ต้องพึงระลึก คือ ผู้สร้างสรรค์เป็นนักค้นคว้าแต่งเท่านั้นไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์โบราณคดีโดยตรง จึงมุ่งแต่จะสร้างสรรค์เรื่องให้ครึกครื้นไพเราะและยกยอเกียรติ

³⁷ เสฐียรโกเศศ, อุปกณ์รามเกียรติ์. หน้า 51-57.

โดยแสดงออกด้วยลักษณะการประพันธ์ เพราะฉะนั้นนักแต่งหรือนักขับอาจเปลี่ยนแปลง เหตุการณ์ สถานที่ และชื่อบุคคลที่มีอยู่จริงไปผูกเรื่องเดิมโดยดัดแปลงใหม่เพื่อให้เหมาะสมตาม ความประสงค์และกาลเทศะหรือไม่เช่นนั้นก็ผูกเรื่องใหม่เอาเองก็ได้

สำหรับเรื่องที่ว่าราชนิพนธ์ลึกลับก็คงจะเป็นเรื่องเปรียบเทียบถึงการนำวิธี ประกอบกิจกรรมของชาติอารยันไปก็เป็นได้ อีกทั้งคำว่าราชนิพนธ์บางทีอาจจะไม่ใช่ชื่อเฉพาะแต่ เป็นคำสันสกฤตที่แผลงไปจากภาษาใดภาษาหนึ่งก็น่าจะเป็นได้ สำหรับพระรามผู้ที่รามายณะ กล่าวว่ายกไปตีลังกานั้น ถ้าในชั้นเดิมเป็นเสมออัศจรรย์บุคคลที่แก้ลวล้าสามารถขนาดนั้น รามายณะก็เท่ากับเป็นประวัติศาสตร์หรือตำนานของชาติเรื่องหนึ่ง แต่ที่เกิดนิยมนับถือกันว่า พระรามเป็นพระวิษณุารายณ์อวตารและกลายเป็นคติสำคัญอย่างหนึ่งขึ้นในลัทธิศาสนา ก็คง เนื่องด้วยพวกฤาษีชีพรามณ์ซึ่งเป็นเจ้าของลัทธิเป็นต้นเหตุ³⁸

สมพร สิงห์โตได้ให้ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับที่มาของเรื่องรามายณะ ดังนี้³⁹

“กัณฑ์ที่ 6 คือ “ยุทธกัณฑ์” นอกจากจะมีความยาวที่สุด แล้ว ยังเป็นเรื่องการรบที่ยิ่งใหญ่แสดงพลานุภาพและชัยชนะของ พระราม อาจถือว่กัณฑ์นี้เป็นหัวใจของเรื่อง เมื่อเป็นดังนี้แล้ว รามายณะก็คือเรื่องราวที่ว่าด้วยกิจการอันสำคัญของวีรบุรุษของชาติ เรื่องชนิดนี้นับเป็นตำนานสำคัญที่เล่าสืบต่อกันมาด้วยความภูมิใจ เรื่องที่ใช้เล่าเป็นตำนานปากต่อปากเช่นนี้ย่อมต้องขึ้นกับความทรงจำของผู้เล่า ดังนั้นจึงมีโอกาสที่จะถูกต่อเติมดัดแปลงไปได้ตามแต่ ความคิดความพอใจของผู้เล่า ต่อมาคงจะมีผู้แต่งเป็นกาพย์กลอน เพื่อให้จำง่ายและไพเราะ สามารถใส่ท่วงทำนองได้ ทำให้เป็นที่ ชาบซึ่งได้มากขึ้น ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้เองจึงเป็นเหตุให้ประกอบ ไปด้วยเรื่องราวจากแหล่งต่างๆ เช่น คัมภีร์พระเวท ตำนานปรับปรา คติเชื่อถือทั้งหลายสุดแต่ว่าจะสามารถนำมาช่วยเสริมจุดประสงค์

³⁸ เสฐียรโกเศศ. อุปกรณรามเกียรติ์. หน้า 104.

³⁹ สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาสิมิกิ และรามเกียรติ์ พระ ราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1, หน้า 27-29

ของเรื่องให้เด่นขึ้น ทั้งยังแทรกเหตุการณ์และสภาพสังคมในสมัยที่
แต่งลงไปด้วย

สำหรับความเห็นที่ว่าเรื่องราวพลั๊กส์ดาน่าจะได้เค้ามาจาก
คัมภีร์พระเวท คือ เรื่องวฤตาสูรลักโคของพระอินทร์ไปนั้นน่าจะ
เป็นไปได้มากกว่าที่ได้จากกรีกซึ่งเข้ามาในอินเดียเพราะคัมภีร์
พระเวทเป็นคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ คือ พวกอารยันนั่นเอง
ย่อมเป็นที่ฝังใจเป็นที่ยึดถือของชาวอารยัน การที่จะนำเอาเรื่องของ
พระรามซึ่งเป็นวีรบุรุษของชาติมาแต่งให้มีแนวเดียวกับเรื่องของพระ
อินทร์ในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาของเขาย่อมมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ
มากกว่าอย่างอื่น

4.2 ความสำคัญของรามายณะ

รามายณะได้ชื่อว่าเป็น "อาทิกาพย์" หรือกาพย์เรื่องแรกของอินเดียที่ยิ่งใหญ่และ
แพร่หลายไปทั่วโลก⁴⁰ ความสำคัญของรามายณะที่มีต่อชาวฮินดู อาจสรุปได้เป็น 3 ประการ คือ

1. ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์
2. ความสำคัญในทางวรรณคดี
3. ความสำคัญในทางศาสนา

4.2.1 ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์

รามายณะเป็นหนังสือประเภทอิติहाส หมายถึงประวัติศาสตร์ยังคงมีใช้
ในภาษาฮินดี ซึ่งเป็นภาษากลางของอินเดียปัจจุบัน⁴¹

⁴⁰ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, ประวัติภูมิปัญญาอินเดีย, หน้า 33.

⁴¹ เรื่องอุไร กุศลาศัย, ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม (พระนคร : องค์การค้า
คุรุสภา, 2510), หน้า 269.

“...จำพวกหนังสือที่เรียกว่า “อิติहाส” หรือ ตำนาน อย่างเช่น “มหากาพย์ รามายณะ” หรือ “มหากาพย์มหาภารตะ” เป็นต้น หนังสือพวกอิติหาสนั้นมักแสดงตำนานแห่งวีรบุรุษคือ กษัตริย์ นักรบสำคัญอย่างที่ไ้เป็นจริงๆ แต่ต่อมายิ่งเล่าต่อกันไปเรื่องก็ยิ่งวิจิตรพิสดารขึ้นทุกที จนวีรบุรุษนั้นมีผู้นิยมนับถือกันมากขึ้นก็เลยกลายเป็นเผ่าพงษ์เทวดาไปและบางคนก็เลยกลายเป็นพระเป็นเจ้าอวตารอย่างพระรามาวตารหรือยกยกกันไปอีกชั้น 1 จนถึงว่าเป็นตัวพระเป็นเจ้าเอง อย่างเช่น พระกฤษณะดังนี้เป็นที่สุด⁴²

จากพระบรมราชาธิบายดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่ารามายณะมีเค้าเรื่องอันเป็นความจริงอยู่ในประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ

เสฐียรโกเศศสันนิษฐานว่ามหากาพย์เรื่องรามายณะ ตอนที่ เป็นเหตุการณ์ในอโยธยาสมัยท้าวทศรถ การเนรเทศพระรามไปอยู่ป่า ทศรถสิ้นพระชนม์ พระรามอยู่ป่าครบสิบสี่ปีแล้วกลับมาเสวยราชย์นั้น เป็นเหตุการณ์ที่อาจมีความจริงในพงศาวดารบ้าง ส่วนตอนที่กล่าวถึงทศกัณฐ์ลักสีดา พระรามได้พันธมิตรเป็นลิง เป็นหมี ติดตามไปทำศึกชิงนางสีดาจากทศกัณฐ์ เป็นตอนที่แสดงฤทธานุภาพ ความมหัศจรรย์อย่างมากมานั้น น่าจะเป็นเรื่องที่กวีแทรกเข้ามาเพื่อจุดมุ่งหมายจะแสดงการแผ่อำนาจของชนชาติอารยันที่ยกลงไปในทางภาคใต้ของอินเดียถัดมัธยมประเทศลงไป โดยจับเอาเรื่องปรัมปราดังที่ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะเข้าไปผสมผสานกับลัทธิศาสนาอีกทอดหนึ่ง⁴³ ในเมื่อรามายณะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวีรชนของชาติในอดีตของพวกเขาอารยัน ฉะนั้น ชาวฮินดูย่อมนับถือว่าเป็นตำนานสำคัญของชาติและเล่าสืบต่อกันมาด้วยความภาคภูมิใจและถือเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงความสามารถและความกล้าหาญของบรรพบุรุษของตนอีกด้วย

4.2.2 ความสำคัญในทางวรรณคดี

มีลักษณะเป็นวรรณคดีโรแมนติค มีลีลาการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะ งดงาม สมบูรณ์ด้วยอุปมาอุปไมย และโวหารอันพิสดาร เนื้อหาสาระและกวีโวหารนี้เป็นเครื่องชักนำให้รามายณะแพร่หลายทั่วไปในอินเดีย ตลอดจนเอเชียอาคเนย์และซีกโลกตะวันตกด้วย⁴⁴

⁴² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์. หน้า 126 - 127

⁴³ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์. หน้า 21.

⁴⁴ สุธา ศาสตรี, วรรณคดีเปรียบเทียบ. หน้า 120.

ชาวอินเดียนิยมเรื่องรามายณะมากมายเพียงไรนั้นจะเห็นได้จากการแปล รามายณะออกเป็นภาษาถิ่นต่างๆ ในอินเดียแทบทุกภาษา ฉบับที่แปลแพร่หลายคือฉบับภาษา ฮินดีของตุลสิทาส นอกจากนี้ยังมีฉบับภาษาอื่นๆ อีกเช่น รามายณะภาษาอรรถมาคธีของศาสนาฮิน รามายณะเบงคาลีของกีรติवास รามายณะภาษากัศมีร์ของแคว้นกัศมีร์ และรามายณะฉบับภาคใต้ เป็นภาษาทมิฬ และอื่น ๆ⁴⁵ เป็นต้น นอกจากนี้รามายณะยังเป็นบ่อเกิดแหล่งสำคัญของวรรณคดี สันสกฤตอีกมากมาย เพราะผู้สร้างสรรค์รุ่นหลังหยิบยกเอาเรื่องราวในรามายณะไปแต่งใหม่ใน รูปแบบการประพันธ์ต่าง ๆ กัน คือ⁴⁶

เรื่องประเภทปุราณะ เช่น วิษณุปุราณะ อัคินิปุราณะ สกัณฑปุราณะ ครุฑปุราณะ อัชยัตมรามายณะ และอัทภูตรามายณะ เป็นต้น

เรื่องแรกในมหากาโรตะ เช่น ราโมปาชยาน (อยู่ในวันบรพ)

วรรณกรรมการแสดงเช่น มหาวีรจริต และอุตรรามจริตของภวภูติ หนุमानนาฏกะ ของทาโมทรมิศร พลารามายณะของราชเศขร ประสัมนรามวะของชัยเทวะ ทูตางคท อภิเชก นาฏกะ ประติมานาฏกะ อนุมัตตราชวะของภาสกี อัทภูตทรรปณะของมหาเทวารามวิชัย ราม จริตของยุวราช เป็นต้น

ร้อยแก้วปนกาพย์ (จัมป) เช่น รามายณะจัมปของลักษณมณกีและ รามายณะจัมปอื่น ๆ ของท้าววิทรรกราช กวีจันทร์และภาสกี⁴⁷

ที่แต่งพรรณนาคติศาสนาและปรัชญาเป็นภาษาฮินดี คือ เรื่อง "รามจริตมานัส" ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า "รามายณะฉบับฮินดีของตุลสิทาส" เป็นฉบับที่ชาวอินเดียภาคเหนือกว่า 90,000,000 คนนับถือเสมือนคัมภีร์ไบเบิล⁴⁸

45 เสฐียรโกเศศ, อุปกณ์รามเกียรติ์. หน้า 133-148.

46 เรื่องเดียวกัน

47 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์. หน้า 142-146

48 ส. พลายน้อย, เกร็ดย่อยร้อยเรื่อง. (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, 2545), หน้า

ความสำคัญในทางศาสนา

เดิมทีเดียวเรื่องรามายณะเป็นเพียงเรื่องราวของวีรบุรุษ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เท่านั้น ครั้นต่อมาเกิดการปฏิรูปศาสนาพราหมณ์ให้กลายเป็นศาสนาฮินดู จึงเกิดการต่อเติมเรื่องรามายณะให้พิสดารออกไปจนกระทั่งในราว 200 ปีหลังพุทธกาล พระรามได้รับการยกย่องให้เป็นพระวิษณุอวตาร รามายณะจึงกลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพวกนิกายไวษณพไปเพราะเหตุนี้จึงถือกันว่ารามายณะประกอบด้วยคุณวิเศษนานาประการ ดังปรากฏอยู่ในรามายณะกัณฑ์ที่ 6 ยุทธกัณฑ์ บทที่ 130 และท้ายกัณฑ์ที่ 7 อุตตรกัณฑ์ บทที่ 11 ตัวอย่างเช่น

ปฐมโคลกพระเวทนี้	ผู้นิพนธ์
วาลมิกิทรงวีย์	วุฒิสร่าง
เฉลิมชัยยศเฉลิมชนม์	เฉลิมเกียรติ
แห่งพระรามไ้กว้าง	เอ๋ยบุรพ
ผู้ใดได้อ่านทั้ง	สลบปลัน
บาปปลดหมดกรรมพูน	พัฒน์พร้อม
ขาดบุตรจักขงครรรค์	ลูขติ
ฤทธิ์โคลกทิพยนี้ล้อม	รักษา
“รามายณะ” น้อม	นำสันดี
สุขสู่ผองพลศครา	เคร่งซ้อง
สาธยายจากใจอัน	เอมอิม
วิษณุนามไ้ก้อง	เกียรติเทอญ ⁴⁹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเก็บความมาแสดงไว้ในพระราชนิพนธ์บ่อเกิดรามเกียรติ์ว่าดังนี้

⁴⁹ สุภร ผลชีวิน, รามายณะ, หน้า 275.

“ในที่สุดแห่งยุคกัณฑ์นี้ จึงมีคำแสดงคุณแห่งคัมภีร์รามายณะว่ามีคุณวิเศษต่าง ๆ ใครได้ฟังแล้วก็ล้างบาปได้และปรารถนาสิ่งใดก็จะได้สมปรารถนา จะเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุข พละ และเมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็จะได้ไปสู่พรหมโลก”⁵⁰

นอกจากรามายณะจะมีความสำคัญเทียบเท่ากับพระคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งยังมีคุณวิเศษดุจแก้วสารพัดนึกแล้ว ยังเป็นแบบอย่างแห่งความประพฤติที่ดีงาม กล่าวคือ ตัวพระรามและนางสีดา ซึ่งมีฐานะเป็นทพบุตร มีจริยาวัตรอันเป็นแบบฉบับที่ดีเลิศ ชาวอินเดียยกย่องว่าเป็นบุคคลที่ควรยึดถือปฏิบัติตาม เพราะพระรามเป็นแบบอย่างของลูกที่ดีมีความกตัญญูต่เวที เชื้อฟัง รักษาคำพูดของบิดา เป็นสามีที่ซื่อตรงต่อภรรยา เป็นพี่ที่รักน้อง เป็นนักรบที่กล้าหาญ เป็นกษัตริย์ที่เห็นแก่ความผาสุกของประชาชน ชาวอินเดียยกย่องเสมอองค์พระวิษณุ ทั้งยังเชื่อว่าพระรามพาชาวอโยธยาขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น ส่วนนางสีดานั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นเบญจกัลยาณี มีความภักดี มั่นคงต่อสามี มีความอดทน เสียสละ ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี มีกิริยาวาจาเข้มช้อย นอกจากนี้บุคคลอื่นๆ ในเรื่องก็ล้วนเป็นแบบอย่างของสาธุชนแทบทั้งสิ้น การนับถือรามายณะในลักษณะดังกล่าว เป็นเครื่องจรรโลงสันติสุขในสังคม นับได้ว่ารามายณะเป็นภาพยัสนศิลป์แสดงศีลธรรมจรรยา คติธรรมที่สำคัญซึ่งปรากฏในเรื่องก็คือ “ธรรมย่อมชนะอธรรม” นั่นเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าหากภาพยัสนศิลป์รามายณะมีความสำคัญในทางศาสนาและศีลธรรมจรรยา

นอกจากความสำคัญ 3 ประการดังกล่าวแล้ว รามายณะยังมีความสัมพันธ์กับชีวิตของชาวฮินดูในด้านอื่นๆ อีก เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี อีกทั้งรามายณะยังเป็นสมบัติของชาวอินเดีย ซึ่งมีอิทธิพลต่อความนึกคิดของชาวฮินดูอย่างแน่นแฟ้นไม่มีวรรณกรรมทางโลกเรื่องใดจะมีอิทธิพลที่ลึกซึ้งและยืนนานเท่ารามายณะ ความสำคัญทั้งในทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรมและศาสนานี้ ช่วยให้รามายณะยืนอยู่คู่โลก สมดังพรของพระพรหมซึ่งประทานไว้แก่ วาลมิกิในต้นกัณฑ์ที่ 1 พาลกัณฑ์ ดังนี้

“ตราบโดบรรพตตั้ง	ตริงพสุน – ธาราเอย
สาครเศไหลริน	หล่อหล้า

⁵⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์, หน้า 72

รามายณะอดุลย์

เอกอรรถ

ไหลจากโอรุชู้ช้อยซ้ำ

ชอนศิลป์⁵¹

หรือสามารถแปลออกมาได้ว่า ตราบใดที่สายน้ำยังไหลและภูเขายังตั้งอยู่บนพื้นพิภพอันมั่นคงนี้ตราบนั้นรามายณะก็ยังคงอยู่คู่โลก ปัจจัยที่ทำให้รามายณะมีความสำคัญ⁵² ได้แก่

1. ในรามายณะของวาลมิกิ ที่ทำยบทที่ 1 ของ พาลกัณฑ์ (Balakanda) มีเขียนไว้ว่า

“ผู้ใดอ่านเรื่องรามายณะ ซึ่งศักดิ์สิทธิ์ดุจพระเวท จะพ้นจากบาปทั้งปวงและได้ไปเสวยสุขในสวรรค์กับญาติของตน ถ้าพรหมณ์อ่าน ก็จะถึงความเป็นเลิศทางวาทศิลป์ ถ้ากษัตริย์อ่าน ก็จะเป็นเจ้าเหนือชนทั้งปวง ถ้าไวยสยะอ่าน ก็จะทำมาค้าขึ้น และถ้าศูทรได้ฟังก็จะมีมียิ่งใหญ่”

2. สมัยโบราณซึ่งมหากาพย์รามายณะจึงเปรียบเสมือนแหล่งรวมความรู้ทางด้านศาสนา จริยธรรม การเมือง การปกครอง ซึ่งชนทุกชั้นวรรณะสามารถเข้าถึงได้ ในขณะที่ชนส่วนใหญ่อุปถัมภ์ให้ศึกษาหรือฟังพระเวท

3. ทุกปีจะมีการจัดแสดงรามายณะในเทศกาล “ทศรา” (Dushera) ในช่วงเดือนตุลาคมและกินเวลา 10 วัน ชุมชนจะจัดการแสดงรามายณะ ซึ่งเรียกแล้วก็คือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เช่นเทพเจ้า ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต่างขึ้นไปทำความเคารพด้วยการจรดสีระลงแทบเท้าพระราม พระลักษมณ์และนางสีดาบนเวที

การร้องเพลงประกอบดนตรีเล่าเรื่องรามายณะ สรรเสริญพระราม ถือเป็นกิจกรรมที่เกิดศรัทธาและสร้างความศรัทธา ชำระจิตใจให้ปราศจากความเศร้าหมอง เพราะการขับขานเพลงจากรามายณะจะเป็นเครื่องชะโลมใจให้อดทนและต่อสู้เพื่อวันข้างหน้า อีกทั้งเป็น

⁵¹ สุภร ผลชีวัน, รามายณะ, หน้า 6

⁵² ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย. (กทม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 67 - 68.

เครื่องยึดเหนี่ยวให้รักษาวัดมนธรรมและประเพณีดั้งเดิม ไม่ให้ถูกกลืนไปในกระแสแห่งวัฒนธรรมใหม่ของผู้รุกราน⁵³

4.3 ความนิยมใน “รามายณะ”⁵⁴

“รามายณะ” เป็นชื่อคัมภีร์ในภาษาสันสกฤตอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพวกพราหมณ์ชาวฮินดูนับถือกันอย่างยิ่ง คำว่า “รามายณะ” แปลว่า “เรื่องพระราม” ซึ่งเป็นเรื่องที่จับใจประชาชนอินเดียที่นับถือลัทธิฮินดู สืบมาแต่โบราณกาลจนทุกวันนี้เป็นอย่างมาก ประเทศใดได้รับอารยธรรมจากอินเดีย เช่น ประเทศถัดอินเดียทางตะวันออกจึงปรากฏมหากาพย์เรื่องรามายณะในเกือบทุกประเทศโดยเฉพาะภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เหตุผลที่ทำให้ได้รับความนิยมจากชาวฮินดู มีดังต่อไปนี้⁵⁵

1. คัมภีร์รามายณะมีคุณวิเศษต่าง ๆ ใครได้ฟังแล้วก็ล้างบาปได้ และปรารถนาสิ่งใดก็จะได้สมปรารถนาจะเจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละและเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ก็จะได้ไปสู่พรหมโลก มีกำหนดว่ารามายณะนี้ให้ใช้พิธีสวดศราทธพรดตั้งมีปรากฏอยู่ในวรรณสุดท้ายของ ยุทธกัณฑ์⁵⁶ ว่า

“ผู้ใดได้อ่านทั้ง	สดับปล้น
บาปปลดหมดกรรมพูน	พัฒน์พร้อม
ขาดบุตรจักษยกรรม	อุบัติ
ฤทธิ์โคลกทิพย์นี้ล้วน	รักษา” ⁵⁷

⁵³ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย, หน้า 68.

⁵⁴ ชำนาญ รอดเหตุภัย, รามเกียรติ์ปริทัศน์ (นครปฐม : โครงการผลิตเอกสารตำราเรียนวิทยาลัยครูนครปฐม, 2522) หน้า 92-96.

⁵⁵ เสถียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์, 8-10

⁵⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์, หน้า 117.

⁵⁷ สุภร ผลชีวิน, รามายณะ, หน้า 275

เพื่อล้างบาปผู้ตาย ผู้ใดอ่านแม้แต่โคลกเดียว ถ้าไม่มีลูกก็จะได้ลูก ถ้าไม่มีทรัพย์ก็จะได้ทรัพย์ ผู้ใดอ่านในเวลาเช้าก็ดี เย็นก็ดี จะหาความเหน็ดเหนื่อยมิได้⁵⁸

2. ประชาชนพวกฮินดู นับถือพระรามอีกทั้งว่าเป็นวีรบุรุษและมหากษัตริย์ครองอโยธยา อีกทั้งยังยกย่องว่า คือองค์พระวิษณุนารายณ์อวตารลงมาปราบอธรรม ได้แก่พวกพราหมณ์มีท้าวราพณาสูรเป็นหัวหน้าเพื่อให้โลกเกิดความร่มเย็น พระรามจึงเป็นผู้มีพระคุณต่อมวลมนุษย์ตามประเพณีของฮินดูมักนำศพไปเผาที่ริมฝั่งแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่คงคา ผู้ตามศพต้องพร่ำบ่นว่า "ราม ราม สัตยราม" (พระนามแห่งพระรามเท่านั้นที่แท้จริง) ตลอดทางที่นำศพไป เพื่อผู้ตายจะได้รับส่วนบุญไปสู่สุคติ ทั้งนี้เพราะเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่า พระรามเมื่อทรงพระชนม์อยู่สามารถช่วยผู้ตายไปแล้วให้ฟื้นทุกคืนได้ ทั้งมีเมตตากรุณาปกป้องรักษาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ให้ได้รับความร่มเย็นตลอดไปด้วย ชาวบ้านร้านตลาดจะนับสิ่งของขายให้แก่ผู้ซื้อ เวลานั้น ก็จะนับว่าหนึ่งราม สองราม สามราม ฯลฯ เรื่อยไปเพียงกล่าวว่า ราม ได้สี่ครั้งก็พอจะทำให้เกิดความซาบซึ้งขึ้นในใจ ผู้ออกขานพระนามให้สบายใจ ถือว่าพ้นบาป ผู้หญิงเมื่อได้ยืมฟ้าผ่า ฟ้าร้อง ตกใจก็จะร้องว่า "สีตาราม" (คล้ายกับคำว่า "คุณพระช่วย" ของไทยเรา)⁵⁹

3. พรรณนาจึงจรียาวัตรแห่งพระราม เป็นแบบฉบับความดี สาธุชนควรถือเป็นเยี่ยงอย่าง เพราะมีความประพฤติในฐานะที่อวตารมาเป็นมนุษย์ หาดำหนด่างพร้อมมิได้เลย เป็นโอรสที่ซื่อสัตย์ กตัญญู กตเวที ในพระราชบิดา มีเมตตาปราณีในญาติพี่น้อง ชอบด้วยทำนองคลองธรรม เป็นสามีที่ซื่อตรงปลงความรักใคร่ภริยาจริง ๆ ทั้งสมเป็นกษัตริย์ชาตินักรบ

ส่วนสีดาเป็นตัวอย่างกุลสตรีที่มีคุณสมบัติของเบญจกัลยาณีครบถ้วน ส่วนผู้อื่น เช่น พระลักษมณ์ พระพรต พระศัตรุर्मณ์ก็เป็นพี่น้องที่เคารพรักภักดีในพระราม ตามกุลจรรยาพิภักดิ์ ยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมาธิปไตยยอมเสียสละญาติวงศ์เพื่อเห็นแก่ธรรมเป็นที่ตั้ง

4. คณาจารย์เจ้าลัทธิฮินดูนิกายต่าง ๆ ผู้เป็นกวี ยกเอารามายณะมารจนาใหม่ปรับเรื่องให้สมานเข้ากับหลักลัทธิในนิกายของตน และเหตุที่อวาลมีกิเป็นภาษาสันสกฤต ไม่มีใครสามารถใช้พูดได้อย่างปกติ แต่ยังคงอยู่เพียงภาษาถิ่นที่ใช้พูดกันตามแคว้นต่าง ๆ ในอินเดีย รวมเรียกว่า ภาษาปรากฤต จึงมีกวีบางคนแปลงรามายณะจากภาษาเดิมมาเป็นปรากฤต เพื่อผู้ไม่รู้

⁵⁸ สุภร ผลชีวิน, รามายณะ. หน้า 275

⁵⁹ เสถียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์. หน้า 8.

สันสกฤตจะได้มีโอกาสรับส่วนกุศล จากการอ่านการฟังบ้างอาจเพราะด้วยเหตุนี้รามายณะจึงมีปรากฏหลายสำนวน⁶⁰

5. ได้มีกวีเป็นจำนวนมากนำเอารามายณะมารจนาใหม่ในภาษาสันสกฤตบ้าง ภาษาปรากฤตบ้าง ไว้สำหรับอ่าน ขับร้อง เล่นละคร และเล่นหนัง การนำเอาเรื่องมารจนาใหม่ เช่นนี้ จำเป็นต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกับความนิยม เพื่อให้รัดกุมแก่การเล่นละคร และการละเล่นอื่นๆ หากจะเทียบก็คือฉบับวาลมิกิถึงรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ฉบับปรับปรุงใหม่จะเป็นอย่างในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เพื่อใช้ในการเล่นละคร⁶¹

6. กวีที่นำเรื่องมารจนาใหม่ย่อมเต็มไปด้วยเชิงโวหารของกวีที่ต้องการให้มีความเหมาะสมกับความคิดเห็นและความนิยมของประชาชนตามยุคสมัยนั้น เพราะเหตุนี้รามายณะวาลมิกิ แม้แต่งไว้นานกว่าสองพันปีมาแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ยังคงอยู่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เพราะได้อาศัยกวีต่ออายุไว้ให้เท่ากับสืบประวัติการณ์ และวรรณคดีของชาติให้ดำรงอยู่

7. รามายณะ เป็นเรื่องรวมวิชาความรู้อันว่าด้วยลัทธิศาสนา พงศาวดาร นิยาย คดี ภูมิศาสตร์ และอื่นๆ ซึ่งมีในอินเดียสมัยโบราณแม้จะนำเอาเรื่องที่ไม่จริงมาแต่ง แต่ข้อความที่กล่าวอาจถือเป็นส่วนหนึ่งให้รู้ถึงประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารได้ เพราะกวีย่อมสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ และความนิยมในสมัยที่ตนมีชีวิตอยู่ ดังนั้น จึงมีภาษาติดปากชาวอินเดียอยู่ บทหนึ่งว่า “สิ่งใดไม่มีใน (มหา) ภารตะ ก็ย่อมไม่มีในภารต (ภารตวรรษ คือ ประเทศอินเดีย)” ซึ่งกินความหมายถึงด้วย⁶²

4.4 กำเนิดและความมุ่งหมายของการแต่งรามายณะ

ในต้นเรื่องรามายณะ คือในพาลกัณฑ์ บทที่ 1 ถึงบทที่ 4 มีข้อความอันแสดงตำนานของกำเนิดเรื่องรามายณะไว้ดังนี้ คือ

⁶⁰ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณัมรามเกียรติ์. หน้า 9.

⁶¹ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดี. หน้า 56.

⁶² เสฐียรโกเศศ, อุปกรณัมรามเกียรติ์. 8-10

วาลมิกิ มหาฤๅษี ผู้ได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์และเชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวทได้ถามพระนารทฤๅษีว่าใครเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติของวีรบุรุษที่ประเสริฐสุดในโลกนี้ กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีกตัญญู มีความสัตย์ มั่นคงต่อคำปฏิญาณ ใจบุญต่อคนทั่วไป ทรงคุณความรู้ พุดเก่ง รูปงาม อดทน โกรธยาก ปราศจากความอิจฉาริษยา และเมื่อโกรธก็สามารถทำให้เทวดาตกใจกลัวได้ ปรากฏใน รามายณะ ดังนี้⁶³

“ใครมีวีรเกียรติก้อง	โลกา
กตัญญูตาอาเกียรณ์	กอร์ปทั้ง
สัจถึงชื่อครองสา	บานเคร่ง
ใครเล่ารู้แล้วยัง	อยู่ไย
ผู้ใดมรรยาทพร้อม	ประพฤติดี
คิดครุ่นการุญไป	ทั่วหล้า
เป็รื่องปราชญ์จกจาปรี	ชาเขี้ยว กิจแยะ
พิลาสรูปแลหน้า	หล่อเหลา
ผู้ใดพิชิตน้ำ	ใจตน
ยามโกรธดับโกรธเขา	ชบได้
มิติจริษยาคน	เขาอื่น
ตามเทพยุทธแองให้	เทพหนี”

พระนารท ผู้หยั่งรู้ทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต ตอบคำถามวาลมิกิว่าบุคคลที่มีคุณดังกล่าวนั้นหายากจริงๆ มีอยู่เพียงคนเดียวเท่านั้น บุคคลผู้นี้เป็นเชื้อสายอิกษวากุ มีชื่อว่าราม ดังนี้⁶⁴

“พึงเกิดบุรุษพร้อม เพียงคุณ นี้ฤา

⁶³ สุนทร ผลชิวิน, รามายณะ. หน้า 1.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2

สายสืบสกุลปรา	กฎก้อง
"อิกษวาฏ" อดุล	เดชเด่น
สมญาศ "ราม" พร้อมพร้อม	เพรียกกัน"

จากนั้นพระนารทฤๅษีก็เล่าประวัติพระรามให้วาลมิกิฟัง เริ่มตั้งแต่ทศรถเตรียม แต่งตั้งพระรามให้เป็นรัชทายาท - พระรามถูกเนรเทศ - พระรามพบคุหะพรานป่าที่ตำบล ศฤงคเวร บนฝั่งแม่น้ำคงคา - ไปจนถึงเขาจิตรภูฏ โดยคำแนะนำของฤๅษีภารทวาช และได้สร้างที่พักที่นั่น - ทศรถสิ้นพระชนม์ - ตั้งพระภรตออกไปอยู่เมืองนันทิครามเพื่อคอยพระราม กลับ - พระรามเข้าสู่ป่าทณทกะได้ฆ่าวิราธ - และได้อาวุธจากอคัสตยมุณี - พระรามปราบอสูร ที่มารบกวณฤๅษี - สุรปณขามาเกี่ยวพระราม พระลักษมณ์ และถูกพระลักษมณ์ตัดจุก ตัดหู - ทูษณ์ ชร ตริเศียรถูกฆ่า - ราพณ์ลักสีดา โดยให้มารีจแปลงเป็นกวางทองมาล่อ - พระราม ทราบข่าวสีดาจากนกชดายุ - พระรามพบกพนธ์และฆ่ากพนธ์ แล้วไปพบนางศรวิรี (ศร วิรี) - พระรามพบหนุมาน สุครีพ - พระรามฆ่าพาลี หนุมานไปถวายเป็นวงสีดา และเผา ลงกา - จองถน - ทำสงครามฆ่าราพณ์ - พาสีดากลับเมือง ครองราชย์ด้วยความ ผาสุก - พระรามขึ้นสวรรคต

สมพร สิงห์โตได้ให้ความเห็นว่า เรื่องที่นารทฤๅษีเล่านี้ ไม่มีเรื่องเนรเทศสีดาซึ่งอยู่ในอุตรกานต์เลย นักปราชญ์เห็นพ้องต้องกันว่า ข้อความทั้งหมดในพาลกานต์ และอุตรกานต์นั้นแต่งเติมภายหลัง⁶⁵

เมื่อพระนารทฤๅษีเล่าจบแล้วก็กลับไปสู่เทวโลก วาลมิกิเดินทางกลับครั้งไปถึงฝั่งแม่น้ำตมสา วาลมิกิเห็นน้ำใสสะอาดจึงพูดกับภารทวาชผู้เป็นศิษย์ว่า "เราจะลงไปอาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์นี้" เมื่ออาบน้ำเสร็จแล้วก็เดินชมธรรมชาติ พอดีวาลมิกิเห็นนกกระเรียน (เกราญจ) คู่หนึ่ง กำลังระเริงรักกันอยู่ ทันใดนั้นพรานคนหนึ่งได้ยิงนกตัวผู้ตาย นางนกเสียใจร้องหานกตัวผู้ วาลมิกิ และเห็นภาพนั้นก็พลอยเกิดความโศกเศร้าถึงแก่เปล่งอุทานสาปแช่งพราน แปลความว่า "ดูก่อน

⁶⁵ สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามยณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1, หน้า 31.

พราน เจ้าจงอย่าไปสู่วสมสติดเสถียรแล้วสิ้นเวลานานโดยสมำเสมอ ทั้งนี้โดยที่เจ้าได้ประหารแล้ว
ซึ่งนกกระเรียนตัวหนึ่งผู้หลงระเหิรในกาม⁶⁶ จากโคลกสันสกฤตว่า

“มา นิษาท ปฺรติษฐํ้า ตฺวั
อคมะ ศาศฺวตีะ สฺมาะ/
ยตฺ เกราญฺจมิถฺนาเทกม
อาธิะ กามโมหิตม//”

เมื่อวาลมีกีกออกอุทานไปดังนั้นแล้วก็รู้สึกว่ถ้อยคำที่ตนกล่าวออกไปนั้นมี
ลักษณะเป็นแบบคำประพันธ์ซึ่งมี 4 บาท แต่ละบาทมีจำนวนพยางค์เท่ากันและอาจใช้ซ้ำร้องเข้า
กับพิณได้ วาลมีกีกจึงให้ชื่อว่า “โคลก” เพราะเกิดขึ้นจากความเศร้าโศก ครั้นเดินทางกลับถึงอาศรม
แล้วจึงนั่งเข้าฌาน จนกระทั่งพระพรหมเสด็จลงมาหา วาลมีกีกหวนระลึกถึงเหตุการณ์ที่นายพราน
ฆ่านกกระเรียนโดยปราศจากเหตุผลนั้น จนตนต้องกล่าวคำสาปแช่งออกมาแล้วก็กลับมีอารมณ์
โศกเศร้าอีกคำรบหนึ่ง พระพรหมได้ฟังโคลกของวาลมีกีกแล้วจึงตรัสสั่งให้วาลมีกีกแต่งเรื่องของ
พระรามซึ่งได้ฟังมาจากพระนาทรฤษีโดยใช้โคลกแบบนี้ ในโอกาสเดียวกันนั้นพระพรหมก็ได้ช่วย
พรว่า “ตราบใดที่ภูเขาและแม่น้ำยังคงมีอยู่ในโลก ตราบนั้นเรื่องราวของพระรามจะยังคงยืนอยู่คู่
โลก” จากโคลกสันสกฤตว่า

“ยาวตฺ สฺกาสนฺติ คิริยะ
สฺริตศฺจ มหิตเล /
ดาวท รามายณฺกธา
โลเกษุ ปฺรจฺริษฺยติ //”⁶⁷

⁶⁶ เสถียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์. หน้า 87.

⁶⁷ เสถียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์. หน้า 92

ครั้นแล้วพระพรหมก็อันตรธานไปยังความเปล่งใจให้แก่วาลมิกิและฤๅษีทั้งหลาย บรรดาศิษย์ของวาลมิกิพากันกล่าวโคลกนั้นซ้ำแล้วซ้ำอีกด้วยความรู้สึกปลาบปล้ำใจ วาลมิกิได้เข้าสู่ฌานอีกครั้งหนึ่ง และเล็งเห็นเรื่องราวของพระรามโดยตลอดราวกับเห็นภาพในกระจกเงา แล้วก็เริ่มลงมือสาธยายชีวิตของพระรามด้วยกาพย์ที่ตนเองคิดขึ้น แล้วสอนให้พระกุก และ ลว โอรสของพระรามท่องจนขึ้นใจ และใช้ช่วงบร็องกับพิณ กุก ลว เดินทางไปเที่ยวช่วงบร็องในที่ชุมนุมพรหมณ์จนกระทั่งไปถึงราชสำนักของพระราม ด้วยเหตุนี้ตามตำนานจึงกล่าวว่า วาลมิกิพรหมฤๅษีเป็น “อาทิกวี” คือ กวีคนแรกผู้ให้กำเนิดกาพย์ ซึ่งได้ชื่อว่า “อาทิกาพย์” (อาทิกาวุย) แปลว่า กาพย์เรื่องแรก⁶⁸

วาลมิกิแต่งเรื่องรามายณะด้วยโคลก จำนวน 24,000 บท แบ่งเป็นกัณฑ์ได้ 7 กัณฑ์ คือ⁶⁹

1. พาลกัณฑ์ ประวัติของวาลมิกิผู้ประพันธ์ กำเนิดของพระรามและน้องๆ พิธีสยุมพระหว่างพระรามและนางสีดา
2. อโยธยากัณฑ์ พรรณนาความสวยงามของนครอโยธยา ทำวทศรตประกาศตั้งพระรามเป็นรัชทายาท แต่พระนางไกเกษียขอให้พระภรตครองราชย์สมบัติต่อ พระรามและคณะออกเดินป่า ทำวทศรตสิ้นพระชนม์ พระภรตยกทัพไปเชิญพระรามกลับ แต่พระรามไม่ยอมกลับ จนกว่าจะครบกำหนด 14 ปีตามที่ได้ให้สัญญาแก่พระชนก
3. อรัณยกัณฑ์ พระรามและคณะเสด็จสู่ป่าทณทกะทางใต้ของเทือกเขาวินชัย พบนางรากษสศูรปณา (รามเกียรติ์ของไทยเรียกว่านางสำมนักขาหรือศูรปณา) ศูรปณาหลงใหลในความงดงามของพระรามพระลักษมณ์ และจะทำร้ายนางสีดา พระลักษมณ์ลงโทษนางศูรปณา พญาขรพี่ชายศูรปณายกทัพมา แต่พ่ายแพ้พระราม ศูรปณาไปบอกราวณะ (ทศกัณฐ์) ให้มาแย่ง

⁶⁸ สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1, หน้า 32.

⁶⁹ วิสุทธิ์ บุษยกุล, “กำเนิดและวิวัฒนาการนิทานเรื่องพระรามในอินเดีย” ใน การประชุมวิชาการ นิทานเรื่องพระราม รามายณะ รามเกียรติ์ วันที่ 30 พฤศจิกายน 2546 ห้อง 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 12.

นางสีดาไปจากพระราม ทศกัณฐ์และมารีจมาล่อพระรามให้ออกไปตามกวาง และทศกัณฐ์อุคนางสีดาและทำร้ายนกขญาญ นางสีดาถูกขังอยู่ที่สวนอโคกในเมืองลงกา ทศกัณฐ์รู้ว่าถ้าไม่ยอมเป็นเมียแล้วจะฆ่านางเสีย กำหนดเวลาให้เป็นเวลา 1 ปี

4. กิษณิธกัณท์ พระรามพบสุครีพ องคต และหนุมาน และได้วานรทั้งสามและกองทัพวานรเป็นพันธมิตร

5. สุนทรกัณท์ หนุมานตามไปเกาะลังกา พบนางสีดา พรรณนาความสวยงามของลังกา

6. ยุทธกัณท์ กองทัพของพระรามสร้างสะพานไปยังเกาะลังกา วิภีษณะ (พิเภก) มาสวมมิกัดต่อพระราม การสงครามระหว่างฝ่ายพระรามและฝ่ายราวณะ ราวณะเสียชีวิตในการรบ พระรามได้นางสีดากลับคืน นางสีดาลุยไฟแสดงความบริสุทธิ์ พระรามเสด็จกลับนครอโยธยาพร้อมอนุชาและนางสีดา

7. อุตตรกัณท์ เป็นเรื่องเพิ่มเติมต่าง ๆ เช่น นางสีดาต้องออกจากนครอโยธยา กำเนิดของพระกฤษณะและพระลว (ไทยเรียกพระมงกุฎและพระลพ) นางสีดาให้แม่พระธรรณีพานางไปสู่แดนเดิมของนาง (สีดา แปลว่า รอยไถ) พระรามสละราชสมบัติและให้พระกฤษณะและพระลวขึ้นครองราชย์แทน นอกจากนี้ คำบรรยายของอุตตรกัณท์ยังชี้ไปในลักษณะที่ว่า ทำให้พระรามไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา แต่เป็นอวตารของพระวิษณุและยังมีเรื่องเพิ่มเติมต่างๆ ซึ่งบางที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องรามายณะเลย เช่นเรื่องทำวอลิราช และอื่นๆ

โดยสรุปรามายณะเป็นอิติहाสซึ่งมีรูปแบบเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองล้วนๆ มีความยาวประมาณ 24,000 โศลก ที่เป็นงานของวาลมิกิแท้ๆ นั้นเพียง 5 กัณท์ โดยตัดพาลกัณท์ (กัณท์ที่ 1) และอุตตรกัณท์ (กัณท์ที่ 7) ออก คำประพันธ์ร้อยกรองของวาลมิกิมีสีลาในการประพันธ์ที่สวยงามและไพเราะ บทประพันธ์ที่ใช้เป็น "โศลก" ล้วนๆ ซึ่งดัดแปลงมาจากฉันทอนุสฎุภ ของคัมภีร์ฤคเวท มีวรรณศิลป์เป็นที่ซาบซึ้งแก่นักอ่าน ใช้ภาษาสันสกฤตที่เสมอดันเสมอปลาย สมกับที่มีกล่าวในตอนต้นว่ารามายณะเป็นวรรณกรรมสันสกฤตเรื่องแรกที่ได้ชื่อว่าเป็น "อาทิกาพย์ หรือ อาทิกาวยะ" และวาลมิกิผู้ประพันธ์ก็สมควรแล้วที่มีฉายาว่าเป็น "อาทิกวี"⁷⁰

⁷⁰ วิสุทธี บุษยกุล, "กำเนิดและวิวัฒนาการนิทานเรื่องพระรามในอินเดีย" ใน การประชุมวิชาการ นิทานเรื่องพระราม รามายณะ รามเกียรติ์. หน้า 8.

เสฐียรโกเศศเขียนไว้ในหนังสือ "ลัทธิของเพื่อน" ในบรรพหก สมัยอาวตารว่า "หนังสือรามายณะ (รามเกียรติ์) กัณฑ์ต้น ซึ่งกล่าวเรื่องพระรามยังเยาว์วัย (พาลกัณฑ์) และกัณฑ์ แถมทำย (อุตตรกัณฑ์) ดูเหมือนจะได้เพิ่มขึ้นในยุคนี้ และเกิดมีเรื่องขึ้นว่า พระรามคือ พระวิษณุ (พระนารายณ์) อวตารลงมา เพราะฉะนั้นหนังสือเรื่องรามายณะจึงกลายเป็นคัมภีร์ของนิกาย ไวษณพ คือนิกายนับถือพระวิษณุเป็นใหญ่"⁷¹

รามายณะวาลมิกิที่เก็บรักษาสืบมาทุกวันนี้ มีอยู่ 3 ฉบับ คือ

1. ฉบับบอมเบย์ เป็นฉบับที่แพร่หลายในอินเดียตั้งแต่ภาคเหนือจรดภาคใต้ และเป็นฉบับที่เก่าที่สุด ยังคงลักษณะภาษาของกาวยไว้ได้มากกว่าอีก 2 ฉบับ แต่ก็มีได้เป็นต้นฉบับของฉบับอื่น
2. ฉบับเบงกอล เป็นของฝ่ายของคณิกาย ฉบับนี้เป็นฉบับที่กอเรสสิโอนำไปพิมพ์และแปล
3. ฉบับตะวันตกเฉียงเหนือ (บริเวณอินเดียตะวันตก และแคลเมียร์)⁷²

เสฐียรโกเศศ ว่าน่าจะมีฉบับภาคใต้อีก 1 ฉบับ รามายณะทั้ง 3 ฉบับนี้ต่างแต่งหรือได้เรื่องมาจากคนละทางมิได้ชำระไปจากฉบับบอมเบย์ เนื่องจากรามายณะของเดิมที่กล่าวว่า วาลมิกิแต่งนั้นมิได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ดังความปรากฏในบทที่ 4 ของพาลกัณฑ์ว่าแต่งขึ้นเป็นเรื่องราวสำหรับเล่าหรือสวดขับสืบทอดกันมาด้วยปาก (มุขปาฐะ – Oral literature) ต่างคนต่างจำ ความคลาดเคลื่อนอันเกิดขึ้นโดยเจตนาหรือไม่ก็ตามย่อมจะต้องมีเป็นธรรมดา นักขับร้องหรือผู้เล่าย่อมถือว่าเรื่องที่ตนเล่านั้นเป็นสมบัติของตนโดยแท้ จึงเพิ่มเติมหรือดัดแปลงไปตามใจตนหรือตามความนิยมของผู้ฟัง เป็นต้นว่า ถ้าผู้ฟังชอบเรื่องราวของสีดา พระราม ทศรถ ฯลฯ เขาก็จะต่อเติมบทขึ้นเกี่ยวกับตัวบุคคลในเรื่องนั้น ถ้าคนฟังชอบฉากรบ ผู้ขับก็จะรวบรวมเอาพวกนักรบฝ่าย รากษส หรือลิงเข้ามาไว้ให้มาก หรือมิฉะนั้นก็เล่าซ้ำโดยดัดแปลงบ้าง ถ้าคนฟังชอบเรื่องสนุก ขบขันเกี่ยวกับลิง ผู้ขับก็จะเพิ่มเรื่องราวที่คล้ายๆ กันนั้น ถ้าผู้ฟังเป็นพราหมณ์ ผู้ขับก็จะเลือกเอา ส่วนที่เป็นคำสอน หรือเพิ่มคติเตือนใจและเรื่องศีลธรรมเข้าไป หรือมิฉะนั้นก็ดัดแปลงให้เข้ากับ

⁷¹ เสฐียรโกเศศ, ลัทธิของเพื่อน, หน้า 134

⁷² สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ฉบับ

ลัทธิความเชื่อถือของกลุ่มชนผู้รับฟัง วิธีการดังกล่าวเป็นวิธีที่จูงใจให้เกิดความเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ น่าจะมีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญอีก เช่น ผู้เล่าอาจจะจำเรื่องราวบางตอน ผิดพลาดหรือไขว้เขวบ้างก็เป็นได้ ทั้งนี้ย่อมเป็นธรรมดาสำหรับเรื่องตำนานมุขปาฐะ ยิ่งเล่าตกทอดกันมานานเท่าใดความคลาดเคลื่อนก็ยิ่งมีมากขึ้น⁷³ รามายณะทั้ง 3 ฉบับนี้ แบ่งเป็น 7 กัณฑ์ ตรงกัน และทั้ง 7 กัณฑ์นั้นประกอบด้วยส่วนเดิมและส่วนที่แต่งเติม ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่มีฉบับใดที่เป็นต้นฉบับที่แท้จริง

จากการศึกษาเรื่องรามายณะ เราจะพบว่า มีข้อความซึ่งเกี่ยวกับตัวละครวาลมิกิที่แย้งกันเองอยู่หลายตอน เช่น ในตอนต้นพาลกัณฑ์ บทที่ 1 - 4 มีความซึ่งกล่าวถึงพระฤๅษีวาลมิกิในฐานะที่ประดิษฐ์โคลก และแต่งเรื่องรามายณะด้วยโคลกนั้น ความรู้เรื่องรามายณะนั้นวาลมิกิได้ฟังมาจากพระนารท ข้อนี้แสดงว่าวาลมิกิเป็นคนสมัยหลัง ไม่เคยรู้จักพระราม ความตอนนี้นักปราชญ์เห็นพ้องกันว่าผู้อื่นแต่งเพิ่มภายหลัง หลังจากนั้นมีความอีกหลายตอนที่วาลมิกิเข้าไปเป็นตัวละครในเรื่องเสียเอง เช่นในอโยธยากาณฑ์ บทที่ 56 พระราม พระลักษมณ์ สีดา เดินทางไปถึงเขาจิตรกุฎ ได้เข้าไปพบฤๅษีวาลมิกิในอาศรมริมฝั่งแม่น้ำคงคา พระฤๅษีต้อนรับเป็นอย่างดีอีกตอนหนึ่งคือในอุตรกัณฑ์ บทที่ 49 ตอนสีดาถูกเนรเทศ ได้ไปอาศัยอยู่กับวาลมิกิและคลอดบุตรที่นั่น พระกุมารทั้งสองคือ กุศ ลว เจริญเติบโตและศึกษาเล่าเรียนอยู่กับวาลมิกิ บทที่ 93 วาลมิกิสอนให้กุศ ลว ขับร้องรามายณะตามที่ซุมทุมพราหมณ์ และให้ท่องเที่ยวไปจนถึงราชสำนักของพระราม บทที่ 96 วาลมิกิเป็นผู้พาสีดาไปพบพระราม พร้อมทั้งกล่าวยืนยันในความบริสุทธิ์ของนางให้พระรามทราบ⁷⁴

จากบทบาทของวาลมิกิในเรื่องรามายณะดังกล่าวมานี้ทำให้น่าเชื่อว่าวาลมิกิจะไม่ใช่ผู้แต่ง และหากจะกล่าวว่าเป็นวาลมิกิคนละคนกับผู้แต่งก็ไม่ได้ เพราะความในตอนท้ายก็บ่งอยู่ว่า วาลมิกิสอนให้กุศ ลว ขับเรื่องรามายณะที่ตนเองแต่งขึ้น แต่ถ้าตัดความตอนพาลกัณฑ์และอุตรกัณฑ์ซึ่งเกี่ยวกับวาลมิกิออกไปเสียก็อาจจะเป็นไปได้ว่า วาลมิกิแต่งเรื่องร่วมสมัยซึ่งตนเอง

⁷³ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณ์รามเกียรติ์. หน้า 25-26

⁷⁴ ศักดิ์ศรี แยมันดดา, "รามายณะ" ใน การประมุขวิชาการ นิทานเรื่องพระราม รามายณะ รามเกียรติ์ วันที่ 30 พฤศจิกายน 2546 ห้อง 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 4-5.

เข้าไปมีส่วนอยู่ในตัวเรื่องนั้นด้วย หากรวมความกัณฑ์ต้นกับกัณฑ์ท้ายเข้ามา นอกจากเกิดความขัดแย้งกับตัวเรื่องเดิมแล้วยังทำให้ไม่น่าเชื่อว่าวาลมิกิแต่ง

จากหลักฐานที่ปรากฏในตัวเรื่อง และจากวรรณคดีอื่นที่อ้างถึงรามายณะนั้นทำให้เกิดแนวคิดที่จะสันนิษฐานว่าดังนั้นคือ ผู้แต่งรามายณะจะเป็นใครไม่ทราบและคงจะมีคนแต่งเรื่องเดิมอยู่ก่อน แล้วค่อยๆ มีผู้ต่อเติมในระยะเวลาที่ห่างกัน อาจกล่าวได้ว่าคงจะอยู่ในสภาพดังที่เรารู้จักกันนี้คงจะได้วิวัฒนาการมาเป็นระยะๆ การที่ตัววาลมิกิปรากฏในเรื่องกัณฑ์ หรือปรากฏในฐานะผู้แต่งกัณฑ์ อาจเป็นเพราะฤาษีวาลมิกิเป็นฤาษีที่มีชื่อเสียงปรากฏมาแต่ดั้งเดิมเช่นเดียวกับฤาษีอื่นที่ปรากฏอยู่ในสมัยพระเวท กวีคงหยิบยกเอาชื่อฤาษีนี้เข้ามาในเรื่องฐานะตัวละครตัวหนึ่ง และในที่สุดจึงเลยสมมุติเป็นผู้แต่งเสียทีเดียว ส่วนความที่ว่าฤาษีวาลมิกิไม่รู้เรื่องราวของพระรามซึ่งแย้งกันในเรื่องนั้น แสดงว่าผู้แต่งตอนเริ่มต้นนี้เป็นคนละคนจึงมิได้ใส่ใจสอบสวนเรื่องราวให้สัมพันธ์กัน เป็นแต่นึกสร้างเหตุให้เห็นว่าวาลมิกิเป็นผู้แต่ง กล่าวคือต้นเรื่องเกิดที่หลังทำนองเดียวกับเรื่องของเทพเจ้า ผู้ให้กำเนิดย่อมเกิดทีหลังตัวเทพเจ้าสำคัญนั้นๆ⁷⁵

ความมุ่งหมายของการแต่งรามายณะปรากฏอยู่ในพาลกัณฑ์ บทที่ 4 และอุตตรกัณฑ์ บทที่ 93 ว่า วาลมิกิแต่งเสร็จแล้วก็สอนให้ กุศ ลว ท่องจำไปขับร้องเข้ากับพิณและเดินทางไปขับในที่ชุมนุมพราหมณ์ซึ่งมีพิธีกรรมทางศาสนาและในราชสำนัก ที่กล่าวมานี้แสดงว่ารามายณะเป็นเรื่องที่มีได้แต่งขึ้นสำหรับอ่าน หรือเพื่อการแสดงแต่เพื่อให้ขับร้องเล่าสู่กันฟังทำนองเดียวกับเสภาของเรา ต่อมาเมื่อรามายณะได้รับการจดบันทึกและเปลี่ยนฐานะจากเรื่องวีรบุรุษไปเป็นเทพเจ้า รามายณะกลายเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ เป็นคัมภีร์และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในกลุ่มชนชั้นทุกหมู่เหล่าและมีผู้นำไปใช้ในการแสดงต่างๆ ใช้อ่านกันแพร่หลาย มีการแปลเป็นภาษาหลากหลายในอินเดีย ฉบับที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ "รามจริตมานัส" ของตุลสิทาส เป็นภาษาฮินดีฐานะของรามายณะผิดกับเรื่องรามเกียรติ์ของเราคือ รามายณะมีความหมายและเน้นในเรื่องของปรัชญา ลัทธิศาสนา มากกว่าจะเป็นเรื่องสนุกสนานทำนองเทพปกรณัมแบบไทยเรา⁷⁶

⁷⁵ สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์

รัชกาลที่ 1, หน้า 38.

⁷⁶ ศักดิ์ศรี แย้มนิตดา, รามายณะ, หน้า 9

4.5 สมัยที่สร้างสรรค์รามายณะฉบับสันสกฤต

1. รามายณะแต่งก่อนพุทธกาล โดยอ้างหลักฐานว่า⁷⁷

1.1 กรุงปาฏลิบุตร ตั้งเป็นราชธานีขึ้นในราวพุทธศก 143 สมัยพระเจ้ากาลาโศก แต่ในรามายณะวาลมิกิไม่ได้กล่าวถึงเมืองนี้เลย ทั้งๆ ที่กรุงปาฏลิบุตรเป็นเมืองสำคัญมาก จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าวาลมิกิรจนารามายณะคงเป็นสมัยก่อนสร้างกรุงปาฏลิบุตร

1.2 ในรามายณะวาลมิกินั้น ราชธานีของแคว้นโกศลคือ กรุงอโยธยา ส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา กล่าวว่า ราชธานีแห่งแคว้นโกศล ชื่อ กรุงสาเกต เพราะฉะนั้นในอดีตเมื่อวาลมิกิรจนารามายณะขึ้นขึ้นนั้น กรุงอโยธยาคงเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล แต่ต่อมาได้กลายเป็นเมืองร้าง เพราะได้ย้ายราชธานีจากที่เดิมมาตั้งที่กรุงสาเกต จึงสันนิษฐานได้ว่า เรื่องนี้คงแต่งก่อนพุทธกาล

1.3 ในวาลมิกิ กล่าวว่า เมื่อมิติลาและเมืองวิศาลาเป็นเมืองแฝด แต่มีผู้ปกครองกันต่างหาก ต่อมาสมัยพุทธกาลสองเมืองนี้รวมเป็นเมืองเดียวกันเรียกว่า ไทศาลี

1.4 สมัยพุทธกาล พระวิชัยไปตีเกาะลังกา ซึ่งในสมัยนั้นเข้าใจกันว่าเกาะลังกาเป็นที่อยู่ของพวกยักษ์รাকษส แต่รามายณะมิได้กล่าวถึงเรื่องนี้เอง

1.5 ภาษาและลักษณะวิธีการจนาตามที่มีอยู่ในรามายณะวาลมิกิ ก็เป็นชนิดเก่าแก่มาก ส่อให้เห็นว่ารามายณะเป็นเรื่องที่รจนาไว้ก่อนพุทธกาล แต่ยอมรับในข้อที่ว่า มีบางตอนแต่งเติมขึ้นภายหลัง ในสมัยพุทธศักราชราวสองร้อยปี

2. รามายณะแต่งภายหลังพุทธกาล⁷⁸

2.1 แม้ว่าเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จะเป็นเหตุผลที่สามารถอ้างอิงหลักฐานต่างๆ ได้ก็ตาม แต่ก็มีผู้แย้งเหตุผลเหล่านั้นว่า ถ้าจะเอาเรื่องที่มีมาแล้วรวบรวมร้อยกรองขึ้นในสมัยภายหลังพุทธกาล ก็ไม่มีเหตุผลที่จะต้องเอาชื่อเมืองใหม่ๆ สมัยพุทธกาลมาเป็นเมืองในเรื่องและการที่หยิบเอาชื่อเมืองซึ่งเก่ากว่านั้นมาใช้ก็ดูจะมีดีกว่าเพราะทำให้เห็นเป็นเรื่องเก่าจริงจังขึ้นอีก

⁷⁷ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณัมรามเกียรติ์, หน้า 93-95.

⁷⁸ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณัมรามเกียรติ์, หน้า 95-96.

2.2 มีนักปราชญ์อีกพวกหนึ่งมีความเห็นว่า รามายณะน่าจะแต่งขึ้น ในระยะยุคเดียวกันกับในรัชสมัยพระเจ้ากาลาโศก คราวชุมนุมยกทูตยัสสกายนา คือ เมื่อพุทธศก ล่วงแล้วราวร้อยปีเศษ

2.3 ศาสตราจารย์กิต กล่าวว่ ปาณินิ นักปราชญ์อักษรศาสตร์ผู้แต่ง ตำราไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นตำราฉบับเก่าที่สุด มีอายุอยู่ในสมัยพุทธศกสองร้อยปีเศษ นั้น ไม่กล่าวถึงชื่อบุคคลต่างๆ ที่มีอยู่ในรามายณะเลย คงอ้างชื่อบุคคลเฉพาะที่มีอยู่ในมหาภารตะ เท่านั้น เพราะฉะนั้นรามายณะคงเกิดขึ้นภายหลังตำราของ ปาณินิ ก็คือ ภายหลังสมัยพุทธกาล นั้นเอง

2.4 สรุปลมัยที่แต่งรามายณะ พระยาอนุমানราชธนได้ทรงสันนิษฐาน อายุของรามายณะโดยประมวลจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น และได้ลงความเห็นว่ “ราวปลาย พุทธกาล ฤาษีวาลมิกิรจนารามายณะขึ้นไว้มีหมดด้วยกัน 5 กัณท์ ส่วนอีกสองกัณท์ เป็นของแต่ง ขึ้นภายหลัง ... ดูเหมือนจะไ้เพิ่มขึ้นในยุคระหว่าง พ.ศ. 220 - 360”⁷⁹ ซึ่งในเรื่องนี้พระยาอนุมาน ราชธนอธิบายเพิ่มเติมว่กาพย์รามายณะที่แท้จริงของวาลมิกิน่าจะมีอยู่เพียง 5 ตอนติดต่อกัน เช่นเดียวกับพระยาอนุมานราชธน เพราะเชื่อว่ากัณท์ที่ 2 ถึงกัณท์ที่ 6 เป็นส่วนที่วาลมิกิเป็นผู้ ธิรณา แต่กัณท์ที่ 1 (พาลกัณท์) และกัณท์ที่ 7 (อุตตรกัณท์) อันเป็นตอนปิดหัวปิดท้ายเรื่องนั้นเป็น ตอนแปลกปลอมที่มีผู้ต่อเติมภายหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกัณท์ที่ 7 นั้นแต่ว่ามากและเติมไป ด้วยเรื่องแทรกมากมายซึ่งหลายต่อหลายเรื่องไ้ไ้มีความสัมพันธ์อะไรกับเนื้อเรื่องเลย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าทรงสันนิษฐานถึงเรื่องนี้ว่ “เรื่องราวจะไ้ผูกขึ้น ประมาณ 2400 ปีเศษล่วงมาแล้ว หรือราวต้นพุทธกาลแต่ต้องเข้าใจว่ เมื่อจับรวบรวมขึ้นเป็นรูป นั้น ไ้เป็นเรื่องโบราณอยู่แล้ว และจะไ้แสดงกันเป็นตำนานต่อๆ กันมาหลายชั่วคนก่อนพุทธกาล ถึงแม้เมื่อไ้รณาเป็นกาพย์ขึ้นแล้ว ก็ยังคงท่องจำขึ้นใจและสวดกันต่อๆ มาอีก 100 หรือ 200 ปี จึงไ้ลงเป็นลายลักษณ์อักษรและใช้เป็นคัมภีร์สำคัญในลัทธิไสยศาสตร์สืบมา” วิสุทธิ์ บุษยกุลไ้ สันนิษฐานถึงสมัยที่แต่งรามายณะ ดังนี้⁸⁰

⁷⁹ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์. หน้า 96.

⁸⁰ วิสุทธิ์ บุษยกุล, กำเนิดและวิวัฒนาการนิทานเรื่องพระรามในอินเดีย. หน้า

เมื่อพิจารณาความเคลื่อนไหวด้านวรรณคดีของอินเดียโบราณ ประมาณ 500 หรือ 600 ปีก่อนคริสตกาล อินเดียยังเคร่งในเรื่องประเพณีธรรมจรรยาเป็นอย่างยิ่ง วรรณกรรมสันสกฤตส่วนใหญ่เป็นเรื่องศาสนาและเพิ่งเริ่มมีวรรณคดีทางสังคมและระเบียบ กฎหมาย และเมื่อพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในระยนี้ วรรณคดีคำสอนก็มีขึ้นด้วย และในบรรดาวรรณคดีคำสอน เรื่องชาดกของพุทธศาสนาเป็นประเภทวรรณคดีที่ต้องนำมาพิจารณา ชาดกของพุทธศาสนาเป็นเรื่องเล่าสั้น ๆ ที่อาจมีมาก่อนพุทธกาล และนำมาเล่าโดยเพิ่มเติมหรือแก้ไขให้เหมาะสมสำหรับเป็นนิยายคำสอน และในบรรดาเรื่องชาดกที่มีเค้าของเรื่อง มีเรื่องพระรามปนอยู่ด้วย ชื่อทศรถชาดก และปราชญ์สมัยก่อนหลายท่าน เช่น K.M. Banerjea เข้าใจว่า เรื่องรามายณะเป็นเรื่องของการแพร่วัฒนธรรมของชาวอารยันลงไปทางใต้ของอินเดียจนถึงเกาะลังกา

4.6 เรื่องย่อมหากาพย์รามายณะ

พาลกัณฑ์ "พาล" หมายถึงเด็กอายุตั้งแต่ 1 ถึง 16⁸¹ พาลกัณฑ์จึงแปลว่า กัณฑ์เด็กเป็นเรื่องราวของพระรามในวัยต้น ก่อนที่จะได้เป็นรัชทายาท กัณฑ์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อาทิกัณฑ์" แปลว่ากัณฑ์แรกนั่นเอง

รามายณะกัณฑ์นี้นอกจากจะว่าด้วยเรื่องราวของพระรามในวัยเยาว์แล้ว ยังเต็มไปด้วยการแทรกเทพนิยายของพรหมณ์และนิยายอื่น ๆ มากมาย โดยมากมิได้เกี่ยวกับเรื่องราวของพระราม เรื่องแทรกที่สำคัญ ๆ ของกัณฑ์ที่ควรกล่าวไว้โดยสังเขปดังนี้คือ เรื่องวาลมีกิดิโคลก เรื่องฤษยศฤงค์ เรื่องฤษิวลีษฐิวาทกับวิศวามิตร เรื่องศุนหเศป เรื่องวามนาวตาร เรื่องกำเนิดของเทพเจ้าต่าง ๆ เช่น การตติเกย เรื่องการเชิญแม่พระคงคาลงมาจากสวรรค์ และเรื่องการกวนน้ำอมฤตของเทวดาและอสูร เป็นต้น นักปราชญ์เห็นพ้องต้องกันว่า พาลกัณฑ์นี้เกิดขึ้นขณะที่พวกพรหมณ์ต้องการจะปฏิรูปศาสนาพรหมณ์ขึ้นแข่งกับศาสนาพุทธ จึงยกย่องให้พระรามกลายเป็นนารายณ์อวตาร การเพิ่มกัณฑ์นี้เปิดโอกาสให้เจ้าของลัทธิศาสนาพรหมณ์แทรกคติเชื่อกฎและเทพนิยายต่าง ๆ ลงไปได้ตามความพอใจ ความในพาลกัณฑ์แบ่งเป็นบท ได้ 77 บท บทที่ 1-4

⁸¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์, หน้า 3.

เป็นอาร์มภกตาไม่เกี่ยวกับเรื่องพระรามโดยตรง ตัวเรื่องที่แท้จริงเริ่มในบทที่ 5 ต่อไปนี้เป็นความตั้งแต่บทที่ 5 เป็นต้น เก็บความโดยย่อ⁸² ดังนี้

มีพระมหานครชื่อว่าอโยธยา ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสรยุ ในแคว้นโกศล พระนครนี้มั่งคั่งบริบูรณ์เป็นเมืองของท้าวทศรถ เชื้อสายอิกษวากุแห่งสุริยวงศ์ ท้าวทศรถหาเมียโอรสสืบสันตวงศ์ไม่ จึงทรงปรึกษาพระวชิษฐ์ (ผู้เป็นพราหมณ์ปุโรหิต) พระวามเทพมณี (ผู้ช่วยปุโรหิต) พระกาศยปมณี พระชวลิมณี พระฤษีพราหมณ์อื่น เพื่อที่จะประกอบพิธีอศิวเมธเพื่อขอโอรส ฝ่ายสุมันตระนายสารถิได้ทราบข่าวว่าท้าวทศรถทรงดำริจะกระทำพิธีอศิวเมธ จึงทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องพระฤษยศฤงค์ (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า ฤาษีกลไกฏ) และทูลแนะนำให้เชิญฤษยศฤงค์มาช่วยทำพิธีขอบุตรท้าวทศรถจึงให้ไปเชิญพระฤษยศฤงค์กับนางศานตา (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า นางอรุณวดี) มาอโยธยา พระฤาษีศฤงค์ตั้งพิธีปลีกรรมอัญเชิญเทวดา คนธรรพ์ นักสิทธิ์วิทยารมายังมณฑลพิธีแล้วประกาศขอโอรสให้ท้าวทศรถ บรรดาเทวดาซึ่งพระอินทร์เป็นหัวหน้าได้ทูลขอพระพรหมให้ทรงสังหารราพณ์ (ทศกัณฐ์) ซึ่งประพฤติพาลเสีย พระพรหมจึงอัญเชิญพระนารายณ์ให้อวดตารเป็นมนุษย์ โดยมาเกิดเป็นโอรสท้าวทศรถ พระประชาบดีทรงส่งเทวทูต มาในรูปอมมนุษย์ให้นำข่าวทิพยปายาสมาถวายท้าวทศรถ โดยทรงแบ่งข่าวนั้นออกเป็น 2 ส่วน ครั้งแรกให้นางเกาศัลยาครึ่งหลังแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ให้นางโกเกยีสวนหนึ่ง นางสมิตราส่วนหนึ่ง มเหสีทั้งสามเสวยข่าวปายาสนั้นแล้วก็ทรงครรภในเวลาต่อมา

เมื่อเหล่าเทพทั้งหลายทราบว่าพระนารายณ์จะอวดตารไปเป็นพระราม ต่างก็ยินดีและแบ่งภาคไปกำเนิดเป็นบริวารของพระราม เช่น

พระพรหมทรงสร้างขามพวาน (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า ขมพวาน)ราชาแห่งหมี ด้วยการหวางพวานจึงออกมาจากพระโอษฐ์

พระอินทร์สร้างพาลี

พระอาทิตย์สร้างสุครีพ

พระพายสร้างหนุมาน

พระวิศวกรรมสร้างนล

พระเพลิงสร้างนิล

⁸² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์, หน้า 5- 40.

พระพฤษภัสร์สร้างตาระ

ท้าวภูเวรสร้างคันธมาทน์

พระพิรุณสร้างสุเชน

พระประชันยสร้างสรพะ

พระอัศวินสร้างเมทะกับทวิวิท ฯลฯ

ครั้นแล้วนางเกาศัลยาก็ประสูติพระราม นางโกเกยี่ประสูติพระภรต นางสุมิตรา ประสูติพระลักษมณ์และพระศัตรุฆน์ ต่อมาเมื่อพระรามพระชนมายุได้ 16 พรรษา ฤาษีวิศวามิตร ได้ทูลขอพระรามไปช่วยปราบอสูรซึ่งมารบกวนการบำเพ็ญพรตของเหล่าฤาษี ท้าวทศรถไม่ทรงเต็มพระทัยที่จะให้พระรามไปแต่ในที่สุดก็ทรงจำนนด้วยเหตุผล ดังนั้นพระราม พระลักษมณ์จึงร่วมเดินทางไปกับฤาษีวิศวามิตรจนไปพบกับเมืองร้าง ฤาษีวิศวามิตรจึงเล่าเรื่องนางดาตกา (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า นางกานาสูร) ยกษิณีนผู้กินชาวเมืองหมดซ้ายังพาลูกคือมารีจไปรบกวน ฤาษีอัสตยมนูนี่จนถูกสาปให้เป็นกา ส่วนมารีจถูกสาปให้เป็นรากษส ฤาษีวิศวามิตรยุให้พระรามฆ่านางดาตกาเมื่อพระรามได้สังหารนางดาตกาสำเร็จจึงถือว่าเป็นวีรกรรมครั้งแรก จากนั้นฤาษีวิศวามิตรได้ถวายอาวุธสำคัญมากมาย และสอนมนต์สำหรับใช้ในการรบอีกด้วย

ครั้นถึงอุทยานอันเป็นที่ประกอบยัญพิธี ฤาษีวิศวามิตรเล่าว่าที่นี้เดิมเป็นที่สถิตของพระนารายณ์วามนาวตาร คือ ปางที่ 5 ในการอวตาร โดยพระองค์อวตารเป็นคนค่อมปราบท้าวพลิตด้วยการยิง 3 ชุม⁸³ ฉะนั้น จึงควรเป็นที่สถิตของพระนารายณ์รามาวตาร (พระราม) ด้วย เมื่อพระรามได้พักอยู่ที่นั่น มารีจ กับสุพาทู ก็ยกทัพมาแก้แค้นแทนแม่ คือนางดาตกา พระรามแผลงศรไปฆ่าสุพาทู และพวกรากษสทั้งหลาย ส่วนมารีจนั้นถูกศรกระเด็นไปร้อยโยชน์ตกลงกลางมหาสมุทรและสลับไป

ฤาษีวิศวามิตรทราบข่าวว่าท้าวชนกผู้ครองนครมิถิลาจะมีงานใหญ่ คือ มีการแข่งขันก่งรัตนธนู หากใครก่งได้ ท้าวชนกจะยกลูกสาวคือนางสีดาให้ วิศวามิตรจึงชวนพระราม พระลักษมณ์ ไปมิถิลา ระหว่างการเดินทาง พระรามได้ไต่ถามเรื่องราวต่างๆ พระฤาษีวิศวามิตรได้เล่าถวายหลายเรื่องด้วยกัน เช่น ตอนถึงแม่น้ำโคธ ฤาษีวิศวามิตรได้เล่าเรื่อง กุศิกวงส์ และ

⁸³ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, นารายณ์สิบปาง. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 33- 35.

ประวัติของเมืองกานยกุพขเมื่อถึงฝั่งพระคงคา เล่าเรื่องกำเนิดพระคงคา กำเนิดมหาสาคร และการเชิญพระคงคาลงมาจากสวรรค์ ครั้นถึงเมืองวิศาลา ได้เล่าเรื่องการกวนน้ำอมฤต กำเนิดพระมารุต ดำเนินนครวิศาลา (อุชเชนี) และพงศาวดารกษัตริย์นครนั้น วิศวามิตร และสองกุมารได้เข้าไปพักอยู่ในนครนี้ คืบหนึ่งได้รับการต้อนรับจากท้าว สุมดี เป็นอย่างดีเมื่อเดินทางต่อไปถึงเมืองมิลิลา ก่อนเข้านครมิลิลาได้พบอาศรมที่กลางป่า ฤาษี วิศวามิตรเล่าว่าเดิมเป็นที่อยู่ของฤาษีเคาตม (โคตม) และเล่าเรื่องที่พระฤาษีเคาตมสถาปนาางอหฺลยา (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า นางกาลอัจนา)ผู้เป็นชานยา ซึ่งเป็นชู้กับพระอินทร์ ให้กินแต่ลมอยู่ในอาศรมจนกว่าจะได้ต้อนรับพระราม เมื่อพระรามทราบเรื่องจึงแวะเข้าไปหานางอหฺลยา แล้วนางก็พ้นสภาพไปเป็นชานยาของเคาตมตามเดิม จากนั้นฤาษีวิศวามิตร พระราม พระลักษมณ์ เข้าพบท้าวชนก วิศวามิตรได้เล่าเหตุการณ์ต่างๆ จนถึงพระรามช่วยนางอหฺลยาให้พ้นสภาพ แล้วก็เล่าถึงเรื่องราวของวิศวามิตรซึ่งเดิมเป็นกษัตริย์ได้บำเพ็ญบารมีจนกลายเป็นพรานหมณ์

รุ่งขึ้น พระราม พระลักษมณ์ ได้ไปเห็นรัตนธนู ท้าวชนกเล่าประวัติ หรือตำนานของรัตนธนู และกำเนิดนางสีดา เมื่อเล่าจบแล้วพระรามลองยกธนูก็ยกได้ง่ายดาย ครั้นลองก่งจะขึ้นสาย ธนูก็หัก ท้าวชนกจึงยกนางสีดาให้เป็นชานยาพระราม แล้วส่งทูตไปเชิญทศรถมางานอภิเษกพระรามกับนางสีดา ท้าวทศรถจึงเสด็จจากอโยธยาพร้อมด้วยพระภรต พระศัตรุฆณ์ และพรานหมณ์บุโรหิตครั้นพร้อมกันทุกฝ่ายแล้ว พระฤๅษีวิศวามิตรก็แสดงพงศาวดารของพระรามส่วนท้าวชนกแสดงพงศาวดารลำดับสกุลวงศ์ของพระองค์เอง

ครั้นได้ฤๅษีก็มีงานอภิเษก พระรามกับนางสีดา พระลักษมณ์กับนางอุรมิลา (น้องของสีดา) พระภรตกับนางมาณชวี (ธิดาท้าว กุศธวัช ผู้เป็นน้องของท้าวชนก) พระศัตรุฆณ์กับนางศรุตกิริติ หรือศรุตเกียรติ (ธิดาท้าวกุศธวัช) เมื่อเสร็จงานแล้ว ท้าวทศรถพร้อมทั้งโอรสทั้ง 4 และชานยา ก็เดินทางกลับอโยธยาครั้นมากกลางทางจึงพบปรัศูราม ผู้เป็นพรานหมณ์สกุลภฤค ลูกพระชัมภอค์นี้ มีศรและขวานเป็นอาวุธ บิดาของปรัศูรามถูกกษัตริย์ฆ่าตาย จึงคิดแค้นจะฆ่ากษัตริย์ให้หมดโลก ครั้นปรัศูรามทราบข่าวว่าพระรามก่งศรพระศิวะจนหัก จึงทำให้ลองก่งศรพระรายณซึ่งตกเป็นสมบัติของพระชัมภอค์นี้ ถ้าก่งได้ก็จะสู้กันตัวต่อตัว

ฝ่ายพระรามก็สามารถก่ง และขึ้นศรได้โดยง่ายด้าย แต่มิได้ยิงปรัศูราม เพราะเห็นว่าไม่ควรฆ่าพรานหมณ์จึงให้ปรัศูรามเลือกเอาอย่างหนึ่งว่า จะให้ทำลายทางสวรรค์

(โลกุตระมรรค) ของปรัศุราม หรือจะให้ทำลายภูมิทั้งปวงที่ปรัศุรามบรรลุแล้ว (โลกุตระผล) ปรัศุราม เลือกลงอาบประการหลัง เพราะถ้าทำลายมรรคแล้วก็จะหมดโอกาสถึงนิพพาน

เมื่อทศรถกลับถึงเมืองได้มีการสมโภชรับรองชายาของโอรสทั้ง 5 ครั้นเสร็จงาน แล้วพระภรต กับพระศัตรุฆณีจึงไปเยี่ยมพระอัยกา (ตา) ที่เมืองเกกย (เกกย) อโยธยากัณฑ์ มี 119 บท ท้าวทศรถเตรียมการอภิเษกพระรามเป็นยุพราช ฝ่ายนางค่อมมันดรา (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า นางกุจจี) สาวใช้ของนางไกเกย ซึ่งไม่ชอบพระรามอยู่แล้ว ทราบความเข้าก็รีบไปทูลยุยงนางไกเกย ให้นางขอให้พระภรตได้ตำแหน่งยุพราช และให้เนรเทศพระรามออกป่า 14 ปี นางไกเกย เห็นชอบด้วยในที่สุด และได้ไปขอพรตามที่ท้าวทศรถเคยให้ไว้แก่นางเมื่อครั้งเกิดสงครามระหว่าง เทวดากับบอสูร ทศรถเป็นผู้ช่วยเทวดา และนางได้ช่วยเหลือทศรถไว้ พร 2 ข้อที่นางขอก็คือ ขอให้พระภรตเป็นยุพราชข้อหนึ่ง และขอให้เนรเทศพระรามออกป่า 14 ปีอีกข้อหนึ่ง ท้าวทศรถจำต้อง รักษาคำพูด ดังนั้น พระรามจึงต้องออกป่า นางสีดา กับพระลักษมณ์ ขอเป็นผู้ติดตามไปด้วย สุมัน ตระนายสารถีและประชาชนชาวเมืองอโยธยาพากันไปส่งพระราม คินแรกแหวะพักที่แม่น้ำตมสา พระรามวิงวอนให้ชาวเมืองกลับแต่ไม่สำเร็จ ตกกลางคืนขณะที่ชาวเมืองกำลังหลับ ทั้งสาม พระองค์พร้อมด้วย สุมันตระก็หนีข้ามแม่น้ำไปจนถึงชายแดนอโยธยาจึงให้สุมันตระกลับ ที่ฝั่งน้ำคงคาพระรามพบกับคุหะ หัวหน้าพรานป่า คุหะจัดเรือให้พระรามข้ามแม่น้ำคงคา ไปอาศัย อยู่กับพระฤๅษีภรทวาช ณ ตำบลประยาค คินหนึ่ง แล้วเดินทางต่างต่อไปถึงเขาจิตตฤฎฐ ได้ไปอาศัย อยู่กับฤๅษีวาลมิกิ

ทางอโยธยา ท้าวทศรถได้แต่โศกเศร้าถึงพระราม มีความตรอมพระทัย จน ลั่นพระชนม์ พระภรต พระศัตรุฆณี กลับเมืองทราบข่าวพระบิดาลั่นพระชนม์ อีกทั้งพระเชษฐาถูก เนรเทศ เพราะนางไกเกย ทำให้พระภรตมีความโกรธแค้น ถึงกับจะฆ่ามารดาเสีย แต่พระศัตรุฆณี ห้ามไว้ส่วนพระศัตรุฆณีก็จะฆ่านางมันดรา แต่พระภรตห้ามไว้เช่นกัน จากนั้นพระภรตพร้อมด้วย พรหมณ์บุโรหิตได้จัดการถวายพระเพลิงท้าวทศรถ และทำพิธีศราทพรตตามประเพณี หลังจาก นั้นบรรดาอำมาตย์มนตรีก็พร้อมใจกันทูลอัญเชิญให้พระภรตขึ้นครองราชย์ แต่พระภรตไม่ทรงรับ และจะขอออกไปเชิญเสด็จพระรามให้กลับมาครองราชย์

พระภรต พระศัตรุฆณี นางเกาศัลยา นางไกเกย นางสุมิตรา (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า นางสมุทรวเทวีหรือนางสุมิตรา) พากันออกไปยังเขาจิตตฤฎฐ ตามหาพระรามจนพบ แล้ว

เข้าไปเล่าความให้ทรงทราบโดยตลอด แล้วพระภคตก็ทูลเชิญพระรามให้กลับไปครองราชย์ แต่พระรามไม่ยอมรับคำเชิญ ฤๅษาลีได้ช่วยพุดวิงวอน และเกลี้ยกล่อมให้พระรามเปลี่ยนพระทัยแต่ก็ไม่สำเร็จ พระภคตจึงขอประทานรองพระบาทไปประดิษฐานไว้เหนือภัทรบิฐ ภายใต้เศวตฉัตร แล้วพระภคตและศัตรุฆน์เสด็จออกไปถือเพศเป็นโยคีอยู่ที่ตำบลนันทิคราม ชายแดนโกศล เพื่อรอการกลับของพระราม

สรุป รามยณะกัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์ที่ปราศจากโศกและเรื่องรวมอันพิสดารเหลือเชื่อเยี่ยงกัณฑ์อื่นๆ เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นออกจะมีลักษณะที่เป็นจริงได้ เช่นเรื่องของความ อิจจาริษา แง่ความเป็นใหญ่ การออกป่าเพื่อรักษาสัตวจา การแสดงความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี ความกตัญญู และความเชื่อฟังของลูกที่มีต่อพ่อแม่ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ในชีวิตจริง สิ่งที่คุณเหมือนเกินจริงมีอยู่เรื่องเดียวคือเรื่องความใจกว้างของพระรามและพระภคต

อาร์ณยกัณฑ์ มี 75 บท เป็นกัณฑ์ที่แสดงถึงชีวิตในป่า ผู้แต่งพาเราละจากโลกแห่งความจริงเข้ามาสู่ดินแดนแห่งเทพนิยายอันเต็มไปด้วยความมหัศจรรย์ เริ่มต้นด้วยสงครามการผจญภัยของพระรามกับตัวบุคคลในนิยาย หรือพวกภูตผีปีศาจ มีใจความโดยย่อดังนี้ คือ

พระรามย้ายจากเขาจิตรกูฏ เดินทางลงมาทางใต้เข้าสู่ป่าทันทกะ หรือ ชนสถาน วันแรกเดินทางไปแวนนัมสการพระอัคริพรหมฤๅษี และชายา คือ นางอนสุยา แล้วเดินทางต่อถึงป่าทันทกะ พบอสูร วิราร เกิดสู้รบกันขึ้น เนื่องจากวิรารได้พรจากพระพรหมว่าจะไม่ตายด้วยอาวุธ พระรามเหยียบวิรารไว้ แล้วพระลักษมณ์ซุดหลุมฝังทั้งเป็น วิรารได้กลับขึ้นสวรรค์ สามกษัตริย์เดินทางถึงสำนักแห่งฤๅษีสรวงศ์ และได้แวะไปนัมสการ พระฤๅษีชี้ทางให้ไปหาฤๅษีสฤติษณ์ (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า สุทัศน์) พระรามไปพักที่สำนักฤๅษีสฤติษณ์คืนหนึ่งแล้วเดินทางไปหาพระอค์สद्यมุณี (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า อังคต) ตามคำแนะนำของสฤติษณ์ พระอค์สद्यบอกรที่สร้างอาศรมให้พระราม ที่นั่นคือ ปญจาวติริมฝั่งแม่น้ำโคทาวรี ในเขตป่าทันทกะ และได้ถวายอาวุธสำคัญแก่พระราม คือศรของพระนารายณ์ ศรพรหมทัต หรือพรหมาศตร์ แล่งศรของพระอินทร์ และพระชวรค์

ขณะที่สามกษัตริย์พักอยู่ที่ปญจาวติริมนั้น มีราชกสีนางหนึ่งชื่อว่า สุรปนา เป็นน้องสาวของราพณ์ หรือทศกัณฐ์ ได้มาพบสามกษัตริย์ลงตรงในแม่น้ำโคทาวรี นางสุรปนาหลงรักพระราม ได้ติดตามไปถึงอาศรม และแปลงตัวเป็นสาวงามเข้าไปเกี่ยวพระราม พระรามบอกกับนางว่าพระองค์มีชายาแล้ว ให้นางไปหาพระลักษมณ์ซึ่งยังเป็นโสดอยู่ พระลักษมณ์ก็จึงตัดหูและจมูกของนางเสีย นางสุรปนาโกรธแค้นและอับอาย กลับไปฟ้องพญาชราพิชชา ซึ่งครองเมืองใน

ชนสถาน พญาขรชนพญาทุษณ์ และตรีเศียร เสนาบดี ยกทัพไปรบกับพระรามแต่ทั้งสามตายด้วยศรพระราม นางศุรปนาจึงข้ามไปลงกา เพื่อฟ้องราพณ์ เมื่อนางไปถึงได้พูดจาถึงความงามของนางสีดาเพื่อยั่วให้ราพณ์อยากได้จะได้ยกทัพไปรบพระราม นอกจากนั้นยังแสร้งกล่าวว่าพระรามข่มเหงนางโดยที่นางไม่ได้มีความผิด

ราพณ์ได้ฟังน้องสาวพรรณนาความงามของนางสีดาก็อยากได้ จึงออกไปหา มาริฉ ซึ่งเป็นโยคีอยู่ในป่า ขอให้ช่วยออกอุบายลักสีดา มาริฉเคยรู้ฤทธิ์พระรามจึงทูลทัดทาน แต่ราพณ์หาฟังไม่ มาริฉจึงจำต้องไปกับราพณ์จนถึงปัญจาวดี แล้วก็แปลงเป็นกวางทองไปล่อให้นางสีดาอยากได้ เมื่อนางสีดาวิงวอนให้พระรามตามจับกวาง พระรามขัดไม่ได้จึงออกตามกวาง และสั่งให้พระลักษมณ์อยู่เฝ้า เมื่อกวางถูกศรก็ทำเสียงเป็นพระรามร้องให้ช่วย นางสีดาจึงบังคับให้พระลักษมณ์ให้ตามไปช่วย ครั้นพระลักษมณ์ตามไปช่วย ราพณ์ก็แปลงตัวเป็นฤาษีเข้าไปหาสีดา นางก็ต้อนรับอย่างดี ครั้นแล้วราพณ์ก็แสดงตนและพูดจาเกี่ยวพานางสีดา นางไม่ตกลงปลงใจ ราพณ์จึงอุ้มนางขึ้นรถเหาะไป

ระหว่างทางไปลงกา นางสีดาได้แต่คร่ำครวญถึงพระราม จนกระทั่งผ่านถ้ำอันเป็นที่อยู่ของนกชฎายุ (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า นกสดาเย) ชฎายุออกมาขวางทางและรบราพณ์ ชฎายุแพ้ ได้รับบาดเจ็บ ตกลงยังพื้นดิน ราพณ์พาสีดาเหาะต่อไป ระหว่างทางนางได้เปลื้องสะไบและอาภรณ์ คือสายสร้อยและต่างหูทิ้งลงฝากถึงไว้ถวายพระราม ราพณ์พาสีดาไปจนถึงลงกา และพานางชมปราสาทราชฐาน แต่นางหาสนใจไม่ ราพณ์จึงเอนางไปไว้ในสวนอโคก และให้ รากษสีที่ดูแลพูดเกลี้ยกล่อมให้นางยอมเป็นชายาของตนให้ได้

ฝ่ายพระรามเมื่อชมมาริฉแล้วเดินทางกลับอาศรม พบพระลักษมณ์กลางทางก็ตกพระทัย ทรงคิดว่าสีดาจะต้องเป็นอันตราย ครั้นถึงอาศรมไม่พบสีดา ก็พากันเที่ยวค้นหา เดินทางไปจนพบชฎายุ ชฎายุบอกข่าวสีดาแล้วก็ตาย พระรามจัดการเผาศพแล้วเดินทางต่อไป ได้พบ รากษสีตนหนึ่งชื่อ อโยมุขี ในรามเกียรติ์ เรียกว่า นางยักษ์อัศมุขี) นางอโยมุขีตรงเข้ากอดพระลักษมณ์ เลยถูกพระลักษมณ์ตัดจมูก หู และถันขาด รากษสีหนีไป

สองกษัตริย์พบอสูรชื่อ กพนธ์ (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า กุมพล) ได้เล่าเรื่องของตนให้พระรามฟังว่าเดิมตนชื่อทनु เป็นลูกพระศรี ได้รับพรจากพระพรหมให้อายุยืน จึงกำเริบไปรบกับพระอินทร์ ถูกพระอินทร์เอาวัชระตีขาหักทั้ง 2 ข้าง และตีศีรษะย่นลงไปในตัว แล้วยังสาปว่าให้มี

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ไปทิศตะวันออก องคตคุมพลไปทิศใต้ มีหนุมานชมพูพาน นิล และพญาวานรอื่นๆ อีก 12 คนไปด้วย ให้สุเสนคุมพลไปทางทิศตะวันตก ศตพลคุมพลไปทิศเหนือ

กองทัพที่ไปทางทิศใต้ ซึ่งมีองคตคุมไปกับหนุมาน และตาระที่ยวคันตามเทือกเขาวิมลชัย พบอสูรตนหนึ่ง (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า ยักษ์ปักหลั่น) องคตฆ่าอสูรแล้วเดินทางต่อไปถึงป่าสัตตบรรณ เข้าถ้ำต่าง ๆ จนไปถึงสวนของทานพ อยู่ระหว่างเขา มีปราสาทราชฐานงดงาม พบนางสยัมประภา นางเล่าว่าที่นี่เป็นที่ที่อสูรมัย (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า มายัน) เนมิตไว้เป็นที่อยู่ แต่อสูรมัยถูกพระอินทร์สังหารเพราะบังอาจไปรักกับนางอัปสรชื่อ เหมา (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า บุชยมาลี) พระพรหมจึงประทานสถานที่นี้แก่นางเหมา และให้นางเป็นคนเฝ้าสวนหนุมานเล่าถึงกิจธุระที่ตนมีอยู่ให้นางฟัง นางเต็มใจที่จะพาพวกวานรออกจากเมืองมยะนี้ ครั้นพาไปถึงฝั่งทะเลแล้วก็ไม่ทราบว่าจะไปทางทิศใดต่อ บังเอิญ พญาสัมปาตี (ในรามเกียรติ์เรียกว่า สัมปาตี) ไผ่ล่อออกมาจากถ้ำบอกข่าวลี้ดา และชี้ทางไปลงกาให้ แต่ไม่มีใครเหาะข้ามมหาสมุทรได้ หนุมานจึงขึ้นยอดเขามเหธรแล้วถึบยอดเขาเหาะทยานข้ามมหาสมุทรไปลงกา

สุนทรกัณฑ์ มี 68 บท กัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์แห่งความงาม เพราะมีพรรณนาโวหารที่ไพเราะประกอบด้วยเรื่องทำนองนิยายมากกว่ากัณฑ์อื่นๆ มีลักษณะที่เรียกว่าโรแมนติค ซึ่งชาวอินเดียนิยมว่าเป็นสิ่งที่ไพเราะที่สุดเสมอ

เริ่มตั้งแต่หนุมานเหาะข้ามมหาสมุทร พระสมุทรประสงค์จะช่วยหนุมาน จึงบอกให้ภูเขาไมนากะซึ่งอยู่กลางทะเลผุดขึ้นมาเป็นที่ให้หนุมานหยุดพักก่อน แต่หนุมานบอกว่าพักไม่ได้ ต้องรีบตรงไป ระหว่างทางหนุมานได้ถูกลองฤทธิ์หลายต่อหลายครั้ง เช่นครั้งแรกถูกนางสุรสามารดาแห่งนาคทั้งหลาย แปลงตัวเป็นยักษ์ขึ้นตัวสูงใหญ่ขวางทางหนุมานไว้ และทำให้หนุมานเข้าปาก หนุมานคิดว่าหากลับจะมาให้กิน นางยักษ์ก็ไม่ฟังอ้าปากจะกิน หนุมานทำตัวโตให้กับปากทุกครั้ง จนนางยักษ์อ้าปากกว้างถึงที่สุดได้ 1,000 โยชน์ หนุมานกลับทำตัวเป็นเมฆก้อนเท่านี้หัวแม่มือ ลอยเข้าปากและออกมาโดยนางยักษ์ไม่รู้ตัว ในที่สุดนางก็ยอมแพ้ความฉลาดของหนุมานและอนุญาตให้หนุมานไปได้

หนุมานไปพบนางผีเสื้อสมุทรชื่อสิงหิกา มีฤทธิ์ ถ้ายัดเงาใครได้ก็สามารถยึดตัวได้ นางผีเสื้อยัดเงาหนุมานไว้ได้ หนุมานเข้าปากนางแล้วแหะท้องออกมาได้ เหาะไปลงที่ใกล้นครลงกา ครั้นเวลาค่ำจึงเนรมิตตัวให้เล็กเท่าแมวเข้าไปในลงกา ได้พบกับเสื้อเมือง ปราบเสื้อเมือง (ใน

รามเกียรติ์ เรียกว่า อากาศไล) แล้วหนุมานค้นหาสีดาจนทั่วลังกา ในที่สุดไปพบนางสีดาที่สวน
 โศก มีรากษสีคุมอยู่ นางสีดาอยู่ในสภาพที่เศร้าหมอง หนุมานแผ่ตัวอยู่บนต้นโศก พอดีราพณ์
 ลงสวนมาเกี่ยวกับนางสีดา นางไม่ยินยอม ราพณ์จึงต้องกลับ ก่อนกลับไปได้ชู้นางสีดาไว้ว่า ภายใน
 เวลาอีก 2 เดือน ถ้ายังไม่ยอมเป็นชายาของตน นางจะถูกตัดออกเป็นชิ้นๆ เพื่อทำเป็นอาหารเสีย
 เมื่อราพณ์กลับไปแล้ว รากษสีซึ่งเป็นผู้คุมก็ช่วยกันด่าว่านางสีดา นางตรัสทูลซึ่งเห็นใจสีดาได้เล่า
 ความฝันซึ่งแสดงว่าพระรามจะมีชัย ให้นางสีดาฟัง นางสีดา รู้สึกดีใจ แต่ครั้นแล้วก็คิดจะผูกคอตาย
 หนุมานจึงเฝ้าถึงพระนามพระรามพร้อมทั้งพรรณนาความเกี่ยวกับพระราม สีดาได้ยินก็ดีใจ
 และเห็นหนุมานเข้ามาถวายบังคม ซึ่งขณะนั้นรากษสีที่เฝ้าอยู่หลับกันหมด แล้วหนุมานก็เล่าความ
 โดยละเอียด พร้อมทั้งถวายแหวนของพระราม และขอรับตัวนางกลับไปด้วย นางสีดาไม่ยอม
 เพราะไม่ปรารถนาให้ชายใดแตะต้องตัวนางอีก นางได้สั่งความไปถึงพระราม และฝากศิริภรณ์
 อันหนึ่งไปถวายพระราม แล้วหนุมานก็ลानางสีดากลับ

ก่อนออกจากลังกาหนุมานแกลังหักต้นไม้ในสวน และฆ่าเสนาบดีและฆ่าโอรส
 ราพณ์ที่ชื่อว่า อักษกุมาร (ในรามเกียรติ์ เรียกว่า สหัสกุมาร) ราพณ์ให้อินทรชิตออกไปจับหนุมาน
 มาได้ด้วยวิธีแปลงศรนาศบาศไปมัดหนุมานได้ทูลให้ราพณ์คืนสีดา แต่ราพณ์โกรธสั่งให้ฆ่าหนุมาน
 แต่พิเภกชนกกล่าวทัดทานเพราะเห็นว่าหนุมานมาในฐานะทูตซึ่งมาเจรจา หากฆ่าเสียก็จะผิด
 ประเพณี ราพณ์จึงตกลงให้เอาไฟจุดหาง เมื่อไฟติดหางแล้วหนุมานจึงเผาลังกา และไปดับไฟที่
 หางในมหาสมุทร ในรามเกียรติ์หนุมานดับไฟที่หางไม่ได้ต้องไปหาฤาษีโคดม พระฤาษีให้ดับด้วย
 น้ำบ่อน้อย แล้วจึงเหาะกลับไปหาองค์และวานรอื่นๆ ที่เชิงเขามเหธร เล่าความสู้กันฟังแล้วพา
 กันไปเฝ้าพระรามที่เขาปรศรวัน หนุมานถวายศิริภรณ์ของนางสีดา พร้อมทั้งกราบทูลเรื่องราวโดย
 ละเอียด

ยุทธกัณฑ์ เป็นกัณฑ์ที่ยาวที่สุด บรรยายถึงการรบที่ยิ่งใหญ่ รามายณะอินเดียเรียก
 กัณฑ์นี้ว่า "ลังกากัณฑ์" มีทั้งหมด 130 บท

เริ่มตั้งแต่พระรามตรัสชมเชยหนุมาน แล้วสั่งให้ยกพลไปยังฝั่งทะเล สุคริพแนะนำ
 ให้พระรามสร้างสะพานไปลังกา หนุมานบรรยายภาพลังกาโดยละเอียด กองทัพลิงก็เคลื่อนไปสู่
 ทะเล ฝ่ายราพณ์เมื่อถูกหนุมานเผาเมืองแล้ว ก็ประชุมปรึกษาบรรดาเสนามามาตย์ว่าควรเตรียม
 การณ์อย่างไร พิเภกชนก ในรามเกียรติ์ เรียกว่า พิเภก ผู้เดียวเท่านั้นที่ไม่เห็นด้วยกับคนอื่น ๆ ซึ่ง
 ให้คิดต่อสู้พระราม แต่เห็นว่าควรส่งสีดาคืน ราพณ์ไม่เห็นด้วย ครั้นรุ่งขึ้นพิเภกชนกทูลราพณ์ว่า
 เห็นลางร้ายต่าง ๆ หนทางที่จะแก้คือคืนสีดาเสีย ราพณ์ไม่ฟัง กลับเรียกประชุมอสูรสภา และสั่ง

ประหัสต์เสนาบดีจัดพล บรรดาพญายักษ์เช่นกุมภกรรณ อินทรชิต ต่างรับอาสากับทุกคน มีแต่พิเภกผู้เดียวที่ขัดขืน ราพณ์กริ้ว ลูกขึ้นตะพิเภกตกเตียง แต่พิเภกลุกขึ้นเงื้อตะบองจะตี ราพณ์แต้ก็คิดว่าไม่ควร จึงได้แต่กล่าวว่าถ้าขึ้นตีจะต้องตาย ราพณ์จึงขับพิเภกออกจากเมือง พิเภกออกจากเมืองตรงไปหาพระราม พร้อมด้วยเสนา 4 คนคือ อนิล อนล สัมปาดิ และประมดี

สุครีพเห็นพิเภกมาก็ไต่ถามจนได้ความแล้วจึงเข้าไปทูลพระราม พระรามทรงปรึกษาเหล่าวานรว่าสมควรรับพิเภกไว้หรือไม่ หนุมานผู้เดียวเห็นว่าควรรับไว้ พระรามเห็นด้วย และเสด็จไปรับพิเภกที่ริมฝั่งทะเล ครั้นแล้วสุครีพกับหนุมานก็ปรึกษาพิเภกว่าจะยกทัพข้ามไปลงกาได้อย่างไร พิเภกบอกว่าให้พระรามขอความช่วยเหลือจากเทพสาครหรือพระสมุทรร พระสมุทรรก็คงจะช่วย เพราะทำวสัครราชบรรพบุรุษของพระรามเป็นผู้ให้กำเนิด "สาคร" สุครีพจึงไปกราบทูลพระราม พระรามเสด็จมาจัดตั้งพิธีพลีกรรมขอทางเดินข้ามไปลงกา

ฝ่ายสารทูลผู้สืบข่าว เห็นพลวานรยกมายังชายฝั่งทะเล จึงรีบนำความไปทูล ราพณ์ ราพณ์ใช้ศุกะไปเจรจากับสุครีพ ให้สุครีพยกทัพกลับก็ขงินธ์ แต่ศุกะถูกจับตัวไว้ พระรามเข้าประกอบพิธีต่อไปอีก 3 วันก็ไม่เห็นพระสมุทรรขึ้นมา จึงทรงแผลงศรพรมาสตรีให้น้ำทะเลแห้ง พระสมุทรรจึงขึ้นมาเฝ้าและทูลขอประทานโทษว่าไม่สามารถแหวกน้ำทะเลให้เป็นช่องทางเดินได้ แต่ถ้าพระรามจะให้ทหารจงถนนข้ามไปก็จะช่วยทำให้คลื่นสงบ และคอยดูแลสัตว์น้ำมารบกวน จนกว่าจะจงถนนเสร็จ ส่วนผู้อำนวยความสะดวกถนนก็คือ นล ซึ่งเป็นลูกพระวิศวกกรรม เมื่อพระสมุทรรทูลความทั้งหมดนี้แล้วก็ทูลลากลับไป

พญาวานรนลได้รับบัญชาให้เป็นแม่กองจัดการจงถนนกินเวลา 5 วันจึงเสร็จ พิเภกและเสนายักษ์ทั้ง 4 เป็นผู้นำทัพวานรไปยังเมืองลงกา ครั้นกรีธาทัพข้ามมหาสมุทรรเรียบร้อยแล้ว พระรามตรัสสั่งให้สุครีพยกทัพประดิกลงกา และปล่อยให้ศุกะกลับไปลงกา ศุกะเข้าไปแจ้งความแก่ราพณ์ทุกประการ ราพณ์ใช้ให้ศุกะ และสารณ แปลงเป็นวานรเข้าไปสืบข่าว พิเภกผู้รู้ว่าเป็นยักษ์ปลอมจึงจับตัวไปถวายพระราม แล้วพระรามก็สั่งปล่อยตัวกลับไปลงกา ฝ่ายศุกะและสารณเมื่อเข้าไปถึงลงกา ก็เล่าความโดยตลอด พร้อมทั้งกล่าวสรรเสริญพระราม ราพณ์ได้ใช้ให้สารทูลไปสืบข่าวอีกก็ถูกพิเภกจับได้ พระรามสั่งให้ปล่อย สารทูลก็กลับมาเล่าความ เช่นเดียวกับศุกะ และสารณ ราพณ์จึงให้วิหุชชิวหา เสนายักษ์ผู้หนึ่งนิรมิตรหัวพระราม แล้วนำไป

หลอกสี่ดาว่าพระรามตายแล้ว นางสี่ดาคิดว่าเป็นความจริง แต่นางรากษสิดนหนึ่งชื่อนางสรมาใน รามเกียรติ์ เรียกว่า นางตรีชาดาเล่าความจริงให้ฟังเพราะสงสารนางสี่ดา

ราพณ์ปรึกษากับประชุม ท้าวมาลิวันผู้เป็นตาจึงกล่าวเตือนให้ราพณ์รีบส่งนาง สี่ดาคืน เพราะพระรามคือพระนารายณ์อวตาร แต่ราพณ์มิได้เชื่อฟัง กลับหาว่าท้าวมาลิวัน อิจฉา จึงพูดคัดค้าน ท้าวมาลิวันจึงลุกออกจากที่ประชุมกลับไปที่อยู่ของตน ฝ่ายราพณ์เมื่อท้าว มาลิวันกลับไปแล้ว ก็เตรียมการป้องกันเมือง ให้ประหัตรักษาทิศตะวันออก มหาปรัศวะ กับมโหธร รักษาทิศใต้ อินทรชิตรักษาทิศตะวันออก ราพณ์กับศุภะและสารถีรักษาทิศเหนือ วิรูปักษ์ คุมพลกลางเมืองพิเภกณัฏฐ์ใช้สี่เสนารอบไปสอดแนมในลวงกว่าเตรียมการป้องกันเมือง อย่างไร แล้วพระรามก็จัดแบ่งกำลังเข้าตีลวงตามจุดต่างๆ ดังนี้ ด้านตะวันออกมอบให้นิล ใน รามเกียรติ์ เรียกว่า นิลนนท์ ด้านใต้ให้องคต ด้านตะวันตกให้หนุมาน ด้านเหนือทัพหลวง ซึ่งมี พระราม พระลักษมณ์ ให้สุครีพบัญชาทัพหนุมาน มีชมพูพาน และพิเภกณัฏฐ์ร่วมด้วย และตรัสสั่งให้ วานรทั้งหลายคงรูปเดิมเพื่อจะได้จำกันได้ง่าย

วันรุ่งขึ้น พระรามเสด็จขึ้นบนยอดเขาสุเวล เพื่อทอดพระเนตรเมืองลงกาซึ่งตั้งอยู่ บนยอดเขาตรีภุฏ สุครีพแลเห็นราพณ์นั่งอยู่บนปราการมีเครื่องสูง สุครีพเกิดหมั่นไส้จึงเหาะไปดำ ว่าแล้วก็เข้าหักฉัตร และฉวยมงกุฎจากหัวราพณ์เกิดรบกันตัวต่อตัว สุครีพหนีกลับไปเขาสุเวล พระรามต่อว่าสุครีพขาดความสุ้มรอบคอบ แล้วเสด็จลงจากยอดเขารับสั่งให้องคตเป็นทูตสื่อสาร ไปก่อน (ในรามเกียรติ์เริ่มตอนองคตสื่อสารก่อนแล้วค่อยหักฉัตร) แต่ราพณ์ไม่ฟัง กลับให้เสนาจับ องคตไปฆ่า องคตเหาะไปหักยอดปราสาท ตีพวกยักษ์ แล้วหนีกลับมาเฝ้าพระราม

เริ่มประเดิมศึกลงกา มีศึกที่สำคัญดังนี้คือ

1. ศึกอินทรชิต อินทรชิตแผลงศรนาศบาศ ไปมัดพระราม พระลักษมณ์ และวานร บางส่วน พิเภกณัฏฐ์เที่ยวไปต้อนพลวานรที่กระจัดกระจายกลับมา ราพณ์ให้นางตรีชฎาพานางสี่ดา ไปดูพระราม พระลักษมณ์ นางสี่ดาเศร้าโศกคิดว่าสองกษัตริย์สิ้นพระชนม์ แต่นางตรีชฎา ชี้แจงว่า บุชชกที่สี่ดาประทับอยู่นั้นยังลอยแสดงว่านางสี่ดามีโชหนิงหม้าย ถ้าเป็นหนิงหม้ายสามีตาย บุชชกจะลอยไม่ได้

ฝ่ายพิเภกณัฏฐ์ก็ปรึกษากับพวกวานรว่าจะแก้ไขอย่างไร สุเสนบอกให้หนุมานไปเอา ยาที่เกษียรสมุทร บนเขาจันทรคีรีและโตนคีรี แต่ยังไม่ทันไป พญาครุฑบินมาที่สนามรบ นาคที่มัด

พระรามและพระลักษมณ์ก็หนีไป ต่อจากศึกอินทรชิตครั้งแรกแล้วเสนาयักษ์หลายตนถูกฆ่าตาย เช่น อสูรภักษ์ ถูกหนุมานฆ่า วัชรอาทนต์ถูกองคฆฆ่า อกัมป็นถูกหนุมานฆ่า ประหัสดี (เสนาบดี) ถูกนลชีฆ่า

2. ศึกราพณ์ครั้งที่ 1 ราพณ์พุ่งหอกบิลพัสดุ์ถูกพระลักษมณ์ หนุมานอุ้มพระลักษมณ์ไปเฝ้าพระราม พระรามถอนหอกได้แล้วขึ้นประทับหลังหนุมานเข้ารบกับราพณ์ แผลงศรถูกกรและมงกุฎราพณ์แหลกละเอียด ราพณ์หนีเข้าเมือง

3. ศึกกุมภกรรณ ครั้งที่ 1 เมื่อราพณ์ปราศัยแก่พระรามแล้ว ก็ไปตามกุมภกรรณซึ่งกำลังหลับอยู่ ให้ออกไปรบ กุมภกรรณกับพญาวานรหลายตัว ในที่สุดรบกับสุครีพเอายอดเขาท่มสุครีพสลบแล้วจับหนีบรักแร้เข้าลังกา ครั้นเข้าไปถึงลังกาสุครีพฟื้นแก้แค้นทำเฉยเสีย พอ กุมภกรรณแผลงจึงกัดจุมกัณฑุกุมภกรรณขาด และเอาเล็บเท้าขวานสีข้างกุมภกรรณเป็นแผลจึงโยนสุครีพลงกับพื้นดินจะเหยียบขยี้ให้ตาย แต่สุครีพหนีไปได้ กุมภกรรณออกไปรบใหม่ พระลักษมณ์ออกรบ แต่กุมภกรรณบอกว่าอยากรบกับพระราม พระรามแผลงศรตัดแขนขากุมภกรรณ แล้วตัดหัวกระเด็นไปตกในมหาสมุทรในรามายณะตอนศึกกุมภกรรณ ไม่มีเรื่องกุมภกรรณทนต์น้ำและพิธีลับศรโมกษศักดิ์เหมือนในรามเกียรติ์

4. ศึกลี้รถ คือ ลูกของราพณ์ทั้ง 2 ตน ได้แก่ ตรีเศียร เทวานตก นรานตก อดิกาย มีมโหทรในรามเกียรติ์ เรียกว่า อิทิกายและมหากายและมหาปรัศวะไปด้วย แต่ก็แพ้ฝ่ายพระราม

5. ศึกรินทรชิต ครั้งที่ 2 อินทรชิตตั้งพิธีชูปศพรพหมาสตร์ แล้วยกพลไปรบ อินทรชิตแผลงศรพหมาสตร์ถูกทั้งพระราม และพระลักษมณ์ ในรามายณะทั้งพระรามและพระลักษมณ์ต่างถูกศรทั้งคู่ แต่ในรามเกียรติ์พระลักษมณ์ถูกศรแต่เพียงผู้เดียว และเรื่องอินทรชิตแปลงเป็นพระอินทร์ โพร่พลแปลงเป็นเทวดา รวมถึงการหักคอช้างเอราวัณอีกด้วย ชามพวานให้หนุมานไปเอายาที่เขาสรรพยา หนุมานไปถึงเขาสรรพยาแล้วหาต้นยาไม่พบ เพราะต้นยาแอบซ่อนเสีย หนุมานชโลเอาเขาทั้งลูก และมาถือไว้เหมือนลม กลิ้งยานั้นมาถึงพวกที่ต้องศรสลบนั้นฟื้นขึ้นหมดแล้วหนุมานก็นำกลับไปไว้ที่เดิม

6. ศึกรมกรากษะในรามเกียรติ์ เรียกว่า มังกรกรรณ ก่อนหน้านี้นี้พวกวานรเผาลังกา เมื่อราพณ์ดับไฟแล้ว มีศึกของลูกกุมภกรรณและเสนาผู้ใหญ่อีก 4 ตน ซึ่งถูกฝ่ายพระรามฆ่าตาย มกรากษะจึงออกรบและถูกศรพระรามตาย

7. ศึกรินทรชิต ครั้งที่ 3 อินทรชิตตั้งพิธีอัคนิโหตร ใต้รถจากสวรรค์ และอาวุธจากพระพรหม ทั้งยังสามารถหายตัวได้ อินทรชิตออกรบ โดยขับรถแฝงเมฆแล้วยิงศรอาคเนยศาสตร์

ถูกวานร พระราม พระลักษมณ์ พระลักษมณ์คิดจะแผลงศรพรหมาสตร์ไปล้างยักษ์ให้หมดโลก แต่พระรามขอแผลงไปฆ่าเฉพาะตัวอินทรชิต พอดีอินทรชิตเข้าเมืองเสียก่อน

8. ศึกอินทรชิต ครั้งที่ 4 อินทรชิตเนรมิตรูปมายาเหมือนนางสีดาในรามเกียรติ์ สุขาจารย์เป็นผู้แปลงกายเป็นนางสีดาตามคำสั่งของทศกัณฐ์และอินทรชิต แล้วนำออกไปฆ่าต่อหน้าพวกวานร พวกวานรสำคัญว่าสีดาตาย จึงไม่มีกำลังใจที่จะต่อสู้

จากนั้นอินทรชิตกลับไปตั้งพิธิกุ่มภילהในรามเกียรติ์ เรียกว่า พิธิกุ่มภินิยา การบูชาด้วยเลือด เพื่อทำตนให้มีสภาพเป็นกายสิทธิ์ พวกวานรนำความไปทูลพระรามว่า เห็นอินทรชิตฆ่านางสีดา แต่พิเภกชี้ทูลว่าเป็นกลอุบายของอินทรชิต พระรามตรัสสั่งให้พระลักษมณ์ไปทำลายพิธิกุ่มภילה โดยมีพิเภกชี้ไปเป็นที่ปรึกษาด้วย

พิเภกชี้รบกับอินทรชิตก่อน แล้วพระลักษมณ์จึงเข้าต่อสู้กับอินทรชิตเอง ต่างฝ่ายต่างแผลงศรต่างๆ ไปหักล้างกัน ในที่สุดพระลักษมณ์แผลงศรเอนทราสตร์ไปตัดหัวอินทรชิต ราชพณ์ทราบอินทรชิตตาย ก็โกรธแค้นว่านางสีดาเป็นเหตุ จะไปฆ่านางเสีย แต่มหาปรีศวะห้ามไว้ จึงได้สติ มิได้ทำร้ายนางสีดา

9. ศึกราพณ์ ครั้งที่ 2 มโหธร ปรีศวะ และวิรูปักษ์ร่วมไปด้วย ในการรบครั้งนี้ สุครีพฆ่าวิรูปักษ์ และมโหธร องคตฆ่ามหาปรีศวะ ราพณ์แผลงศรถูกพระลักษมณ์แล้วหนีเข้าลงกา พระรามถอนศรออก แต่พระลักษมณ์ยังคงสลบ พญาสุเชนจึงทูลพระรามว่าให้ใช้หนุมานไปเก็บยาที่เขามโหทัย หนุมานไปชโลเขาทั้งลูกตั้งเช่นครั้งก่อน พระลักษมณ์และไพร่พลฟื้นขึ้นหมด

10. ศึกราพณ์ครั้งที่ 3 พระรามกับราพณ์ต่างแผลงศรต่อสู้กันเช่นคราวก่อน พระอินทร์ทรงใช้ให้มาตุลีนำธมมาถวายเป็นพระรามใช้ในการสงคราม ราพณ์ถูกอาวุธต่าง ๆ มากจนสลบ ครั้นฟื้นก็กลับออกมาสู้สนามรบอีก จากนั้นพระอคัสตยมุนี มาเฝ้าพระรามเพื่อบอกมนตร์อาทิทยเหตุให้พระรามท่อง เพื่อจะสังหารราพณ์ วิธีในการสังหารราพณ์หรือทศกัณฐ์นั้นในรามเกียรติ์ว่าพระรามให้หนุมานลองเอากลองดวงใจของทศกัณฐ์ ซึ่งฝากฤาษีโคบุตรไว้ขณะที่พระรามแผลงศรไปหนุมานก็ขี้ดวงใจทศกัณฐ์

12. ศึกราพณ์ ครั้งที่ 4 ออกสู้กับพระรามอีก ทุกครั้งที่พระรามแผลงศรตัดหัวราพณ์ขาด พอหัวตกดินก็มีหัวใหม่เกิดขึ้นมาแทน รบกันอยู่ 7 วัน 7 คืน ในที่สุดมาตุลีทูลเตือนให้พระรามแผลงศรพรหมาสตร์ถูกอกถึงแก่ความตาย นางมณฑิตรีในรามเกียรติ์ เรียกว่า นางมณฑิ

คร่ำครวญถึงราพณ์ แล้วพิเภกและท้าวมาลย์วันจึงจัดการปลงศพ พระรามตรัสสั่งให้จัดการราชาภิเษกพิเภกให้ครองลงกา โดยมีพระลักษมณ์เป็นผู้รดน้ำอภิเษกเพราะพระรามมิได้เสด็จเข้าเมืองลงกา

เมื่อทำพิธีแต่งตั้งพิเภกเรียบร้อยแล้ว พระรามจึงตรัสใช้ให้หนุมานเข้าลงกาตามคำอนุญาตของพิเภก เพื่อไปเฝ้านางสีดา และรายงานผลแห่งการสงคราม แล้วจึงทรงขอให้พิเภกไปเชิญนางสีดาออกมายังพลับพลา พระรามจึงสั่งให้นางสีดาเดินทางผ่านเหล่าวานรทั้งหลายเข้ามาหาพระองค์ แล้วพระรามก็แสดงกิริยาพิถีพิถันต่อนางสีดา นางสีดาจึงได้ขอลุย์ไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนาง โดยมีพระลักษมณ์เป็นผู้จัดเตรียมในรามเกียรติ์สุครีพเป็นผู้จัดเตรียมพิลุย์ไฟ จากนั้นพระรามก็เสด็จกลับเข้าเมือง กระทำพิธีราชาภิเษกตามราชประเพณี

เมื่อเสร็จพิธีราชาภิเษกแล้ว สุครีพกับพญาวานรทั้งหลายก็ทูลลากลับไปยังนครกษิกิณธ์ ฝ่ายพิเภกก็กลับไปลงกา พระรามทรงแต่งตั้งพระภรตเป็นอุปราช เพราะพระลักษมณ์ไม่ยอมรับ ในขณะที่พระรามทรงราชย์อยู่นั้นเมืองอโยธยา (ในรามเกียรติ์มีการแบ่งอาณาจักรปกครอง) มีแต่ความศานติ บริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ปราศจากโรคภัย ประชาชนตั้งอยู่ในธรรม พระรามเป็นกษัตริย์ที่มีพระชันษายืนยาว มีโอกาสได้กระทำพิธีอิศวรเมธถึง 10 ครั้ง (ไม่มีการกล่าวถึงพิธีนี้ในรามเกียรติ์) ในตอนสุดท้ายของกถาตอนนี้ มีถ้อยคำที่พรรณนาคุณแห่งคัมภีร์รามายณะไว้ว่า ใครฟังแล้วจะล้างบาปได้ ประารถนาสิ่งใดก็จะได้สมปรารถนา จะเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุข พละ จะได้ไปสู่พรหมโลกในภพหน้า (ในรามเกียรติ์ไม่ได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของเรื่องเหมือนในรามายณะ)

อุตตรกัณฑ์ เป็นกัณฑ์แถม เพราะข้อความในตอนท้ายกัณฑ์ที่ 6 คือ ยุทธกัณฑ์ นั้นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เรื่องรามายณะจบบริบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความเห็นใจในพระราชนิพนธ์บ่อเกิดรามเกียรติ์ว่า ผู้แต่งรามายณะเดิมคงตั้งใจให้จบเพียง ยุทธกัณฑ์ แต่ต่อมากงมีคนอยากรู้เรื่องราวต่างๆ ที่ไม่ได้แสดงไว้ เช่น เรื่องกำเนิดทศกัณฐ์ พรหมณ์คงจะเป็นผู้เล่าต่อเติม และค่อยๆ เพิ่มมากเรื่องเข้าทุกที จนในที่สุดคงมีผู้เก็บรวบรวมเข้าไว้เป็นอีกกถาหนึ่งต่างหาก เรื่องราวต่าง ๆ ไม่ติดต่อกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า ข้อความในกัณฑ์นี้เป็นที่มาของเรื่องรามเกียรติ์ของเราอยู่มากแห่งด้วยกัน⁸⁴

⁸⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์, หน้า 72.

เรื่องราวในอุตตรกัณฑ์ แบ่งเป็น 111 บท ดังจะย่อมากล่าวเฉพาะหัวข้อเรียงตามลำดับดังนี้คือ

1. ว่าด้วยเรื่องอสุรพงศ์
 2. ราพณ์ (ทศกัณฐ์) เยี่ยมพิภพ
 3. การสงคราม และการประพาศพิภพของราพณ์ก่อนรบกับพระราม
 4. วานรพงศ์
 5. เหตุที่บันดาลให้ราพณ์ลักสีดา
 6. การส่งกษัตริย์ที่มาช่วยงานราชาภิเษกของพระรามกลับเมือง
 7. พระรามกริ้วสีดา เพราะระแวงว่ายังฝักใฝ่อยู่กับราพณ์ จึงเนรเทศเสียในรามเกียรติ์พระรามสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหาร นางสีดาจึงไปอาศัยอยู่กับวาลมิกิ
 8. พระรามเล่านิยายโบราณเพื่อสั่งสอนพระลักษมณ์
 9. คุณธรรมของพระราม
 10. พระรามให้พระศัตรุฆนีไปปราบอสูรลพณ์ เป็นศึกยืดเยื้อ พระศัตรุฆนีฆ่าอสูรตาย แล้วสร้างเมืองใหม่ครองอยู่ 12 ปี จึงกลับไปอโยธยา
 11. พระรามลงโทษพวกรวรรณะศูทร ซึ่งทำเทียมพราหมณ์
 12. พระรามทำพิธีอัศวเมธ วาลมิกิทราบข่าว จึงให้พระกุศ และลว เข้าไปสวดเรื่องรามณะถวายพระราม พระรามทราบว่า เป็นพระราชโอรส จึงขอให้พระฤๅษีวาลมิกิพานางสีดามายังอโยธยา พระรามมีความประสงค์ที่จะให้นางแสดงความบริสุทธิ์อีกครั้งหนึ่ง นางจึงน้อยพระทัยแทรกแผ่นดินหายไป
 13. พระรามตรัสสั่งให้พระภรตกับโอรสทั้งสองของพระภรต ไปปราบพวกคนธรรพ์ในปัจจุบันทยเขต (ปัญจาป) โดยไปสมทบกับทัพเมืองเกกัย พระภรตปราบได้แล้วแบ่งเมืองปัญจนัยทยเขตออกเป็นสองส่วน ให้โอรสปกครองคนละส่วน แล้วก็กลับอโยธยา
- ต่อมาพระรามให้โอรสสององค์ของพระลักษมณ์ไปตั้งเมือง
14. เป็นเรื่องราวของพระลักษมณ์ กล่าวคือ พระรามทรงใช้ให้พระลักษมณ์เฝ้าทางไว้มิให้ฤๅษีไม่ดีล่วงล้ำเข้าไปถึงตัวพระราม พอดีฤๅษีทิวาสมาขอเฝ้า พระลักษมณ์ไม่ยอมให้เข้าเฝ้า ทิวาสขู่ว่าจะแข่งพระรามและพระญาติวงศ์ พระลักษมณ์จึงยอมเป็นผู้ผิดคนเดียวโดย

ปล่อยให้ทิวาสเข้าไป พระรามก็ทรงต้อนรับและมีได้เอาโทษพระลักษมณ์ แต่พระลักษมณ์ไม่ยอม มีชีวิตอยู่ จึงกลั่นใจตาย

15. พระรามพาบริวารขึ้นสวรรค์ในรามเกียรติ์ไม่ได้มีการกล่าวถึงมอบราชสมบัติ ให้พระกุศครองเมืองกุศาวดี แคว้นโกศล และให้พระลพ ครองเมืองศราวาสดี แคว้นอุตตรโกศล ส่วนอโยธยาเลยเป็นเมืองร้าง

16. แสดงคุณแห่งเรื่องรามายณะ⁸⁵

4.7 สรุปรามายณะอินเดีย

1. เรื่องรามายณะคงจะเริ่มด้วยเรื่องเล่าประเภทสตุตีวีรกรรม หรือการส্তুตีความดีของบุคคลในอุดมคติ เช่นเรื่องพระรามในทศรถชาติ แต่ในระยะหลังปรากฏว่าคนถือเป็นเรื่องอวดตบตาหนึ่งของพระนารายณ์หรือพระวิษณุ

2. เรื่องของพระรามที่แต่งขึ้นโดยวาลมีกิมักมีจริง แต่แล้วได้แตกออกเป็นหลายสำนวน สำนวนที่สำคัญได้แก่

2.1 สำนวนบอมเบย์หรือสำนวนตะวันตกของอินเดีย

2.2 สำนวนกัศมีระ

2.3. สำนวนเบ็งกอล

สามสำนวนนี้ต่างก็มีความยาวประมาณ 24,000 โศลกเท่านั้น แต่ใจความนั้นมีแตกต่างกันบ้างทุกฉบับ

3. มีผู้แต่งเรื่องรามายณะหรือเรื่องพระรามเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายสำนวน เช่น ฉบับภาษาฮินดี "รามจิตมานัส" ของตุลสีทาส เรื่องอุตตรรามจิตของภาวภูติ และอัชยาตมรามายณะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ปุราณะ

⁸⁵ สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมีกิมิและรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1, หน้า 58-85.

4. เหตุที่รามายณะได้ชื่อว่าเป็น "อาทิกาพย์" ก็เพราะเป็นบทประพันธ์เรื่องแรกที่มีลักษณะพิเศษ มีอสังการในการประพันธ์ และมีการพรรณนาสถานที่ ฤดูกาล ความสวยงามของภูเขา ทะเล และธรรมชาติอื่น ๆ และวาลมิกิได้ชื่อว่า อาทิกวีก็เพราะเป็นผู้แต่งงานเรื่องนี้ รามายณะเป็นงานที่เป็นฝีมือการประพันธ์ของวีรคนเดียว นับว่าเป็นกวีผู้มีความสามารถยิ่งผู้หนึ่ง'

เนื่องจากมหากาพย์รามายณะของอินเดียนั้นมีปรากฏจำนวนมากมายหลายฉบับ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงบทบาทสตรีในฐานะบุตร ภรรยา และมารดาผ่านตัวละครนางสีดาในมหากาพย์รามายณะและวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ เพื่อให้ งานวิจัยฉบับนี้มีเอกภาพผู้วิจัยจึงเลือกรามายณะฉบับของวาลมิกิเป็นหลักในการวิเคราะห์ เพราะถือว่ารามายณะฉบับนี้ถ้าชิวาลมิกิได้รจนาขึ้นจนเป็นมหากาพย์เรื่องแรกและได้เป็นหลักให้แก่ ผู้สร้างสรรค์สมัยต่อมาในการสร้างสรรค์เรื่องราวเกี่ยวกับพระราม

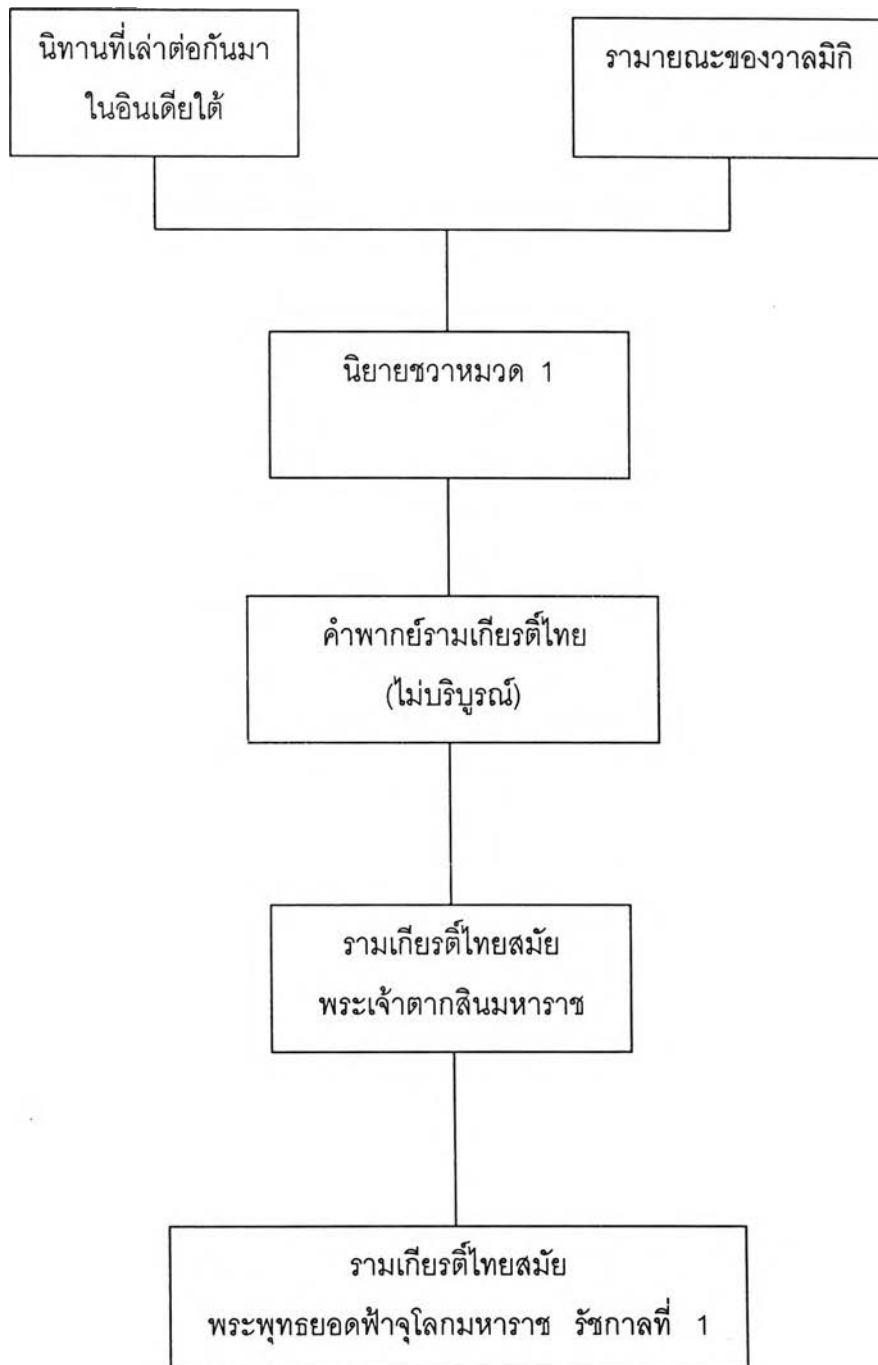
5. ความเป็นมาของรามเกียรติ์ไทย

พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภฤติยากรทรงนิพนธ์วิจารณ์เรื่องพระรามไว้ว่า "นิทานเรื่องพระรามซึ่งแพร่หลายเข้ามาในประเทศต่างๆ ที่อยู่ถัดอินเดียมาทางภาคตะวันออก มี ชาว มลายู ไทย เขมร และลาว เป็นต้น น่าจะมีที่มาเป็น 2 ทาง ทางหนึ่งได้จากพระราม ซึ่งเป็น นิทานเก่าแก่เล่าต่อกันมา อีกทางหนึ่งได้จากเรื่องรามายณะซึ่งชิวาลมิกิ นำเอานิทาน เรื่องพระรามของเก่ามาแต่งใหม่" ซึ่งมีอิทธิพลต่อกาพย์และนาฏกะฉบับอื่นๆ ในอินเดียตั้งแต่พุทธ ศตวรรษที่ 10 - 13 และที่แปลออกเป็นภาษาตะวันตกในพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นที่มาของ รามเกียรติ์รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2464) ทรงแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ และทรงร่างแผนผัง ทางเดินของเรื่องพระรามเอาไว้ ดังนี้⁸⁷

⁸⁶ วิสุทธิ์ บุษยกุล, กำเนิดและวิวัฒนาการนิทานเรื่องพระรามในอินเดีย. หน้า 8-9

⁸⁷ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภฤติยากร, เรื่องพระราม. (พระนคร : หอสมุดแห่งชาติ, 2514), หน้า 18.

แผนภาพที่ 6 สรุปความเป็นมารามเกียรติ์ของไทยจากหนังสือเรื่อง "พระราม"
ของพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

เรื่องพระรามเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นซึ่งรู้จักกันดีในอินเดียครั้งแรกปรากฏในแบบบทเพลงสำหรับขับร้องสรรเสริญวีรบุรุษ เรียกว่า "คาถานาราศิสี" ผู้ขับร้องเป็นคนละนักร้อง ท่องเที่ยวขับล่านำไปตามเมืองต่างๆ ต่อมาจึงมีผู้รวบรวมตอนต่างๆ เข้าเป็นเรื่องเดียว⁸⁸ ภายหลัง ฤาษีวาลมิกินำเอามารจนเป็นกาพย์ เพื่อเฉลิมเกียรติพระวิษณุনারายณ์เป็นเจ้าของให้ชื่อว รามายณะเป็นวรรณกรรมสันสกฤต ส่วนอีกเรื่องคือ ทศรถชาดกซึ่งจบแต่เพียงบางตอนเป็น วรรณกรรมบาลีและเป็นคัมภีร์ในพุทธศาสนา ดังนั้น ฤาษีวาลมิกิเป็นเพียงผู้ให้กำเนิดมหากาพย์รุ่น ใหม่มุ่งกับกาพย์รุ่นเก่าในคัมภีร์พระเวท ซึ่งถือว่าพระมหากพรหมเป็นผู้ให้กำเนิดเท่านั้น แต่เพิ่มเติม ปรับปรุงให้เข้ากับเรื่องทางลัทธิศาสนาฮินดูจึงเป็นที่นับถือของชนทั่วไป

ภายหลังมีผู้สร้างสรรค์รุ่นต่อมาได้สร้างสรรค์เรื่องรามายณะเพิ่มเติมขึ้นอีก หรือไม่ก็สร้างสรรค์ใหม่ให้เข้ากับวัตถุประสงค์ทางลัทธิศาสนา จึงได้เกิดมีเรื่องรามายณะในอินเดีย ขึ้นอีกหลายฉบับจนอาจกล่าวได้ว่ามีบ่อเกิดมาจากรามายณะของวาลมิกิโดยตรง แต่เรื่อง รามายณะของวาลมิกิมีการคัดลอกกันมาหลายสมัยในหลายท้องถิ่นของอินเดีย ดังนั้นมีความ แตกต่างกันอยู่มาก ในปัจจุบันถือว่ารามายณะของวาลมิกิที่เชื่อถือได้มีอยู่ 3 ฉบับคือ ฉบับ บอมเบย์ ฉบับเบงกอลและฉบับกาษมีรี ซึ่งแต่ละฉบับก็มีความผิดแผกจากฉบับอื่น ๆ อีก 2 ฉบับ อยู่ราว ๆ 8,000 ไสลก จึงนับว่าเป็นหนังสือที่ค่อนข้างจะสับสนอยู่มาก จะเห็นได้ว่าหากมีการ แปลงออกเป็นภาษาอื่นทำให้จำเป็นต้องระบุว่าแปลจากต้นฉบับใด⁸⁹ ทรงสรุปความเห็นในเรื่อง บ่อเกิดแห่งเรื่องรามเกียรติ์ของไทยเราว่า น่าจะมีอยู่ 3 บ่อกำเนิด กล่าวคือ⁹⁰

1. รามายณะ
2. ปุราณะ
3. หนุมานนาฎกะ

⁸⁸ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, รามายณะ. หน้า 7

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

⁹⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์ หน้า 101 -108

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงสันนิษฐานว่าน่าจะได้อำนาจของคณาภิบาล เพราะทรงเข้าใจว่าพรหมณ์ที่มาเมืองไทยจะได้มาจากแคว้นองคราษฎร์ (เบงกอล) ซึ่งมีปรากฏเป็นข้อความที่สามารถสนับสนุนเรื่องนี้ได้ คือ เรื่องพระกฤษ กับพระลพจัมปา อุปลารชวีและพระรามออกไปจับกุมารทั้งสองตอนนี้อยู่ในฉบับของคณาภิบาล แต่ในฉบับอุตรคณาภิบาลไม่มีเรื่องนี้

5.1 คัมภีร์ปุราณะ

ราวพุทธศตวรรษที่ 9 ถึง 11 สมัยราชวงศ์คุปตะ ภาษาสันสกฤตได้รับความนิยมยกย่องสูงสุดในอินเดีย พระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ เกิดวรรณกรรมแขนงต่างๆ ปรากฏสันสกฤตที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ คัมภีร์ปุราณะ อันได้รับการปรับปรุงมาจากวรรณกรรมเก่า เช่น วรรณกรรมที่เรียกว่าสมฤติ มีนักกวีนิพนธ์จำนวนมาก เช่น กาลิทาส อมร พรหมคุปต์ เป็นต้น⁹¹

หนังสือจำพวกที่เรียกว่า “ปุราณะ” นั้น คือเป็นหนังสือเก่า เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมข้อความซึ่งพระผู้เป็นเจ้าของคเณศวรหนึ่งได้ตรัสแสดงแก่มหาฤาษี และได้แสดงต่อกันลงมาเป็นทอดๆ คำว่า “ปุราณะ” เป็นคำที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทมาแล้วช้านานความหมายก็คือการบรรยายเรื่องราวอันเป็นตำนานเก่าแก่อุนิทานหรือเป็นโบราณโองการที่ 5 ลักษณะที่เรียกว่าปัจจุลักษณะ คือ สรรค์ ประติสรรค์ วงศ์มันวันตระกูลและวงศานุจรีต คัมภีร์ปุราณะมีทั้งสิ้น 18 ปุราณะ คือ พรหมะ ปัทมะ วิษณุ ศิว หรือ วายุ ภาควัต นารทะ มาร์กณเตยยะ อัคนิ ภาควิษยะ พรหมไววรรต ลิงคะ วราณะ สกันทะ วามนะ มัตสยะ ครุฑะ พรหมานฑะ⁹²

บางครั้งเราอาจรู้สึกที่คำว่า “ปุราณะ” ให้ความรู้สึกเป็นหนังสือเก่าจริงๆ จังๆ แต่ที่จริงแล้วส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นภายหลังหนังสือประเภทที่เรียกว่า “อิติहाส” หรือตำนาน ซึ่งได้แก่ รามายณะ หรือ มหาภารตะ เป็นต้น หนังสือประเภทอิติहाสนั้นมักแสดงตำนานของวีรบุรุษ ได้แก่ กษัตริย์นักรบสำคัญอย่างที่มันเป็นไปจริงๆ แต่ต่อมายิ่งเล่ากันไปเรื่องก็ยิ่งพิสดารขึ้น

⁹¹ ประภาศรี สีหอำไพ, วัฒนธรรมทางภาษา (กทม. : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 151.

⁹² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์ หน้า 101-108.

ทุกที่ จนวีรบุรุษนั้นกลายเป็นเทวดาไป และบางคนก็เลยกลายเป็นพระเจ้าอวตาร อย่างเช่น พระรามาวตาร เป็นต้น นอกจากนั้นยังเป็นที่รวบรวมลัทธิคำสั่งสอนแห่งไสยศาสตร์อีกด้วยซึ่งบรรดาพรหมณาจารย์ได้แต่งขึ้นสำหรับแข่งกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพราะคัมภีร์พระเวทนั้นแต่งเป็นภาษาสันสกฤตโบราณทำให้หมู่พรหมณ์เองก็อ่านได้น้อยลงทุกที จึงมีผู้ที่ศึกษาได้น้อยลงเป็นลำดับ เมื่อพระพุทธศาสนามีผู้เลื่อมใสมากขึ้น เพราะภาษาในพุทธศาสนาเป็นภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน⁹³

อย่างไรก็ตามคัมภีร์ปุราณะมีความสำคัญเพราะลัทธิแห่งไสยศาสตร์ที่สอน ๆ กันต่อมาในระยะหลังๆ นี้ ใช้พวกหนังสือปุราณะเป็นหลักทั้งนั้น อีกทั้งหนังสือปุราณะนี้เองเป็นตัวตำรับสำคัญของพรหมณ์ที่ได้นำไสยศาสตร์เข้ามายังเมืองไทย จึงน่าจะเป็นบ่อเกิดแห่งเรื่องราวรามเกียรติ์ของเราบ้าง

หนังสือปุราณะทั้งหมดแต่งเป็นกาพย์ และมักตั้งรูปเป็นปุจฉาวิชันาคัมภีร์ ปุราณะมีทั้งหมด 18 กับมีปุราณะอีก 18 ปุราณะ จัดแบ่งเป็น 3 นิกาย นิกายละ 6 คัมภีร์ ดังนี้⁹⁴

1. ราชัสยนิกาย เป็นเรื่องราวกล่าวด้วยพระพรหมในตอนสร้างโลก หนังสือปุราณะในนิกายนี้มี 6 คัมภีร์ คือ

1.1 พรหมปุราณะมีข้อความเกี่ยวกับการบูชาพระสุริยาทิตย์ เรื่องการสร้างโลก, พงศาวดารสุริยวงศ์และจันทวงศ์ ตำนานพระกฤษณะและอธิบายวิธีโยคะปฏิบัติ เป็นต้น

1.2 พรหมานทปุราณะ คือ เรื่องไขแห่งพระพรหม แสดงเรื่องกัลป์ต่าง ๆ เป็นตอน ๆ เช่น ตอนหนึ่งเรียกว่า “อารยาตมะรามายณะ”

1.3 พรหมไววรรตปุราณะ เป็นหนังสือแสดงเรื่องพระกฤษณะและนางราธา ซึ่งเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องที่พระมนูสาวรรณิ แสดงแด่พระนารทเทพฤาษี

⁹³ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, วรรณคดีเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 109.

⁹⁴ ชำนาญ รอดเหตุภัย, รามเกียรติ์ปริทรรศน์, หน้า 85-86.

1.4 มารกัณฑ์พระปราณะ เป็นเรื่องที่พระมารกัณฑ์พระมุณีเล่านิทานเกี่ยวกับนกซึ่งรู้จักผิดและชอบและเป็นนกที่รอบรู้ในพระเวทได้วิสันดาตบปฐจาแห่งพระฤาษีไซมินี

1.5 ภวิษยะปราณะเป็นตำรับโหราศาสตร์แสดงด้วยการบูชาเทวดาต่างๆ มีพระอิศวร เป็นต้น

1.6 วามนปราณะเป็นเรื่องพระนารายณ์ปางวามนาวตาร (เป็นคนค่อม) ชนอะสูร ชื่อพลีด้วยการย่างสามขุม พระวามนาวตารนี้ที่เรียกในหนังสือนารายณ์สิบปางของเราว่า “พระทวิชาวตาร” และทำวพลี นั้นของเราเรียกว่า “ทำวตาวันตาสูร” คำเรื่องอย่างเดียวกันแต่ต่างกันในเรื่องละเอียด⁹⁵

2. สาทวิกนิกายเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระวิษณุโดยมากมีอยู่ 6 คัมภีร์ ดังต่อไปนี้⁹⁶

2.1 วิษณุปราณะ นับว่าเป็นเอกในพวกปราณะเพราะพร้อมด้วยเบญจลักษณะดังที่กล่าวมาแล้ว มีเป็นตำนานแทรกอยู่ในนั้นเป็นอันมาก และเรื่องราวต่างๆ ของรามายณะน่าจะได้จากเล่มนี้เองมากกว่าเล่มอื่น เรื่องราวในอุตรกัณฑ์แห่งรามายณะก็มาจากคัมภีร์นี้ เช่น เรื่องพระรามและทศกัณฐ์ เรื่องกฤษณาวตารและเรื่องพระอนิรุทธิ์ เป็นต้น

2.2 นารทียะปราณะแต่งขึ้นเมื่ออินเดียตกอยู่ในความปกครองของพวกโมกุลแล้ว เป็นหนังสือซึ่งสอนลัทธิภักดีต่อพระนารายณ์เป็นสำคัญ

2.3 ภาควัตปราณะเป็นตำนานที่แสดงเรื่องของพระนารายณ์และขอพระเกียรติอย่างพิสดาร

2.4 ครุฑปราณะ เป็นตำนานกำเนิดแห่งพระยาครุฑ ผู้เป็นลูกนางเวณะตาเรียกว่า “ไวน์ตย” ส่วนไทยนำมาเขียนกันว่า “เวนไตย”⁹⁷

2.5 ปัทมะปราณะ คือแสดงเรื่องเกี่ยวกับไตรภูมิวิวินิจฉัย และแสดงความศรัทธาในพระนารายณ์เป็นสำคัญ

⁹⁵ ศักดิ์ศรี เข้มมัดดา, นารายณ์สิบปาง, หน้า 33 – 35.

⁹⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรวมเกียรติ หน้า 101-108.

⁹⁷ ส. พลายน้อย, อมนุษย์นิยาย. (กรุงเทพมหานคร : รวมสาสน์, 2520), หน้า 84-90.

2.6 วราหะปุราณะ เป็นตำนานเรื่องพระวราหาวตาร หรือ พระนารายณ์
อวตาร ปางที่ 1⁹⁸

3. ตามัตสยนิกาย คัมภีร์ปุราณะในนิกายนีมีเรื่องเกี่ยวกับพระอิศวรเป็นประการ
สำคัญ มีอยู่ 6 คัมภีร์ ดังต่อไปนี้⁹⁹

3.1 มัตสยะปุราณะมีเรื่องสร้างโลกและไตรภูมิ รวมทั้งตำนานต่าง ๆ
มากมายบางตอนเก็บเรื่องมาจากวิษณุ ปัทมะปุราณะและมหาภารตะ จัดเข้าในจำพวกไศพยะ
นิกาย (นับถือพระอิศวร) คัมภีร์นี้มีเรื่องราวคล้ายกับเรื่องโนอาห์ในคัมภีร์ไบเบิล

3.2 กูรมะปุราณะ สมมุติว่าพระนารายณ์ถูรมาวตาร ได้แสดงแก่พระ
อินทรทุมณ์และเทพฤาษี มีคำอธิบายเกี่ยวกับลัทธินูชาพระอิศวร และพระนางทุรคา (พระแม่อุมา
ในปางต) มากกว่าอย่างอื่น¹⁰⁰

3.3 ลิงคปุราณะ เป็นตำรับพิธีบูชาพระอิศวรเป็นพื้นแต่มีตำนานพระ
ศิวลึงค์อยู่ด้วย

3.4 ศิวปุราณะ เป็นหนังสือกล่าวด้วยพระอิศวรและการบูชาพระศิวลึงค์
ซึ่งมีข้อความกล่าวที่พระอิศวรได้ตรัสว่า "กูนี้ย่อມอยู่ทั่วไป แต่โดยมากกูมีรูป 12 อย่างและอยู่ 12
แห่ง" นี้คือ กล่าวถึงพระศิวลึงค์สำคัญทั้ง 12 มีชื่อ ได้แก่ โสมนาถ, มัลลิการชุนหรือศรีไศล, มหา
กาล หรือ มหากาลศวร, โองการอมเรศวร, ไวทยานาถ, ราเมศ หรือ ราเมศวร, ภิรมคังกร, วิศเวศวร,
ตรัยัมพก, เคาตเมศวร, เกทาเรศ¹⁰¹

3.5 สกัณฑปุราณะ หนังสือนี้มีเหลืออยู่ไม่สมบูรณ์เหลือเป็นท่อนๆ ที่มี
ชื่อเสียงมากคือหนังสือ กาคีขันธ ก่กล่าวถึงเทวสถานสำหรับพระอิศวร ตำนานนครพาราณสี และ
นิทานอุทาหรณ์ แสดงอานิสงส์แห่งการบูชาพระอิศวร

3.6 อัคนีปุราณะมีข้อความเบ็ดเตล็ดซึ่งเก็บๆ มาจากหนังสือเก่าอื่นๆ¹⁰²

⁹⁸ ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, นารายณ์สิบปาง, หน้า 4-9.

⁹⁹ ชำนาญ รอดเหตุภัย, รามเกียรติ์ปริทรรศน์, หน้า 86-87.

¹⁰⁰ ส. พลายน้อย, อมมนุษย์นิยาย, หน้า 142-163.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120 - 141.

¹⁰² ประภาศรี สีหอำไพ, วัฒนธรรมทางภาษา, หน้า 153-154.

5.2 หนุมานนาฏกะ

หนุมานนาฏกะนี้น่าจะเป็นบ่อเกิดของบรรดาเรื่องราวที่กล่าวถึงความเก่งกาจต่างๆ ของหนุมาน และเป็นหนังสือที่ชาวอินเดียชอบกันมาก เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าพราหมณ์จะไม่ได้นำเข้ามาถึงเมืองไทยด้วย แต่ก็น่าจะจดจำเนื้อเรื่องมาและเล่าต่อกันไปก็เป็นได้ หรือบางทีอาจจะจำมาเป็นท่อนใหญ่ๆ ก็เป็นได้

“หนุมานนาฏกะ แปลว่า “ละครเรื่องหนุมาน” เป็นละครสันสกฤตชนิดที่เรียกว่า “นาฏกะ” ตามตำนานเรื่องนี้มีข้อความปรากฏว่า หนุมานเป็นผู้แต่งเรื่องนี้โดยจารึกไว้ที่หน้าผาฤาษีวาลมิกิได้เห็นหนังสือนี้แล้วมีความวิตกว่า จะเป็นหนังสือที่แข่งกับรามายณะของตนจึงไปต่อว่าหนุมาน หนุมานก็บอกพระฤาษีว่าให้เอาแผ่นศิลาที่จารึกเรื่องนั้นโยนทิ้งทะเลเสียพระวาลมิกิก็ได้เอาศิลาไปโยนทะเลจริงๆ และศิลาจารึกนั้นได้จมอยู่ในทะเลหลายร้อยปี จนอยู่มาครั้งหนึ่ง มีผู้ได้พบแผ่นศิลาเหล่านั้นได้นำไปถวายท้าวโกชเทพ ผู้ครองนครธารา เมื่อพุทธศักราชราว 1625 แต่แผ่นศิลาจารึกเรื่องหนุมานที่มีผู้นำไปถวายนั้นไม่สมบูรณ์ ท้าวโกชเทพจึงตรัสใช้ให้จินตกวี ชื่อ ทาโมทรมิศระ เป็นผู้จัดการตกแต่งเรื่องขึ้นใหม่และให้เพิ่มเติมข้อความขึ้นแทนที่สูญหายไป จึงกลายเป็นละครชนิดนาฏกะอย่างที่เป็นอย่างนี้¹⁰³

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องราวในรามเกียรติ์บางตอนที่สำคัญเกี่ยวกับหนุมานไม่มีปรากฏในรามายณะเลย และมักเป็นตอนที่คนไทยชอบเล่นด้วย

- ชุดถวายแหวน
- ชุดนางลอย
- ชุดจองถนน
- ชุดโมกษศักดิ์
- ชุดพรหมศาสตร์
- ชุดสามทัพ
- ชุดหุงน้ำทิพย์

¹⁰³ เสฐียรโกเศศ, อนุกรมรามเกียรติ์, หน้า 132.

- ชุดถวายลิง¹⁰⁴

ดังนั้น อาจจะเป็นเรื่องที่มีอยู่ในหนังสืออนุমানนาฎกะก็เป็นได้ นอกจากนี้ยังมีหนังสือเบ็ดเตล็ดที่กล่าวด้วยเรื่องพระรามอีกหลายฉบับ และน่าจะเป็นที่มาของบางตอนในรามเกียรติ์ฉบับไทยด้วยเช่น

1. ราโมปาชยาน คือ "เรื่องพระราม" เป็นส่วนหนึ่งแห่งหนังสือมหาภารตะมีเรื่องพระรามโดยย่อ¹⁰⁵
2. อารยัตรามายณะ หนังสือเล่าเรื่องพระรามแบบเดียวกับที่มีชื่ออยู่ในรามายณะ แต่สรรเสริญพระรามในฐานะพระเจ้ามากกว่าเป็นมนุษย์
3. มหาวีรจาริต ผู้แต่งชื่อ ภวภูติ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในทางแต่งละครสันสกฤตที่เรียกว่า นาฎกะ เป็นหนังสือบทละครชนิดนาฎกะแท้ คือ มีแบ่งเป็นชุด ๆ และมีรูปแบบคล้าย ๆ ละครพูด แต่เป็นฉันททั้งหมด นอกจากในตอนที่ตลก¹⁰⁶

5.3 อุตตรรามจาริต¹⁰⁷

เป็นเรื่องละครสันสกฤตอย่างเดียวกับมหาวีรจาริตและภวภูติเป็นผู้นิพนธ์เหมือนกัน โดยยึดถืออุตรกัณฑ์ของรามายณะเป็นหลัก กล่าวด้วยเรื่องพระรามหนึ่งและคลังเนรเทศสีดา จนถึงพระรามตามออกไปพบกันที่อาศรมพระวาลมิกิ หลังจากคืนดีกันแล้วก็พากันกลับคืนกรุงศรีอยุธยา อยู่ด้วยกันโดยผาสุก

5.4 โมรวณจาริต

กล่าวถึงเรื่อง โมราพณ์ ที่มีในรามเกียรติ์ของไทยเรา สามารถสันนิษฐานว่าได้มาจากหนังสือเล่มนี้เอง เพราะเป็นตอนสำคัญตอนหนึ่งแต่ไม่มีปรากฏในรามายณะ¹⁰⁸

¹⁰⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, ไซน, 42-44.

¹⁰⁵ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์, หน้า 123

¹⁰⁶ เสฐียรโกเศศ, อุปกรณรามเกียรติ์, หน้า 131.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

¹⁰⁸ ชำนาญ รอดเหตุภัย, รามเกียรติ์ปริทรรศน์, หน้า 91.

สรุป บรรดานักปราชญ์ไทยได้สันนิษฐานเกี่ยวกับแหล่งที่มาของรามเกียรติ์ไว้ในที่ต่างกัน เมื่อได้ศึกษาโดยวิเคราะห์วิจารณ์อย่างละเอียด ก็อาจสรุปได้ว่ารามเกียรติ์ของไทยเรามีแหล่งที่มาจากที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. คัมภีร์รามายณะ
2. คัมภีร์ปุราณะ
3. บทละครหนุมานนาฏกะ

แผนภาพที่ 7 สรุปความเป็นมาของรามเกียรติ์และรามายณะจากหนังสือเรื่อง “พระราม” ของพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
 “อักษาน” (คำขับร้องว่าปากเปล่า)
 (ก่อนหรือร่วมพุทธกาลรวม ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว)
 นิยายที่เล่ากันในมัธยมประเทศ (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑ ถึง ๗)

